

Ketabton.com

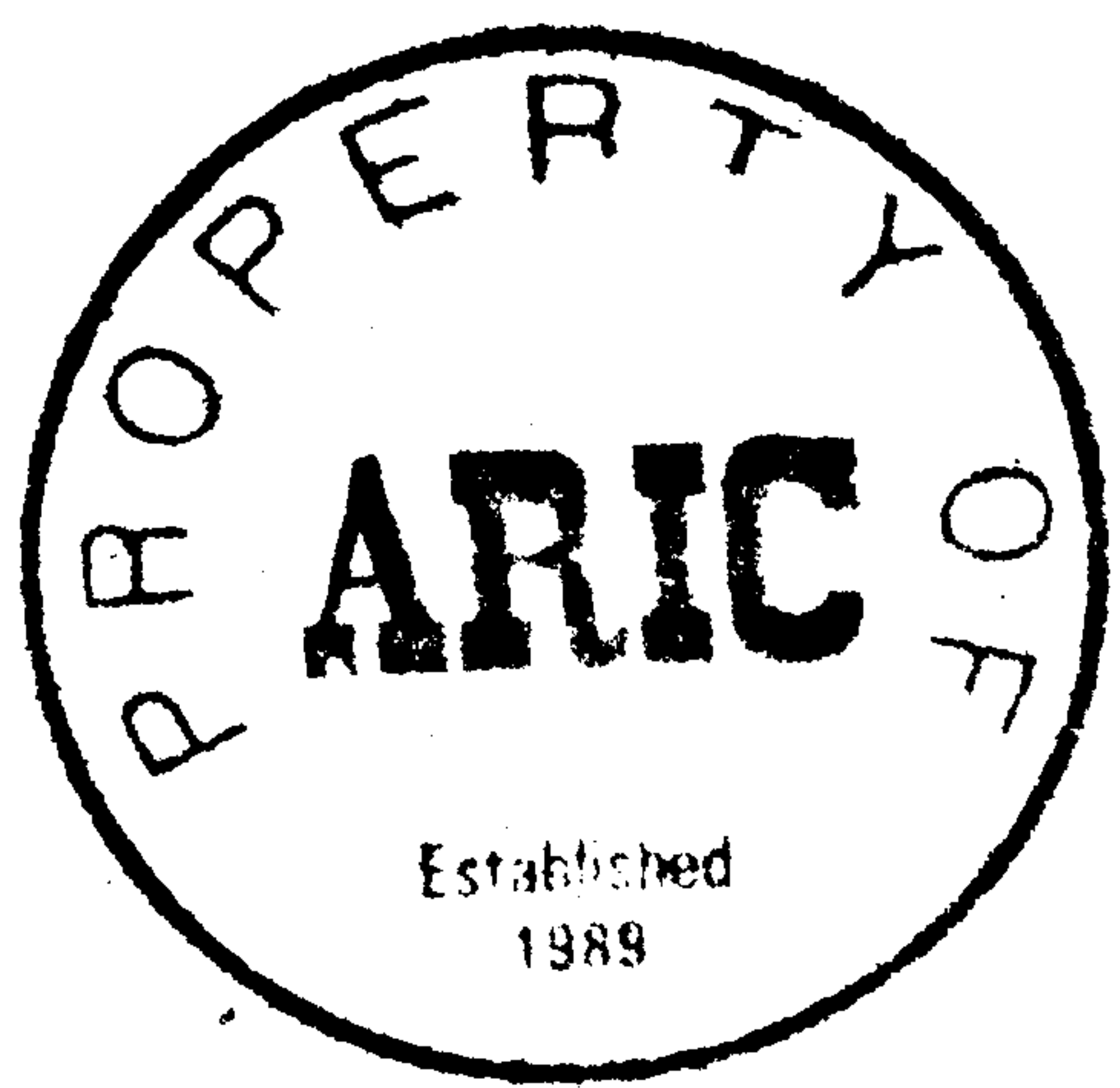
د آرکایو شمېرې

رهبر کورنۍ د پښت

د

پښتانه

د افغانستان په شمال کې

(د مقالو ټولګه)

د ډاکټر م. جاوېد په زیار

۱۳۸۲ل

لړليک

الف	۱- سریزه
۱	۲- د پښتنو لرغوني استوګنځي
۱۴	۳- څښمېدلې امریکا
۱۹	۴- د اکثریت او اقلیت تیوري
۴۷	۵- کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغونې لارې
۶۰	۶- نه مې هېرېږي چې...
۷۷	۷- شمال د پښتنو آر مېشتون او ټاټوبی
۸۷	۸- پښتانه، د بشري تاریخ لویه برخه
۹۸	۹- راتلونکې، د تېر په څېر
۱۰۸	۱۰- پښتانه د افغانستان په شمال کې
۱۲۲	۱۱- د افغانستان قومي ژبني جوړښت
۱۳۷	۱۲- راتلونکې لویه جرګه او انتخابات، تشویشونه، اټکلونه
۱۴۷	۱۳- د افغانستان اوسنی ژبتو کمیز رغښت
۱۴۸	۱۴- د افغانستان په شمال کې د پښتنو وژنې او ځورونې
۱۵۴	۱۵- د قعله جنګي قصابه
۱۷۲	۱۶- د شبرغان په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لارې
۱۸۲	۱۷- د جنرال د قتلو نو دښته
۱۸۹	۱۸- د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو حالت
۱۹۳	۱۹- د مزار ټولوژنه، په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه
۱۹۷	۲۰- په شمال کې د شمالي ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت
۲۰۱	۲۱- تصویر خبرې کوي (البم)

کتاب پيژندنه:

د کتاب نوم : پښتانه د افغانستان په شمال کې

(د مقالو ټولګه)

مهتمم : ډاکټرم. جاوید

خپرندویه ټولنه : د ساپی د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز

چاپ ځای : د ساپی د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز

د چاپ نېټه : ۱۳۸۲ هـ. ش - ۲۰۰۳ م

تلیفون او فکس : ۰۹۱ - ۵۷۰۴۵۰۶

مننه

د ساپي د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز موسس، په پښتو او
پښتونولي مين بناغلي امام الدين ساپي څخه ډېره مننه چې
دغه کتاب يې په خپلې شخصي پانگې د مرکز لخوا، وړيا چاپ
کړو.

ډاکټر م. جاويد

ددې کتاب د خپرولو ضرورت

گران لوستونکي په دې خبر دي چې "د ساپی د پښتو خپرنو او پراختیا مرکز" د تاسیس یوازی موخه د مورنۍ ژبې پښتو تعمیم او پراختیا ده ^{حکله} د فرهنگ د بنمنو عناصرو له خوا د پښتو ژبې ډېر غنیمت - پښتو علمي کتابونه وسوزول شول او په تیره د پوهنځیو پښتو ژبې محصلین په دغه برخه کې له زباتو ستونزو سره مخامخ شول؛ نو د ساپی د پښتو خپرنو او پراختیا مرکز د خپلې علمي شوری د پریکړې له مخې د هغو کتابونو چاپولو ته د لومړتوب حق ورکړ، چې ژبې ته علمي شتمنی وربخښي او یوه ژبه په هغه وخت کې د زیاتې پاملرنې او مراجعې ژبه گزري چې علمي کتابونه ولري او لوستونکي ترې څه واخستلي شي. لکه څنگه چې د ژبې ژوند د قوم ژوند دی دغه راز هغه ژبه ژوندۍ پاتې کیدای شي چې داسې علمي کتابونه ولري چې لوستونکي ترې د ماخذ او مراجعې په توگه کار واخستلی شي. "د ساپی د پښتو خپرنو او پراختیا مرکز" د پورتنیو دلایلو سره سره هغه وروستی ناخوالې چې په وروستیو پېښو کې په شمال کې زمونږ پښتانه وروڼه ورسره مخامخ شوي دي په داسې حال کې "پښتانه د افغانستان په شمال کې" کتاب په خپله مالي پانگه چاپوي چې د ستر پښتون، نر پښتون او لوی پښتون محترم محمد گل مومند بابا یوه میاشت وروسته ۳۹ کاله له وفات نه تیر یږي؛ نو ځکه یې د دغه ستر پښتون د اروا د خوشالیدلو په خاطر دده روح ته ډالۍ کوو او زمونږ مرکز دا حق لري چې ددې کتاب ټول حقوق ځانته محفوظ وساتي.

په پښتني درنښت

په جهان د ننگیالي وي دا دوه کاره

یا به وڅوړي ککړۍ یا به کامران شي

د ساپی پښتو خپرنو او پراختیا مرکز

موسس امام الدین ساپی

سرینه

د امریکا تر نامشروع او وحشیانه بمباریو وروسته، د تش په نامه لویې جرگې او د پخواني پاچا اعليحضرت محمد ظاهرشاه تر راستنېدو دمخه یو شمېر هېوادوالو تمه لرله، که چېرې په ټول هېواد کې سم له لاسه سوله ټینګه نه شي، نو هرو مرو به درېیمه سقاوي هم نه ورپېښېږي او بې وزله هېوادوال، په تېره بیا پښتانه به له شویو او روانو بشري بخولو بیا قرباني ځکه نه کېږي چې په دې ځل د نړۍ د بشري حقوقو تش په نامه ستر مدعیان چې د شمالي ټلوالې د جنایتکارانو قیضه او پړۍ په لاس کې لري، د تېر په څېر به د افغانستان په شمال کې د طالب په نامه پښتون وژنې، ډلوژنې او پر ضد یې د نورو بشري جنایتونو مخه نیول کېږي یا په بله وینا تاریخ به بیا نه تکرارېږي.

خو لکه څنګه چې څرګنده شوه، د امریکا په مرسته راوستل شوي شمالي ټلوالې د هېواد، سیمې او نړۍ په کچه د پښتون ولس او ملي ژبې ورکولو ته په ډېره علني او برېنده توګه متې بد وهلې او د یوې لویې پلان شوي دسیسې پر اساس پل پر پل منظم پر مخ روان دي، چې په ترڅ کې یې هر ډول افغاني، اسلامي او بالاخره بشري معیارونه تر پښو لاندې کړي.

په لومړي پړاو کې چې د بون غونډه په لړ کې نیسي، د نظار شورا عبدالله او یونس قانوني په ډېره سپین سترګي د افغانستان غوڅ اکثریت "پښتانه" له ۶۳٪ د خپلو ستمي مشرانو په حواله ۳۸٪ ته راښکته کړل. د ایران او روسیې په ملګرتیا یې په سوږو نارو د نړۍ په ټولو رسنیو کې دغه غلط او جعلی سلنې (فیصدي) ومنلې او خورې یې کړې او په همدې بهرنۍ غونډه کې په کلتوري لحاظ پښتانه په نشت یا صفر کې راوستل شول.

د امریکا له بمباریو وروسته او دلنډ مهالي حکومت په بهیر کې د هېواد په گوټ گوټ کې د پښتنو وژنې، له کورنو، کلیو او بانډو یې شړ، پر عزت او ناموس یې تېري کول، په جنوبي برخو کې امریکایانو ته د طالب او القاعده په نامه د غلطو راپورونو په ورکولو سره شمالي ټلوالي وکولی شوای پښتانه لانور وځپي او خپلې منگولې د هیواد دشمالی ټولوالي، خو په تیره بیا دنظار شورا (دیوې ولسوالی) شورا په انحصار کې ولویږي، تر څو دویمه مرحله، بشپړتیایي پړاوت ورنژدې کاندې.

دلنډ مهالي ادارې په اوږدو کې مخالفینو دومره وکولی شوای چې "ملي ژبه" له رسمیاتو لرې کړي، د لوړو زده کړو وزیر یې پر وړاندې کرکه وښيي، د ټولو ملي ارگانونو لکه پوهنځیو، وزارتونو او ادارو پښتو نومونه پر ایراني ډوله پارسي واړوي. لکه د اطلاعاتو او کلتور وزارت پر وزارت اطلاعات و فرهنگ، د ښوونې او روزنې وزارت پر وزارت معارف ونومول شو، لنډه دا چې پښتو د هېواد په تاریخ کې تر دې بریده په شعوري او ښکاره توگه محکومیت ته را ټیټه شوې نه وه، چې پر غږېدلو یې د هیواد په شمالي ولایتونو کې په زرگونو پښتانه په شهادت ورسېدل او لسگونو زره بې کوره او در په دره شول.

پر همدې مهال په افغانستان کې د ځینو شمالي ولایتونو چې لږ شمېر اوسېدونکي لري، گڼ شمېر ولسوالی جوړې شي او یو شمېر یې پر دې هڅه کې دي چې ان یوه ولسوالی پر ولایت بدله کاندې.

دویم پړاو د تش په نامه لویې جرگې په بهیر کې پر محمد ظاهر شاه د کودتا او د منځمهالی ادارې پر لاهېر انحصار پای ته رسېږي.

او پر بله خوا په داسې حال کې چې پښتانه تر دې بریده محکومېږي او رټل کېږي چې د افغانستان په شمال کې خپل هويت او اصلیت نه شي څرگندولی، د نظار شورا لا د سرشمېرنې چيغې هم وهي.

که چېرې پښتانه د دې ناوره دسيسې درېيم پړاو مخه پر خپل يووالي او سياسي شعور و نه نيسي چې د نوي اساسي قانوني تصويبېدل په لړ کې نيسي او د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد قومي تصفيه په شدد سره روانه ده، نو د پښتنو نژدې راتلونکې هم توره تياره برېښي او دا منځمهال اپارتايد به پښتانه لکه په هندوستان او ايران کې له هرډول سياسي او کلتوري ډگر څخه د تل لپاره له هر څه نه بې برخې شي او بې هويته کاندې.

ځکه ما د يو شمېر پوهانو او د نظر له خاوندانو په ملتيا وپتېيله چې د افغانستان د شمالي سيمو پر پښتنو او ځينو نورو حياتي مسايلو د گرانو هېوادوالو د ذهنيت روښانولو او په گران هېواد کې د سولې او ملي امنيت د پياوړتيا لپاره د مقالو دغه ټولگه راوباسم.

ومن الله التوفيق

استاد حبيب الله رفيع

د پښتنو لرغوني استوګنځي

بلخ

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږدېدنې لومړنی مرکز

و پاچا د بلخ

بلخي درې - درې

شينکي رودونه

و پاچا د بلخ

د پښتو دا سروکی د هغه وخت یادونه کوي، چې بلخ وډان و، سمسور و، د پښتنو پاچایي په کې وه او د پښتنو د مېشتېدنې او ټولېدنې مرکز و. له بلخ سره د پښتو او پښتون اړیکې د هغه له نامه څخه را نښلي، ځکه د بلخ زور اوستایي نوم بخدي دی، چې له پکېت، پخت، یا پښت څخه جوړ شوی دی. په پښتونخوا کې اوس هم ډېر داسې نومونه شته، چې هم د سیمې لپاره وي او هم د قوم لپاره، لکه: اړېدی، مومند، ځاځی، منگل، ځدران، وردگ او نور چې هم د سیمې نومونه دي او هم په هغه سیمه کې د مېشت قوم، له همدې امله بلخ یاد هغه زور شکل پکت او پښت د داسې سیمې نوم و، چې اوسېدونکي یې (پښتانه) وو.

پښتنو همدلته لومړنی ځل د حکومت په نامه سیاسي موسسه جوړه کړه او همدلته یې د خپل تمدن بنسټ کښېښود، سپین تمان یانې سپین تومن (پاک نژاد) "زردشت" همدلته وزېږېد او همدلته یې داسې دین ټینګ کړ، چې د یوه خدای "اهوره مزدا" په ستاینه او د شیطان "اهریمن" په غندنه ولاړ و، انسانانو ته د ده د تگلارې او لارښوونې اساسي ټکي، بڼه ګڼه، بڼه کړنه او بڼه وپینه وه، ده خپلې لاهوتي او الهامي سندري د ګاڅونو په نامه راپرېښودلې، چې دده اندونه، لارښوونې او تعلیمات په کې نغښتي دي.

د زردشت د ګاڅونو ژبه اوستا ده او د ګاڅونو او زردشت د پیدایښت وخت څېړونکو له درې نیمو تر څلورو زرو کلونو وړاندې بللی دی. ژبپوهان عقیده لري چې پښتو له اوستا سره د خپلوی ژور اړیکي لري او زیات پوهان چې پر پښتو او اوستا یې ژوره څېړنه کړې، نظر ورکوي چې اوستا د پښتو مور او یا په بله ژبه د پښتو زور شکل دی. پر دې اساس هغه چا چې په اوستا خبرې کولې، پښتانه وو، چې په دې کې په خپله سپین تمان، زردشت او د ده اسلاف بلخي پېشدادیان چې یما یې مشر او د واکمنی موسس و، شمېرلای شو.

تاریخ په پخو سندونو د اوستا او پښتو تړون او د بلخ او پښتنو تړون یادوي، زردشت به خلکو ته بلنه ورکوله او لارښوونه به یې ورته کوله چې د رمه داری او مالدارۍ له ژوند څخه د کښت او کرخوا ته مخه کړي، هماغه وو چې دوی دغې خوا ته مخه کړه او د یوه پاڅه فرهنگ بنسټ یې کښېښود.

د اوستا ډېره لرغونې او پخوانۍ برخه ګاڅونه دي او ګاڅونه د زردشت هغو الهامي سندرو ته ویل کېږي، چې دده لارښوونې په کې خوندي دي. د پښتنو په لرغوني ادب او روان ولسي ادب کې د ګاڅونو معنوي او شکلي ریښې په څرګند ډول شته او په واز کومي ګواهي کوي چې پښتو او اوستا مور او لور او یا د یوې ژبې دوه تاریخي ډولونه دي.

پخوانیو آریایانو د کورنۍ ډېرښت او پنځېدنې ته زیات ارزښت ورکاوه، نو ځکه به یې خدای ته لاسونه په دعا پورته کول او د سرپو د ډېرېدو غوښتنه به یې ترې کوله.

يو ويدي سرود په دې باب داسې مناجات لري:

لوی خدای د ژوندون واکمن دی،

د ټولو څښتن دی

بناغلي کورنۍ سرو ته ورکوي

خدایه مور ستا مریي یو

بې اولاده، بې ښېگنې مو مه وژنې!

په گاځونو کې له داسې یوه سرود سره مخامخېږو.

"خدای دې له خپلې ځواکمنۍ څخه مور ته کښت او کار راکړي

څومره په خپلو څلوربولو او سرو کې زیاتوالی راولو!"

پښتانه هم د سرو ډېرښت ډېر مهم گڼي او په دې برخه کې د بېټ نیکه

مناجات د همدغو سرودونو پایڅوړ بللای شو:

(دا وگړي ډېر کړې خدایه!

لویه خدایه، لویه خدایه!...)

دوی د سرو له ډېرښت نه دوه هدفونه درلودل، یو دا چې د خپل هېواد د

پراخو ځمکو د آبادولو لپاره کار ترې واخلې او بل دا چې د پردیو د تېري

په وخت کې د خپلې سیمې او هېواد دفاع وکړي، دا ځکه چې هغه وخت هم

دوی د ایرانيانو، تورانيانو، یونانيانو او نوروله بریدونو سره مخامخ وو او

اوس هم پښتانه له مغلو، انگریزانو، روسانو او نورو سره مقابله ته وخت

پر وخت اړ شوي دي.

د اوستا او پښتو د سندرو د مطالبو له نژدېوالي پرته د اوستایي سندرو

د جوړښت اصول د پښتو په ولسي ادب کې په ژور ډول پاتې دي او خصوصاً

کاکړې غاړې خو یې داسې جوړښت لري، چې تقطیع یې د گاځونو له ځینو

ټوټو سره کټ مټ یوه ده او همداسې درواخلی د میندو او ماشومانو

سندري. د گڼو تاریخي، ادبي او فرهنگي سندونو په رڼا کې گورو چې بلخ

د پښتنو د پنځېدنې او مېشتېدنې لومړنی مرکز دی. همدلته یې د کرنې او

سیاسي تشکل بنسټ ایښی، همدلته یې له تېریو سره مقابله کړې او

تېرونیو ته یې ما ته ورکړې. همدلته یې خپل ادبي بنسټونه ایښي او پاڅه

کړي او همدلته یې خپلې فرهنگي شتمنۍ زېږولې دي، او یو خوا بل خوا

خواره شوي دي. د بلخ په باب مشهوره ده چې بلخ د علم مرکز و. خو شاوخوا ته يې دومره علم وښانده چې ده ته پاتې نه شو، نو همداسې بلخ د پښتنو مرکز هم و، چې دومره ترې ولېږدېدل، چې ده ته هېڅ پاتې نه شول او اوس چې کوم پښتانه په کې شته، هغه له نورو ځايونو څخه ورلېږدېدلي دي او داسې ښکاري چې لېږدېدنې د پښتنو ازلي برخه گرځېدلې وي.

مور کې مه راته قهرېږه

د ارمانجنو کډې تلې، ورو و تمه

غور

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږدېدنې يو بل مرکز

تر مېلاد درې نيم زره کاله وړاندې د آريايانو يوې برخې په پخواني پکتي، پښتي، بخدي يا اوسني بلخ کې د پاچايۍ په نامه سياسي دولتي موسسه جوړه کړه او دخپل سياسي تشکل، تجمع او تمرکز لپاره يې دا ځای وټاکه.

د لرغونپوهنې، ژبپوهنې، ادبپوهنې، تاريخپوهنې او وگړوپوهنې په رڼا کې د دې خلکو زياته برخه پښتانه وو. خصوصاً اوستا چې د زردشت يا سپين تومان په وسيله مهمه ديني او ادبي ژبه شوه، د اوسنيو ژبڅېړونکو د څېړنې له مخې د پښتو زور شکل و. چې د زمانې په تېرېدو سره يې نننۍ بڼه غوره کړې ده. په دې برخه کې گاخونه چې د زردشت د خپلې خولې سرودونه دي، په اوسني پښتو ژبه او ادب کې هم ژورې لغوي ريښې لري او هم يې ادبي ډولونه او اندونه زموږ په موجوده لرغوني او اوسني ادب کې موجود دي.

د پښتنو دا سياسي تشکل او تمرکز دا مانا نه لري چې دوی پر همدې ځای راغونډ وو. بلکې د دوی زيات خېلونه او قبيلې د اوسني افغانستان په نيمه غربي برخه کې چې مرکزي شمال لوېديځې جنوب لوېديځې او

لوېديځې سيمې په کې شاملې دي. د اوسني بلوچستان تر پښين، پورې او د سليمان غره تر لمنو پورې د مېشتېدنې او لېږدېدنې په ناپايه بهير کې روان وو. په بلخ کې ددوی لږخېلونه بزگر او کښتگر شوي وو او نور زيات خېلونه يې پوونده او کوچيان وو چې د ښو ورشوگانو په لټه به له يوه ځايه بل ته بلل. د بلخ، غور، زابل، هلمند، کندهار، مرغو، پښين او بوري لارې به يې سره نغښتلې او د پسرلې، اوړي، مني او ژمي د مېشتېدنې سيمې به

په سره بېلې وې.

د مېشتېدنې او لېږدېدنې دا کاروانونه د زمان په اوږده او پلنه غېږ کې لا تر ننه هم راروان دي او اوس يې هم شمېره دوه نيم مليونو تنو ته رسېږي، خو په افغانستان کې د کمونستانو خونړۍ واکمنۍ او د روسانو وحشيانه تېري د کوچيانو د مېشتېدنو او لېږدېدنو دا بهير ددوی د عامو وژنو له امله غړند کړ. که څه هم د کوچيتوب عنعنه يې غلې نه کړای شوه. خوددوی د مېشتېدنې او لېږدېدنې لارې او مسيرونه يې بدل کړل. په بلخ کې د يما پاچا د واکمنۍ په وروستيو وختونو کې د هاک يا سهاک چې عربو ضحاک ثبت کړی، له ده سره د يوه رقيب قدرت په توگه رامنځته شو: د اوستا په مذهبي متونو کې دا سړی زيات کړل شوی او د اهریمن استازی بلل شوی دی. دده له لاسه د بلخي پشید اديانو پاچايي نړيدلې او يما د زابل پاچا ته پناه ترې ورې ده.

اوستايي متونو د دهاک اصلي ځای بوری ښودلی، چې په اوسني بلوچستان کې د سليمان يا کسې غره په لمنو کې يوه پرته سيمه ده، دده کورنۍ په غور کې واکمني جوړه کړه او په سلگونو کلونو يې خپلواک حکومتونه په کې درلودل.

په دې توگه موږ تر بلخ را وروسته غور د پښتنو د سياسي، مدني او بلدي ژوند دويم مرکز گڼلای شو.

روايات وايي چې سور او سام د ياد شوي دهاک وروڼه وو. سور يې مشر و، او د غور امارت ورته رسېدلی و او سام يې کشر ورور و چې د لښکرو سپه سالاري ورسپارل شوې وه. ددوی وزارت تر اسلام د مخه د غور په منديش کې په پېړيو، پېړيو امارت درلود.

د غور سیمه د غرونو په لړیو پوښلی سیمه ده او په غور نوم هم د پښتنو د غره په ارتباط پرې اېښودل شوی. چې پاچایانو ته یې غور شاهان وایي او عرب دا سیمه "جبال" او پاچا یې د ملک الجبال په نامه یادوي او همدا راز دغو خلکو ته سوري او یا سوریان د ملک سور له امله وایي چې نسبي نوم دی او د سور مانا بیا لمر وه. ځکه چې ددې ځای خلکو د لمر لمانځنې دین درلود.

ددې سوریانو یو بل حکمران بستم د بهنساد زوی و. چې د شغنان، بامیان او تخارستان پر غرونو یې حکم چلاوه او د فردوسي په قول د کابل مهرباب کولا چې د لمر کورنۍ په مانا دی هم د همدې ضحاک له نسله و. د اسلامي دورې په اوایلو کې د سوري کورنۍ حکمران شنسپ د خدنگ زوی و. ددغه نامه ترکیب له شین او اسپ څخه دی، چې دهغه وخت پښتنو د اسونو د ځواکمنۍ له امله دا ډول نومونه اېښودل او د چا په نامه کې به چې داسې ترکیب و هغه به ځواکمن او پیاوړی و. چېنې سیاح هېوان څنگ، شین اسپ د افغانستان د شمالي او ختیځو برخو د اسونو عالي جنس بولي.

د غوریانو د دورې نامتو مورخ قاضي منهاج سراج جوزجاني لیکي: ملک شنسپ د حضرت علی (کرم الله وجهه) د خلافت په دوره کې ایمان راوړ او له اسلامي خلافت سره ژمن شو. دې د غور لومړنۍ حکمران دی چې په اسلامي دوره کې پېژندل شوی دی. تر ده سل کاله راوړوسته ددې کورنۍ مشر امیر پولاد و. ده له خراساني ابومسلم سره د بني امیه و په ماتولو او د عباسیانو په واکمنولو کې لویه مرسته وکړه او د غور لښکرې یې د ابو مسلم ملاتړ ته ور ولېږلې. تر امیر پولاد وروسته دده زوی امیر کروړ د جهان پهلوان په ۱۳۹ هـ ق کال د غور په منډپش کې امیر شو. خپله پښتو ویارنه یې را پرېښوده.

زه یم زمري پر دې نړۍ له ما اتل نه شته

په هندو سند او په تخار او په کابل نه شته

بل په زابل نه شته

له ما اتل نه شته

غشی مې ځي لکه بریښنا په میرڅمنو باندي
 په ژوبله یو نیم یرغالم پر تښتېدونو باندي
 په ماتېدونو باندي
 له ما اتل نه شته

زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمځ و په و یار
 داس له سوومي ځمکه ریرېدي غرونه کاندې لتار
 کرم ایوادونه او جار
 له ما اتل نه شته

زما دت وري تر شپول لاندي دي هرات او جروم
 غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په اودوم
 زه پېژندویم په روم
 له ما اتل نه شته

پر مرو زما غشی لوني ډاري دښن راڅخه
 د هریرود پر څنډه و ځم تښتي پلن را څخه
 ربي زړن را څخه
 له ما اتل نه شته

د زرنج سوبه مې د توري په مخسور وکړه
 په باداري مې لوړ وای د کول د سور وکړه
 ستر مې تربور وکړه
 له ما اتل نه شته

خپلو وټو لره لور پېرزوینه کوم
 دوی په ډاډینه بڼه بامم بڼه یې روزنه کوم
 تل یې ودنه کوم
 له ما اتل نه شته

په لویو غرو مې وینه درومي نه په خندو په تال
 نړۍ زما ده نوم مې بولي پر دريخ ستایوال
 په ورځو شپو میاشتو کال
 له ما اتل نه شته

دا مېړنی او ادیب پاچا په ۱۵۴ هـ ق کال د پوښنگ په جنگونو کې مړ شو او تر ده وروسته یې زوی امیر ناصر ایوادونه ضبط کړل او د غور، سور بست او زمیند اور پر سیمو واکمن شو.

د غوریانو پر پښتونوالي ډېر سندونه شته. نومونه یې پښتو دي. د پښتو ادب لومړنی انگازې له همدغو غرونو څخه راپورته شوي او ټول کورني او بانديني محققين او سوريانو ژبه پښتو او دوی پښتانه وو.

د څېړونکو له روایاتو څخه دا هم زیاتېږي چې د غور د لرغونو واکمنانو اصلي ژبه زند یا هماغه اوستا وه، چې د بلخ د واکمنو ژبه وه او بیا د زردشت په وخت کې ادبي او دیني ژبه شوه او اوس هغه د پښتو زور شکل گڼل کېږي، خو غوریانو زردشتي دین نه و منلی او مخکې له دې چې دا دین را منځته شي. دوی له بلخي پېشدا ادیانو سره دښمن شوي وو، دا دښمني لکه ځینې کسان چې غوریان بېخي بل نسل گڼي، د پردیتوب له امله نه وه بلکې دا دښمني له هغو ترېگنیو څخه راولاړه شوې وه چې په پښتنو کې اوس هم شته او خصوصاً د قدرت او واک په سر سره وران شوي وو. د پښتنو یوازې دوی پاچایي نه وې بلکې په زابل او نورو سیمو کې یې هم واکمني جوړې کړې وې او د تجمع او سره ټولېدنې مرکزونه یې درلودل، چې زابل ته د یما پاچا ورتلل په خپله دا ټکي روښانه او د پښتنو د خورو، ورو واکمنیو نقشه انځوروي.

د غور دنگ غرونه د سوري پښتنو د اوکوب، پرتم او برم لرغونی شاهدان دي. دوی د غور په هره برخه کې له یوې خوا د غور د ساتنې له پاره پاخه سنگرونه جوړ کړي وو اوله بلې خوا یې د خلکو د ژوند او هوسایي له خاطر د غور په گوټ، گوټ کې ښارونه ودان کړي وو او په دې ښارونو کې یې د هنر په گوټو ښکلې ماڼۍ او اسمانڅکې ودانې جوړې

کړې وې، مندېش، آهنگران، فیروزکوه، استیه، زرني، زمينداور، باميان او بيا وروسته غزني د غوري سوريانو د تاريخ د بېلابېلو وختونو، بېلابېلو موسمونو او بېلابېلو واکمنو پلازمين او شهرک، تولک، خيسار، شلنگ، فخرآباد، خوابين، سيفرود، خلج، روزگان، گزيو، تمران، غازان، والشتان، لجوران او نور د غور تاريخي ښارونه، کلاوې او حصارونه وو.

ددې کورنۍ رونه تاريخ د امير پولاد، امير کروړ او امير ناصر تر واکمنۍ وروسته يوه لنډه موده پوتيا ده کې دى، امير بنجى، شنسپ د نماران زوى هغه واکمن دى چې د هارون الرشيد د خلافت په وخت کې د غور واکمن و.

همدا وخت په غور کې يوې بلې کورنۍ هم د واکمنۍ دعوه درلوده. چې د شنيانيانو په مقابل کې په شنيانيانو يادېده ددې کورنۍ مشر شيش د بهرام زوى و د غور خلکو دوى ته مشوره ورکړه چې بغداد ته د عباسي خلافت دربار ته ولاړ شي خليفه که هر يوه ته د غور واکمنى حواله کړه هغه به ددوى واکمن وي. همداسې يې وکړل، خليفه بنجى ته واکمنى او شيش ته د پوځونو مشري ور وسپارله، دوى بېرته راستانه او په خپلو، خپلو چارو بوخت شول.

سورى د محمد زوى د بنجى د کورنۍ يو بل واکمن و چې د صفاريانو معاصر و، دده زوى محمد بن سوري داسې وخت واکمنى ته ورسېد چې د غور په گاونډ غزني کې د سامانيانو د نامتو سالار الپتگين له خوا د غزنويانو د واکمنۍ بنسټ اېښودل شوى و او سلطان محمود د غزنوي سترواکۍ يعنې امپراتورۍ په جوړولو بوخت و، ده غوښتل چې په ټول افغانستان او ټوله سيمه کې يوه لويه سترواکي جوړه او ورې ورې واکمنۍ را نسکورې کړي. ده په دې لړۍ کې پر غور هم پوځونه ور وخپړول.

سلطان محمود غزنوي په ۴۰۱ هـ ق کال دخپلو دوو پياوړو جنرالانو ادونتادش حاجب او ارسلان جاذب په مشرۍ غورته درنې او په وسله پورې لښکرې ولېږلې، په يوه تنگه دره کې ډېر لږ شمېر غوري سپاهيانو ددوى له مخه يې مورچې جوړې کړې وې او زياتې شپې يې د سلطان لښکرې دلته ايسارې کړې، دغور خلکو قومي لښکرې راټولې کړې او نژدې وه چې

غزنوي لښکرې ماته وځوري دا وخت سلطان محمود په خپله له نورو لښکرو سره مرستې ته راوړسېد او تر اوږدو جگړو وروسته يې غوري لښکرې په شا وتمبولې، محمد سوری د لښکران لويه نظامي کلا تخلیه کړه او له خپلو لس زره ژوبلو سره په میدان يې د غور له لور و غرونو کې سنگرونو، سلطان محمود ته د دوی ماتول سخت شول، له جنگي ضدعي نه يې له کار راخيستو سره په شاتگ وکړ، غوري لښکر له سنگرونو نه را پاڅېدل په دوی پسې را روان شول خو چې له خپلو سنگرونو نه لېرې شول محمودي لښکرو بېرته مخ پرې را وگرځاوه دوی يې مات کړل او محمد سوري بندي ونيول شو.

غوري واکمن ته اسارت تر مرگه دروند و، د غزني په محبس کې يې زهر چې دخپلې گوتمې تر غمې لاندې يې ځای په ځای کړې وو وخورل او له نړۍ څخه يې سترگې پټې کړې، غوري شاعر شيخ اسعد سوری په يوه بولله کې دده سويې ویرنه وويله او دغور دا لويه غمېزه يې داسې انځور کړه:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
 زمولوی هر گل چې خاندې په بهار
 هر غاتول چې په بېديا غورېده وي
 ريژوي يې، پانې کاندې تار په تار
 ډېر مخونه د فلک څپېره شنه کا
 ډېر سرونه کاتر خاورو لاندې زار
 د واکمن له سره خول پريباسي مړ شي
 د بې وزلو وينې توی کاندې خونخوار

چې تر يوه اوږده تشبیب وروسته مطلب ته را رسېږي او وايي:

زمورې پر زړونو دی نن بيا يو غشی وويشت
 ودې ژوبلله په دې غشي هزار
 پر سوريو باندې وېر پريووت له پاسه
 محمد واکمن چې ولاړی، په بل دار
 يو دار شو امير په لاس د ميرځمنو
 انتقال يې وکړ قبر له بد وار

پر سماو يې ودان آهنگران و
 په ټيکنه و پر درست جهان اوڅار
 د محمود د ژوبلورو له لاس کښيووت
 چې غزنه ته يې باتلي په تلوار
 ننگياليو لره قيد مړينه ده ځکه
 سه يې والوتله هسک ته په دې لار
 تر نړۍ يې غوره خاورې، هدېره کا
 د زمريو پسه بيرو کله وي څوار
 په دې وېر د غور وگړي تورغري سول
 په دې وېر رڼا تياره شوله د بنار
 د غور د ماتم حالت انځوروي او بيا فلک ته خطاب کوي:
 لاس دې مات شه ای فلکه چې دې وکا
 محمد غوندي زمري د مړينې ښکار
 شين زرگی فلکه ولې لا ولاړ يې؟
 ای د غور غرونه په څه نه شوی غبار
 مخکې ولې په ريردلو نه پريوزې
 لاندې باندي شه چې ورک شې دا اشعار
 چې زمري غوندي واکمن ځي له جهانه
 چې څوک نه کړي په نړۍ باندي قرار
 سخ پر تا دی محموده د غور لمر وې
 په نړۍ به نه دي ستا عدل سار
 ته پر ننگه وې ولاړ په ننگ يې مړ شوې
 هم پر ننگه دې پر ننگه کا ځان جار
 که سوري دې په تگ وېر کاندې ويرمن شول
 هم په وياړي ستا په نوم ستا په تبار
 له جنت دېر وه تون زمور واکمنه
 هم په تادي وي ډېر لور دغفار

ځینې مورخین لیکي چې سلطان محمود غزنوی پر غور باندې دا لښکر کشی ددې له پاره کولې چې د غور خلک مسلمانان کړي او غور ته اسلام ورسوي خو حقیقت دادي چې غور ته د اسلام سپېڅلې دین ډېر پخوا راغلی و او د غور واکمنو د حضرت علي کرم الله وجهه د خلافت له دورې نه د خلافت له مرکز سره بڼه او تاوده اړیکي درلودل، نو ځکه د سلطان محمود غزنوي دا بریدونه د غور د خلکو د مسلمانولو له پاره نه وو بلکې ده غوښتل چې په سیمه کې د یوې لویې سترواکۍ بنسټ کېښي چې همدا سې هم وشول.

د محمد سوري له ماتې سره د غوريانو مستقلة واکمني ختمه شوه او د غور اوبست سیمې چې د غوريانو په لاس کې وې د غزنویانو لاس ته ولوېدې، له دې سره هم غزنوي سلطان غور ته کوم نوی والی ونه لېږه، بلکې هماغه د محمد سوري زوی امیر ابو علی یې چې ده ته تابع شوی و په غور کې خپل تر لاس لاندې امیر وټاکه خو بیا هم د غور د واکمنې کورنۍ نور غړي په څو کې وو او د وخت انتظار یې یوست.

امیر عباس د غور یو غیرتي شهزاده و چې یو ځل بیا یې د غور خپلواکي را ژوندی کړه، د غزنویانو اطاعت ته یې غاړه کېښېښوده او د خپل تره امیر علي تر بندي کولو وروسته یې په غور کې خپلواک حکومت پیل کړ او له همدې امله امیر الکامل یا بشپړ واکمن وبلل شو. ده د غور په منډیش کې د غوريانو د لوی مشر ضحاک یا سهاک لرغونې کلا له سره جوړه کړه او همهلته یې یوه شاهي ماڼۍ هم ودانه کړه او په دې توگه یې د خپل قومي غرور او دغور د ویاړ څلي دنگ کړ.

سلطان محمود له خپلو نورو ستونځو سره سره بیا هم د غور له بیانیولو نه تېر نه و. ده په ۴۱۱ شهزاده مسعود ته وظيفه ورکړه چې له هرات نه په غور لښکر ور روان کړي، نوموړي تر برید وړاندې د جروسي واکمن ته یو هیات ور ولېږه او دوه تنه غوریان یې هم ورسره مله کړل چې هلته د هیات ترجماني وکړي، دا پېښه ابوالفضل بیهقي همغه وخت ثبت کړې او مورخینو د نورو سندونو ترموندل کېدو وړاندې دا ددې دلیل گانه چې دغوريانو ژبه له غزنویانو نه بېله او پښتو وه نو ځکه د ترجمان په

وسيله خبرې کېدې خو د پټې خزانې موندل کېدو نه يوازې دا روښانه کړه چې د غوريانو ژبه پښتو وه بلکې دا يې هم وښوده چې د غور دربار د پښتو ادب لرغونې مرکز و او همدلته و چې دامير کروړ وياړنې او د شيخ اسعد او ښکارندوی فصیحو او بليغو بوللو، د ادب نړۍ ته سترگې وغړولې او د پښتو ادب بنسټونه کېښودل شول.

هو! مسعود استازو غوريانو ته د ویرولو ډک پیغامونه ورکړل چې باید د امير اطاعت ومني خو غوريانو ورته وويل: امير ډېر غلط فکر کړی چې گواکي دا سيمه او دا خلک داسې دي چې څوک دې پرې ورشي او نړۍ تېرې شي، را دې شي و دې گوري چې دلته تورې دي، وسلې دي او ډبرې دي، بيا هم د غور د يوې برخې اوسېدونکو د مسعود له لښکرو سره درنې جگړې وکړې او په پای کې مات شول او ددوی مشر هغه سيمې چې د غرجستان له شانانو نه يې نيولې وې غزنويانو ته ورپرېښودې. خو امير عباس تر ډېره وخت د غور د مرکزي برخو واکمن و، تر پایه يې د غزنويانو سلطه ونه منله او مقابلې يې ورسره وکړه خو چې ابراهيم غزنوي يو ځل بيا يو، درنه حمله پرې وکړه، د جنگ په ډگر کې ژوندي ونيول شو او دامير محمد سوري غوندي يې ژوندي غزني ته بوتله او د غور واکمني يې بيا هم دده ايل شوي زوی امير محمد ته وسپارله.

که څه هم ځينې مورخين ليکي چې امير عباس پر خلکو ظلم کاوه او د غور خلکو له غزنوي پاچا نه دليکونو په وسيله وغوښتل چې ورشي او دوی ته له دې ظالم پاچا نه نجات ورکړي خو حقيقت دادي چې دا لښکر هم د همغو لښکرکشيو سلسله وه چې د سلطان محمود له وخت نه ير غور پيل شوې وې او غزنويانو غوښتل چې د خپلې سترواکۍ د ټينگتابه له پاره غور د تل له پاره د خپلې سترواکۍ جز وگرځوي او د غور خپلواک حکمرانان ختم کړي.

پوهاند اکاډېمسن عبدالشکور رشاد

څښمېدلې امریکا

دې غریب افغانستان ته امریکا ده څښمېدلې
په دې هوډ کې ورسره بریتانیا ده پارېدلې

امریکا یوازې نه ده اروپا ورسره مله ده
تباهي د خوار افغان یې په سلا ده پتپیلې

د څښمونو سیلاوونه، ماتوي د هوش بندونه
تل په دې مبارزه کې، هوبنیارتیا ده تښتېدلې

دولتو ته څښمېدلې مستر بوش وکښله کرښه
ول (۱) پر دوست او پر دښمن مورې دا دنیا ده نن وپشلي

بادران د سپینې خونې د تیارو اهریمنان سول
دې د شر او شور خدایانو زموږ رڼا ده راوژلې

هر هغه چې زموږ دوست دی، زموږ صفو ته به رادرومي
چې رانه شي، د دښمن د لاس امسا ده موږ گڼلې

دښمني د افغانانو د انګلو امریک رضا ده
اوس خو گټه پر محور د دې رضا ده څرخېدلې

څوک له بېرې، څوک له تمې، څوک له عذره په پسې دي
امريکا چې په دنيا کې دا سرنا ده ږغولې

استوي د جنگ ميدان ته. دولتونه خپلې ډلې
څوک يې اوس دي په تکل کې چا پخوا ده رالېږني

الوتکې چا تحفه کړې، چا پېکش کړلېه تانکونه
جاسوسي په دې غورځنگ کې چا و چا ده ورمنلې

ځينو لارې ورته ورکړې، ځينو ژمنې کړې د مرستو
ورکوي څوک ميدانونه چا فضاء ده وربخښلې

څوک باروت او ځينې تېل ورته راوړي ځينې پېلوخي
دا لمبه چې زموږ په ملک کې امريکا ده لگولې

چې ضعيف يم د جهان تکې پر ما باندې رالوېږي
په نړۍ کې بدبختي په پچه زما ده را ختلې

گروبه وي يې، سوځوي يې، ژوبلوي يې، قتلوي يې
دا پر ضد د پښتنو، توره بيلا ده پاڅېدلې

که بناړونه دي که کلي لېونو سپو دي دارلې
د بشر وينو ته تېرو، دا وباده رانکارلې

که جونگره د ادې ده، که څپره د دادا ده
زموږ د قرن بشر دوسته اتیلا ده راسوځلې

د مظلومو انسانانو په سرو وينو ژرندي گرځي
د بېوسو په سرو اوښکو ښار، بېديا ده لمبېدلې

دلته بورې، دلته ورارې، دلته کونډې یتیمان دي
دلته چیغې، دلته ویز، دلته ژړا ده اورېدلې

دلته خپرې گرېوانونه، دلته سانډې دي سوکلی دي
جنازه چې د خوښیو د خندا ده مرگ اېستلې

ژوندونونه یې پایمال کړل امنیت سو لگد کوبه
دلته شر، دلته فتنه، دلته غوغا ده تورېدلې

تباھیو د عراق او فلسطین مظلوم ته ځیرسه
ای پښتونه! دغه ټکه اوس پر تا ده رالوېدلې

جامعه د افغانانو دغه دروېشت کاله کېږي
په ځور و ده ځورېدلې، په جفا ده ژړېدلې

د بشر د حق غوښتنې، د زړه سویو ادعاوې
عدل و رحم و خواخوږیو چلیپا ده پر را کښلې

وای (۲) دفاع د تمدن کړو ازادي له فنا ژغوروي
مگر دوی افغانستان ته نن فنا ده رابللې

کله وایي: موږ جنګ کې راولو بشر ته سوله
کله وایي (۳) صلیبي جنګ دی کلیسا ده موږ ژغورلې

د نیویارک او واشنگتن و ترورېزم، خودانه دی
چې په وینو د پښتون یې پښتونخوا ده رنگولې

ترې د اوبنکو سین روان دی، ترې د وینو سیل بهېږي
دا صفحه زموږ د تاریخ چې هر ترسا ده رالیکلې

دا جذبې د خودخواهي ده، لپوتوب د انتقام دی
د خښمنو زلزله يې چې بقا ده لړزولې

خودغرضه رهبران يې دخله نه دي په کرکېچ کې
د پردو مداخلو چې زموږ بنا ده نړولې

وايي پېنځه زره تنه امریکايان دي تلف سوي
طياره چې تر سرتېر مصري عطاء ده جنگولې

دروېشت زره افغانان يې قرباني کرل د دي پېښې
و جنون ته خښمېدلې امریکا ده رسېدلې

عدالت، برادري او مساوات د حق پالنه
په عمل کې دغه هره ادعا ده شرمېدلې

نامیندی دي، نامرادی دي، شپه او ورځ ځوانيمرگی دي
خوشالي له پښتونخوا نه په رښتیا ده لېږدېدلې

چې پنجه له زورور سره چا ده ازمويلې
د هغه کمزوري لېچه خامخا ده دردېدلې (۸)

خود به نه ټولېږي مړي، خود يې ملک په وينو رنگ وي
د قوي له جوغه غاړه چې هر چا ده غړولې

خود به سوځي د غښتلو د خښمونو په اورو کې
هغه چا چې غلامی د امریکا ده نامنلې

د وطن د خرڅولو بازارونه ښه تاوده دي
په ایمان د سیاسي گټو سودا ده اوس پسندلې

ځاني گټې چې به تل تر ملي گټو جارېدلې
دا جذبې د قدرتونو استسقاء ده راوژلې

د انگرېز پلې لښکر يې د بگرام میدان ته راوست
فرانسه وايي: مزار ته موږ سپاه ده راوستلې

نن هغه بڼه راغلې وايي د کفارو تور لښکر ته
چې پروڼ يې سره سپاه د روس پلا پلا ده ځغلولې

له پردو به څه گلې کړو، ځای د ویر دی ځای د شرم
چې زموږ خپلو په کفارو زموږ لوا ده پرځولې

کسات خپري، نه پاتېږي، دا دنیا دغه يې دود دی
دا نکته په پښتنو کې له پخوا ده ازمويلې

د انگرېز او امریکا د دولتونو مړيې توب دی
زه گمان کړم خپلواکي مونږن سبا ده بایلودلې (۳)

۱- ول = ویل:

۲- وای = وايي.

۳- بایلودلې = بایللې

× د د سعدي شېرازي د دې بیت ژباړه ده:

هر که با فولاد بازو پنجه کرد

ساعد سیمین خود را رنجه کرد

ډاکټر عبدالحی نیازی

د اکثریت او اقلیت تیوري

لږ تر لږه له څلوېښتو کالونو را په دېخوا د اقلیت او اکثریت مسئله په پرله پسې توګه د افغانانو تر منځ د یوې سیاسي لانجې په ډول راپورته کېږي او دا مسئله کله ناکله د دولت په سطحه هم مطرح کېږي، خو د تېرو حکومتونو له خوا دا مسئله افغان ولس ته نه ده جوته شوې، نو ځکه دا د اکثریت او اقلیت مسئله د عام ولس تر منځ په اجمالي توګه او سیاسي ډلو تر منځ او خصوصاً د غیرپښتني سیاسي ډلو له خوا د ګوندونو په سطحه په ځانګړې توګه مطرح کېږي. نو ځکه په کار ده چې د اقلیت او اکثریت مسئله داسې رابرسېره شي چې له یوې خوا د افغان ملت د جوړېدو په بهیر کې کوم خنډ پېښ نه شي او له بلې خوا د افغانستان وګړي هر یو په اګاهانه توګه د خپلې اتنيکي ریښې او په اوسني افغانستان کې له خپل ټولنیز او سیاسي موقف سره آشنا وي. دلته په اجمالي توګه د افغانستان د قومونو جوړښت او سیاسي کړو وړو ته یوه لنډه کتنه کوو.

اکثریت یعنی څوک؟ پښتون، افغان، پټان، روهي او سلیماني کلمات په مترادفه توګه د پښتنو لپاره د مختلفو اقوامو له خوا استعمال شوي دي، خو پښتانه خپل قومي هویت پښتون او خپله سیمه پښتونخوا بولي او په اوسني افغانستان کې پښتانه په سیاسي لحاظ خپل ملي هویت افغان بولي او پخپل افغانیت ویاري. د معتبرو شمېرنو (احصائیو) پر اساس د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله پښتانه د افغانستان د ولس اکثریت برخه جوړوي. پښتانه

هغه اريايي قبایل دي چې په دویم میلادي کال کې د خپلې ټولنیزې او سیاسي ودې په لحاظ دې مرحلې ته رسېدلي وو چې پخپله سیمه کې یې سیاسي نظام رامنځ ته کړ. هغه د کنشکا پاچاهي نظام و چې په ژمي کې یې پلازمېنه (پایتخت) په پېښور کې او په دوبي کې د کابل په باگرام کې وه. همدغه پښتني قبایل وو چې په شپږم میلادي کال کې د نوې کالو لپاره له فراه څخه تر کابل پورې د اعرابو په مقابل کې وجنگېدل، بالاخره د اسلام مقدس دین یې ومانه، خو د اعرابو سیاسي واک یې ونه مانه، چې په نتیجه کې د اسلام مقدس دین د تدریس لپاره د اموي امپراتوري له خوا په زرگونو تنه اعراب د پښتنو سیمو ته ولېږدول شول چې نرن ورځ پورې په افغانستان کې اوسېږي. له زرو کالو را په دېخوا د پښتنو تاریخ ټولو ته جوت دی، پښتانه په حکومت جوړولو کې دننه په افغانستان کې او د باندې تر امپراتوري جوړولو پورې تجربې لري. د سلطان محمود په لښکر کې د پښتنو برخه یو څرگند واقعیت دی چې د سومنات په جنگ کې د پښتنو برخه په دې شعر کې ښه تمثیلېږي.

ترک و نامرد واره ودانگل له نام و ننگه

یوزه پښتون ولاړوم د سلطان تر څنگه

سلطان محمود د ترک نژادو عسکرو په زور له پښتون سره سخت ظلمونه او نارواوې وکړې، په ملتان کې نصر لودي ته یې ماتې ورکړه او د پښتنو ریښې یې له ملتان څخه وویستې او په غور کې یې د شیخ اسعد سوري په شمول ټول پښتانه خانان بنديان کړل. په کلتوري لحاظ ترک نژاده سلطان محمود د فارسي ژبې په تحکیمولو کې ستر رول ولوباوه. دا چې پښتنو ولې د سلطان محمود واک ومانه علت یې دا و چې محمود د اسلام او جهاد شعار پورته کړی و خو په پای کې پښتنو له ترک نژاده کورنۍ څخه خپل کسات واخېست او د غور پښتنو د ترکانو ریښې له غزني څخه د تل لپاره وايستلې.

پښتانه د خپل تاریخ په اوږدو کې د جگړې ستر تاریخ لري له سکندر، عرب، چنگېز، تیمور سره جنگیدلي دي، د هرات تیموریان د شارخ په مشرۍ په کابل کې د یوسفزو اوه سوه خانان د مېلمستیا پر وخت ووژل او

ټول یوسفزي او گڼ شمېر نور پښتانه له کابل څخه وشرل شول او ټول سوات او مردان ته ولاړل. تر نن پورې کابل ښار بیا یو پښتني ښار نه دی شوی. د شارخ وراره بابر چې د هند د مغلي کورنۍ د واک بنسټ ایښودونکی و، خپل ټول عمر له پښتنو سره په جنگونو کې تېر کړ، خو یوسفزو د بابر واکمنۍ ته سر تپت نه کړ. د هند له مغلي دولت سره د پښتنو جنگونه د پښتنو سیاسي فرهنگ جوړوي.

د ایران له فارسیانو سره د پښتنو جنگونه د پښتونخوا د تاریخ یوه بله برخه جوړوي. پښتنو د فارسیانو په مقابل کې خپله خاوره ساتلې ده، خو له بده مرغه په فرهنگي ډگر کې په هرات، فراه، زرنج، غور او بادغیس کې گڼو پښتنو خپله مورنۍ ژبه له لاسه ورکړه، همداراز د افغانستان پرله پسې دولتونه په دغو سیمو کې د پښتو ژبې او پښتني کلتور د بیا ژوندي کولو لپاره هېڅ ډول هڅه نه ده کړې.

پښتانه د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره تر نن ورځې توره وهلې چې په افغانستان، هند او پاکستان کې ډېر روښان تاریخ لري.

هند ته د انگریزانو له راتګ سره سم د پښتنو د بخت ستوری له خلا ولوېد. پښتنو د خپل تاریخ او سیاسي ژوند په بهیر کې د انگریزانو له خوا تر ټولو لوی تاوان ولید او هغه دا و چې پښتانه او د افغانستان خاوره د (۱۸۴۲ - ۱۹۱۹)، کلونو په ترڅ کې په دوو برخو ووېشل شوه چې نن د ډیورنډ کرښې په نامه یادېږي او افغانستان د خپلې خاورې پنځه دېرش فیصده خاوره او څلوېښت فیصده نفوس له لاسه ورکړ. خو په لروبر پښتونخوا کې د یووالي احساس لا تر اوسه پخپل قوت پاتې دی.

له روسانو سره په جګړه کې پښتنو د افغانستان د نورو قومونو په پرتله لویه ځاني، مالي او سیاسي صدمه ولیده. نو ځکه پښتانه د افغانستان د کډوالو او مجاهدینو اکثریت برخه جوړوله. پښتانه افغانستان او افغاني ملي هویت ته سخت وفادار. د ملي یووالي او رښتني ورورولۍ غوښتونکي دي. د پښتنو سیاسي ډلې په افغانستان کې د مرکزي نظام نارې وهي. د افغانستان په تاریخ کې د تاجکانو ټولنیزه او سیاسي برخه

(تاجکان در مسیر تاریخ) یوازینی کتاب دی چې د افغانستان تاجکانو د سیاسي او ټولنیز ژوند په هکله زما لاس ته راوړسېد. دا کتاب د یو شمېر ایراني، تاجکستاني، روسي او افغاني لیکوالو د مقالو مجموعه ده. له بده مرغه د دې مقالو مرتب کوونکی میرزا شکور زاده او بلال عمار د (تاجکان در مسیر تاریخ) نوم ورته غوره کړی، چې په واقعیت کې دا کتاب یو علمي اثر نه، بلکې د مخالفت او عکس العمل په توګه د (افغانستان در مسیر تاریخ) او (پښتانه د تاریخ په رڼا کې) کتابونو د نومونو او محتواياتو پر ضد ترتیب شوی دی. د دې کتاب په مقدمه کې د دې پر ځای چې د افغانستان د تاجکانو اتنيکي رېښې او قومي جوړښت څرګند کړي، په صراحت سره یې پر پښتنو باندې تېری کړی او په لمسونو کې توګه یې د پښتنو پر ضد لیکلي او په افغانستان کې قومي تاوتریخوالی زیاتوي. د مثال په توګه په مقدمه کې داسې راغلي: "از قرن شانزده تا هم اکنون، تاریخ افغانستان مملو از اغتشاشات، هرج و مرج، کشتار و مرگ، استقرار حکومت قبيله سالاری و زوال عنصر شهرنشینی و تفوق کوه و صحرا بر شهر است. وقتی حکومت از دست شهر نشین ها خارج شد و بدست قبایل کوه گرد و بیابان گرد افتاد، جنگهای خونین و کشتار عظیم د سته جمعی و قتل و غارت و ناامنی گریبان گیر این کشور شد... در کنار حملات و هجوم های اقوم نیمه وحشی و حاکمیت نظام تک قبیلوی..."

د دې بې خبره لیکوال په ځواب کې باید ووايو چې په اوه لسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې په افغانستان کې د ښارنشینانو کوم حکومت په کابل، کندهار، هرات، بلخ، بدخشان، بامیان، تخار او چاریکار کې موجود نه و چې د پښتنو د وحشت او بربریت په وجه وران شوی وي او نه خو پښتنو په ثمرقند، بخارا، دوشنبې باندې حملې کړې دي، بلکې په اوولسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې د افغانستان خاوره د ختیز له لوري د هند د مغلو له خوا او د لوېدیځ له لوري د ایران د صفویانو تر پرله پسې بریدونو لاندې نیول شوې وه، چې پښتنو د دواړو یرغلګرو پر وړاندې په لره او بره پښتونخوا کې په ولسي مقاومت لاس پورې کړ، چې غلجی پښتنو شاه حسین صفوي ته په اصفهان، او درانیو د احمد شاه بابا په مشرۍ

هندي مغولو ته په ډيلي کې ماتې ورکړې. د افغانستان په خاوره کې نه غلجي پښتنو (هوتکيانو) او نه خو درانيو پښتنو د افغانستان د کوم قوم پر وړاندې جنگېدلي دي.

(تاجکان در مسير تاريخ) د افغانستان د تاجکانو د قومي او اتنيکي رېښې په هکله علمي او گټور معلومات نه ورکوي او يوازې د فردوسي شهنامې په اشعارو بسنه کوي او يا د سمرقند، بخارا او تاجکستان د تاجکانو په اړه خبري کوي، خو په مجموعي توگه دا کتاب د تاجکانو په هکله چې پښتانه ورته دهگان وايي، ليکي: (کلمه - تاجیک - که در متون قديمي په صورت تاثيرگ و تازک نیز به کار رفته است اعراب و مسلمان غير راتازي و ترکان انهارا تاجیک کې ناميدند. ايرانيان تاجک هارا قومي ايراني مې دانند. زه د (تاجک در مسير تاريخ) د روسي او ايراني مقالو په اساس داسې مستفيد شوم چې تاجک يا تازک يا تاژک يو اتنيک نه بلکې هغه غير عرب او غير ترک مسلمانان دي چې عرب ورته عجم او ترک ورته تازک ويلي دي، چې واحده اتنيکي رېښه نه لري، بلکې واحده ژبه لري يعنې (فارسي - دري) په دې کې کېدای شي چې گڼ شمېر اقوام شامل وي چې له فارس نژاده اقوامو څخه شروع تر ترک نژاده فارسي ژبي - سمرقند، بخارا او د افغانستان فارسي ژبي، چې د دوی اتنيکي رېښې او قومي جوړښت پوره نه دي څرگندې شوې، دوی يوازې ژبني هويت لري، خو د تاجکانو تر نامه لاندې ديگان، يو شمېر هزاره گان، يو شمېر فارسي ژبي پښتانه، فارسي ايماق، ازبکان، هندي او کشميري مسلمانان، عرب او سادات عرب شاملېږي چې په دري ژبه خبرې کوي. په معاصر افغانستان کې په ملي او سياسي لحاظ تاجک يو افغاني قوم دی چې په افغانستان کې د هستوگنې په لحاظ ژور تاريخ او غني کلتور لري، ژبه يې دري، قومي هويت يې تاجک او ملي هويت يې افغان دی.

د افغانستان د تاجکانو د نفوس دقيق شمېر متأسفانه معلوم نه دی. کله چې روسان پر مرکزي اسيا باندې مسلط شول لږ تر لږه د يو ميليون وگړو په تعداد تاجک، ازبک، ترکمن، تاتار او قزاق افغانستان ته کډوال شول او اکثريت يې د افغانستان په شمالي ولايتونو کې او ځينې يې په

کابل کې مېشت شول. د افغانستان حکومت د اسلامي ورورولۍ له مخې نوموړو کډوالو ته افغاني تابعیت او هويت ورکړ، خو نن همدغه د مرکزي اسيا مهاجرين داسې شمال وايي چې د دوی خاوره وي او همدغو خلکو نن د افغانستان د تجزيې لپاره د فدرالي نظام نارې سورې پورته کړې دي چې دا ډېره ناسپاسي ده، دا خلک په شمال کې د افغانستان پښتنو ته ناقلين وايي، خو خپل ځانونه د مرکزي اسيا مهاجرين نه بولي او د فدرالېزم نارې وهي.

دلته په اتنيکي او کلتوري لحاظ دوې مسئلې سره گډې شوې دي: په اتنيکي لحاظ تاجکان د افغانستان اصیل اريايي قوم دی چې د تاجک قوم اتنيکي ريښې، قومي جوړښت او څانگې په هکله ما کوم علمي معلومات تر لاسه نه کړل، خو د اجمالي معلوماتو پر اساس د افغانستان تاجک قوم حد اقل درې څانگې لري: رکاه، فورمولې او کشميري. په کلتوري لحاظ د افغانستان تاجکان، هزاره گان، يو شمېر ازبکان او ترکمنان، سادات، چارایماق، قزلباشان او يو شمېر پښتانه چې په دري ژبه خبرې کوي، په ځينو احصايو کې ټول په قومي لحاظ تاجک درج شوي دي.

په کلتوري لحاظ د احمد شاه بابا او تیمور شاه له دولتونو راپه دېخوا فارسي ژبه حاکمه رسمي او دولتي باندې بدله شوې ده. د هوتکيانو د حکومت له مخه د افغانستان خاوره د هند د مغلي دولتونو او د ايران د صفوي دولتونو له خوا تر تېري لاندې وه او کوم منظم دولتي نظام موجود نه و.

د افغانستان په سياسي ډگر کې د افغانستان د تاجکانو لومړنۍ برخه د افغانستان په ټولو دولتي او اداري چارو کې د افغانستان تاجکانو بې له کوم تبعيض او امتياز څخه په لويه کچه برخه لرلې ده. د مثال په توگه د امان الله خان د دولت نایب السلطنه عبدالولي دروازي و. ډاکتر يوسف د افغانستان د ديموکراسي دورې لومړنی صدراعظم و. د حبيب الله کلکاني د حکومت پر مهال کې داسې اسناد نه شته چې حبيب الله کلکاني ادعا کړې وي چې ده د تاجکانو حکومت دې جوړ کړي وي، له بلي

خوا که چېرې په غزني کې غلجی پښتانه (اندرې او سلیمان خېلو) د حبیب الله کلکاني په پلوی نه وي درېدلي نو ډېر احتمال یې درلود چې د کندهار دراني او د هزاره قوم سرتېري د امان الله خان په پلوی د حبیب الله کلکاني عسکرو ته په غزني کې ماته ورکړي، خو امان الله خان شخصاً له دې جگړې څخه مخنیوی وکړ. حبیب الله کلکاني د کابل د ښاریانو تر منځ ډېر منفور و او هېڅ ډول محبوبیت یې نه درلود. په کابل کې عام خلک حبیب الله کلکاني (د بچه سقو) په نامه یادولو او دا شعر چې له سقوي دوران څخه پاتې دی د کابل د خلکو احساسات څرگندوي:

تاملک محسن شغال ماده والي گشته است... بهر ما مور و ملخ قوم شمالي گشته است.

د معاصر افغانستان په تاریخ کې د کورنۍ جگړې تر پیل پورې داسې کوم اسناد نه شته چې د افغانستان تاجکان، د تاجک قوم په نامه د سیاسي واک د تر لاسه کولو لپاره په مشخصه توګه په کوم اقدام لاس پورې کړی وي او یا مشخصاً د تاجک تر عنوان لاندې په افغانستان کې کوم حکومت موجود وي.

د اقلیت او اکثریت د تیوري بنسټ / پښودونکي

د گوندونو په سطحه د لومړي ځل لپاره (د خلق، دیموکراتیک گوند) څخه په کال ۱۳۴۷ هجري شمسي کې د قومیت په بنا دوه انشعابونه رامنځ ته شول، لومړی د ببرک کارمل په مشرۍ د پرچم ډلګۍ او دویم د ظاهر بدخشي په مشرۍ چې وروسته یې د (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کېښود. د خلق له گوند څخه جلا شوي فرکسیونونه په ټولنه کې د ستمیانو په نامه شهرت وموند. همدغه مهال دی چې د دولت له چوکاټ څخه بهر د قومیت له عنصر څخه د یوې سیاسي الې په توګه کار اخیستل کېږي. د پرچم ډلګۍ په سیاسي ادبیاتو کې پښتنو ته بې فرهنگه اکثریت او تاجک ته بافرهنگه اقلیت وویل. خو ظاهر بدخشي له دې نه هم وړاندې ولاړ او احتمالاً د روسانو په تحریک او مرسته په منظمه او سیستماتیکه توګه د قومیت پر بنا د یو سیاسي

سازمان (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کېښود، چې تر اوسه پورې د افغانستان د کورنۍ جگړې ایدلورژیک محور جوړوي. د طاهر بدخشي ماسکو پلوه مارکسیست لېننستي ډلې په ټولنه کې د ستم، ستم ملي ډلې په نامه شهرت وموند. ستمیان د ملت او ملي یووالي په مفکوره باندې معتقد نه و او داسې یې استدلال کاوه چې افغانستان د قومونو او ملیتونو مجموعه ده او هر قوم باید چې په جلا جلا توګه خپل سیاسي، اقتصادي او ټولنیز برخلیک وټاکي او د قوم پر بنسټ فدرالي نظام رامنځ ته شي. طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د خپل تحلیل په دوام کې زیاته کړه چې پښتانه په افغانستان کې یو ظالم، غاصب او ستم گر قوم دي او د افغانستان نور قومونه تر ستم لاندې اقوام دي، نو ځکه د افغانستان خلکو دوی ته د ستمیانو لقب ورکړ. د افغانستان په سیاسي ادبیاتو کې د اکثریت او اقلیت تیوري د ستمیانو له خوا مطرحه شوه، چې وروسته روسانو د خپل تېري پر مهال دې تیوري ته ماتریالستيکي بڼه ورکړه او روسان په دې لټه کې شول، چې غیر پښتانه قومونه په نظامي، سیاسي او ټولنیز لحاظ وروزي.

د ناخرګندو دلایلو له امله په ۱۳۵۶ کال کې د ملي ستم ډلګۍ رسماً په دوو برخو وویشل شوه: د سازا ډلګۍ د طاهر بدخشي تر مشرۍ لاندې او بله برخه یې د (سفزا) ډلې په نامه د مولانا بهرالدین باعث او محمد اسمعیل اکبر تر مشرۍ لاندې راغلې. د سازا د سازمان غړي په تاکتیکی ډول په کابل کې پر دولتي چارو بوخت شول او د سازا سازمان تصمیم ونيو چې د داود خان د حکومت پر وړاندې پر وسله واله مبارزه لاس پورې کړي. په نامعلومو دلایلو مسکو پلوه ستمیانو د تره کي د حکومت پر وړاندې په مخالفت لاس پورې کړ، بهرالدین باعث او طاهر بدخشي د خلقیانو له خوا ووژل شول او په همدې اړه د بهرالدین باعث د خلاسون لپاره په ۱۳۵۸ کال کې د اسمعیل اکبر په هدایت د امریکا سفیر (دبزن) یرغمل ونيول شو چې په کابل هوټل کې یرغمل نیونکي او د امریکا سفیر دواړه د خلقیانو له خوا ووژل شول.

د افغان جهاد په بهير کې او په خانګرې توګه د کورنۍ جګړې پر مهال د سازا او سفزا ستمې ډلو سياسي دريځ .

د سازا سازمان لومړنۍ سياسي ډله وه، چې په سياسي ادبياتو کې بې له کوم ژور سوچ څخه د افغانستان د ټولو بدبختيو عامل پښتانه وبلل، د سازا د سازمان د رهبرۍ په هئيت کې يو شمېر پېژندل شوي کسان په دې ترتيب دي: محمد طاهر بدخشي، محبوب الله کوشاني، ظهورالله، محمد بخش فلک، خليل رستاقي او محمد اسمعيل اکبر.

د روسانو له يرغل سره سم محبوب الله کوشاني، ظهورالله، محمد بخش، فلک او خليل رستاقي پرته له دې چې د بېرک کارمل له حکومت سره يو ځای شي په مستقيمه توګه له روسانو سره د تخار، بدخشان او بغلان په ولاياتو کې همکاري پيل کړلې، د څرخي پلنه له جيل څخه ازاد شول، د سازا ډله په دې بريالۍ شوه چې په تخار کې د مجاهدينو قوماندان امر صمد او يو شمېر نور جهادي قوماندانان د روسانو په پيسو په خپل سازمان کې جذب کړي.

د بېرک کارمل او سازا اختلافات:

د سازا سازمان سياسي غوښتنه له بېرک کارمل څخه دا وه چې بېرک د افغانستان د شمالي ولايتونو واک د سازا ډلې ته وسپاري، چې د روسانو په مرسته په مستقله توګه د مجاهدينو پر ضد وځنګرېږي. په هر دليل چې و بېرک د خپل حکومت په مهال کې له خپلو ټولو خيانتونو سره سره دې ته حاضر نه شو چې د (سازا) په غوښتنه رسماً په افغانستان کې فډرالي سيستم رامنځ ته کړي. بېرک کارمل او سلطان علي کشتمند د افغانستان د اردو له تشکيل نه د باندي قومي کنډوکونه رامنځ ته کړل او د قوماندانان سalarۍ او قومي تعصباتو او تشنجاتو اساسات يې کېښودل.

نجيب د خپل حکومت په مهال کې د ملي پخلاينې د پاليسۍ تر عنوان لاندې د سازا، سفزا له ډلو سره يو ځای شو. بشير بغلاني د سازا مشر د ډاکټر نجيب د مرستيال په حيث اعلان شو. بشير بغلاني د نجيب په لويه

جرگه کې د فدرالي نظام نارې پورته کړې. د ولايتي نظام تر څنگ د (زونونو-حوزو) سيستم هم مطرح شو، لکه د شمال زون - لوېديځ زون او داسې نور. د سزا سازمان له يوې خوا له روسانو څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړې او له بلې خوا ډاکټر نجيب د شمالي ولايتونو د يو شمېر ولسواليو واک چې د مجاهدينو تر ولکې لاندې نه و، رسماً د سزا سازمان ته وسپارل. د سزا ډله افغان ولس د يو واحد ملت په حيث نه پېژني، بلکې افغانستان د داسې قومونو او مليتونو مجموعه بولي چې د هر قوم لپاره په جلا توگه سياسي او ټولنيز برخليک غواړي، او هر قوم بايد پخپله سيمه کې خودمختاری ته تر دې بريده وده ورکړي چې په مستقلو جمهوريتونو بدل شي. د افغانستان په سياسي ادبياتو کې د لومړي ځل لپاره د څلورو جمهوريتونو غږ د سزا سازمان له خوا پورته شو، يعنې د پښتنو جمهوريت، د تاجکانو جمهوريت، د هزاره گانو او د ازبکانو جمهوريت. نو په دې توگه د سزا ډله د افغان ولس د ملي يووالي او ځمکنۍ بشپړتيا ته، چې ستر ملي ارزښتونه گڼل کېږي، باور نه لري. موږ کاملاً په دې باور يو چې د افغانستان پښتانه، تاجکان، ازبکان، هزاره گان او نور واړه قومونه د افغانستان د ولس ملي يووالي او د خاورې بشپړتيا ستر ملي ارزښت بولي او د افغان ملت پر جوړېدو او بشپړتيا ژور باور لري. د نجيب د حکومت په وخت کې د سزا سازمان د پښتنو او د پښتنو د کلتور د توهينولو لپاره په خپله خپرونه کې (ميهن - چې اوس هم دا جریده په تاجکستان کې خپرېږي) په ښکاره ډول دغه شعر خپور کړ چې د دې سازمان په ماهيت او د هغه د عواقبو بڼه څرگندونه کولی شي.

قبيله نشينان شهر حبش
 که بد دين شان ترکش و تير کش
 به ابشخور رخس اشتر زدند
 ته اشتر که خود را به اخور زدند
 قبيله چه باشد که شاهی کند
 به هر جا رسد و تباهی کند
 چو رفتند جا ماند دهل دوسر

که قاطر به جا ماند از اسب و خر
 هوایی خراسان مادر سرش
 بگو چیست امروز اندر خورش
 خراسان توانی که از نام تو
 جهانی به حیرت شده در فرود

د سازاد ستمی دلی په خواب کې پښتانه وایی

د افغانستان دی، دا وطن به خراسان نه شي - لوز مې د پښتو دی،
 پښېمان نه شي: له بده مرغه د دې پر خای چې ستمیان له خپل کردار نه
 پښېمان وي، په امریکا کې د قومي تعصب او ملي تشنج او تاوتریخوالي د
 راپارولو لپاره د امید اخبار چلوونکي په ښکاره ډول پښتنو ته ښکنځلې
 کوي. ستمیان او د امید د اخبار چلوونکي ادعا کوي، چې پښتانه په
 افغانستان کې ځانونه لوړ گڼي، هغه پښتانه چې له خپلې ژبې او کلتور
 څخه دفاع کوي، هغوی فاشیست بولي. دا ټولې ادعاگانې ناسمې دي. په
 ټولنیز او سیاسي لحاظ پښتانه په افغانستان کې د نورو اقوامو په پرتله نه
 لوړ دي او نه ځانونه لوړ گڼي. خو ځینې سیاسي او ټولنیز واقعیتونه شته،
 چې ستمیان او ځینې لنډ اندي کسان ځوروي او په دوی کې د حقارت
 عقدي پیدا شوې دي. دا ټولنیز او سیاسي واقعیتونه په لاندې ډول دي:
 پښتانه په افغانستان کې د خپلواک دولت بنسټ اېښودونکي دي. پښتنو
 په هندوستان کې مستقل دولتونه درلودل.

پښتانه د تاریخ په اوږدو کې له سکندر، عرب، چنگېز، مغل، فارس او
 انگریز سره په یوازیتوب جنگېدلي دي. د سومنات په جنگ کې د سلطان
 محمود د لښکر ډېره برخه پښتانه وو.

لاندې شعر د پښتنو برخه د سومنات په جگړه کې څرگندوي:

ترک و نامرد واره و دانگل له نامو و ننگه

زه یو پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنگه

غلبې پښتانه له لته بند څخه تر ننگرهاره پورې په ۱۸۴۲ کال کې شپاړس زره انگرېزي پوځ تباہ او برباد کړ، او يوازې ډاکټر برايډن ځنې ژوندی پاته شو چې دا په مجموع کې د افغان ملت پوځي حماسه ده. له روسانو سره په جنگ کې تر ټولو قومونو پښتنو ډېره قرباني ورکړې ده. د افغانستان نوم او افغاني ملي هويت د پښتون د قوم، قومي هويت دی، خو په سياسي لحاظ پښتنو د افغانستان ټولو قومونو ته دا وياړ بڅښلی دی چې په وياړ سره ځان افغان وبولي. دا د افغانستان د ۱۹۶۴ په اساسي قانون کې درج شوي دي. له نېکه مرغه پرته له ستميانو د افغانستان ټول اوسېدونکي قومونه ځانونه افغان بولي او پر خپل افغانيت وياړي او نه ځانونه له پښتنو کم احساسوي او نه د حقارت کومې عقدې لري او خپل سياسي او ټولنيز برخليک د افغان تر نامه لاندې خوندي ويني.

دا يوازې د سازا ستمې ډله نه ده چې د سياسي حقارت عقده لري، د ساما (سازمان ازادي بخش افغانستان) د مرامنامې په لومړي مخ کې هم په مشخصه توگه د پښتنو فيوډال پارکي محکوم شوی دی، نه فيوډالي نظام، په داسې حال کې چې په نورو اقوامو کې هم فيوډالان موجود دي. د ساما سازمان په خپله کړنلاره کې د ملي مسئلې د حل غوښتونکي دي، خو ملي مسئله يې نه ده جوته کړې او داسې مفهوم ځنې اخېستل کېږي چې غواړي د اقوامو تر منځ انډول ټيټ شي او د پښتنو برخه د افغانستان په ټولنه کې په سياسي، اقتصادي او ټولنيز لحاظ کمه شي. خو موږ په دې باور يو چې د افغانستان د قومونو تر منځ په اجباري ډول کوم عدم تعادل نه شته، بلکې په افغانستان کې د ديکتاتوري نظامونو پايښت د افغانستان د اقتصادي، سياسي او ټولنيز شاته پاته والي ستر لامل گڼل کېږي، نه د قومونو تر منځ ځينې سيمه ييزې شخړې او اصطحاکاگونه. که چېرې د ديموکراسۍ د اصولو پر اساس په افغانستان کې د يو داسې نظام بنسټ کېښودل شي، چې د اسلام د مقدس دين او د افغاني ټولني له کلتوري ارزښتونه سره سم وي، نو دا به د يوې ملي مدني ټولني بنسټونه وگڼل شي.

د افغانستان د وروسته پاتې والي دليل د افغانستان مختلف قومونه نه بلکې د بهرنیو لاسوهنې او د ډیکتاتوري نظامونو پایښت دی. د سازاستمي ډلې تر څنګ د نظار شورا او د جمعیت اسلامي ګوند هم د افغانستان د کورنۍ جګړې د اقلیت او اکثریت په تیوري معتقد شول او د افغانستان د اقلیتونو د حقوقو تر پلمې لاندې ناپرې سورې پورته کړې، خپل لومړني اسلامي شعارونه او ملي رسالت یې هېر کړ، له سازا، پرچم، دوستم او له وحدت ګوند سره یې د شمال ائتلاف بنسټ کېښود، د نظار شورا او جمعیت ګوند د اقلیتونو د حقوقو د اعاده کولو لپاره د افغانستان د دوه ملیونو شهیدانو بلهاری تر پښو لاندې کړې او په ښکاره ډول له روسانو سره یو ځای شول. روسان د خلق او پرچم پر ځای د نظار شورا پر ستر ملاتړ کوونکي بدل شول. د شمال ائتلاف د افغانستان په کورنۍ جګړه کې د روسانو په پیسو او وسلو ستره ویجاړوونکي ونډه واخېسته. د بن د غونډې په بهیر کې د شمال ائتلاف په استازیتوب ډاکټر عبدالله سخت ټینګار وکړ چې پښتانه په افغانستان کې ۳۸ فیصده دي او په دې توګه لڅخدر ابراهیمي ته قناعت ورکړ چې د کابینې په ترکیب کې ۳۸ فیصده پښتانه برخه واخلي.

د ډاکټر عبدالله دا عمل د اتنیک پر اساس یو شوئیستی حرکت ګڼل کېږي، نو ډاکټر عبدالله به بیا په کوم مخ پښتنو ته ګوري چې د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر په حیث ورباندې باور وکړي.

له بلي خوا د اکثریت او اقلیت د تیورۍ پر اساس د جون د لویې جرګې په بهیر کې د نظار شورا له ټولو ناجایزو امکاناتو څخه کار واخېست او د افغانستان په سیاسي جغرافیه کې یې بې له کومې رسمي څېړنې او سرشمېرنې، نوی بدلون راوست او د شمال په ځینو ولایتونو کې نوی ولسوالۍ جوړې کړې، قومي تاوتریخوالی او ملي تشنج یې راوپاروه او د ولس په ذهنیت کې یې د لویې جرګې مشروعیت تر پوښتنې لاندې راوست او د هغې پرېکړې یې بې ارزښته کړې.

له روسانو سره په جګړه کې د تاجکانو مخکښې ډلې لکه پرچم، سازا، سفزا، ساما، ساھو د افغانستان د نورو ګوندو په پرتله له روسیې، هند،

ایران، امریکا او متحدې اروپا څخه ډېرې سیاسي او اقتصادي گټې تر لاسه کړې. د کورنۍ جگړې په بهیر کې د تاجکانو مخکښ گوند، اسلامي جمعیت او د نظارشورا چې د افغانستان د کورنیو مصیبتونو په کتار کې ځکه په لومړي سر کې راځي چې برهان الدین رباني د پاکستان له خوا د د څلور میاشتو لپاره د پېښور د تړون په اساس وټاکل شو او رباني تر یوولس کالونو پورې ځان جمهور رئیس وباله. پاکستان په دې سوچ کې و که په افغانستان کې د یو تاجک په مشرۍ یو حکومت وي نو بیا به د پښتونستان مسئله توده نه شي، وروسته چې پوه شو، چې په لراو بر پښتونخوا کې د یو نوي غورځنگ د پورته کېدو امکان شته، نو ځکه یې له رباني څخه لاس واخېست او د طالبانو د مذهبي تحریک چې د کورنۍ جگړې او سراسري بې امنیتی ثمره وه، مرسته وکړه.

د کورنۍ جگړې په بهیر کې د اقلیتونو د حقوقو تر پلمې لاندې روسانو چې د نظارشورا، جمعیت، پرچم، سازا او دوستم له خوا نژدې ملگري کړي، ډېرې پوځي، مالي او سیاسي مرستې وکړې، خو د روسیې، ایران، هند او متحدې اروپا له بې دریغو مرستو سره سره نوموړې ډلې د طالبانو په مقابل کې جگړې بایلودلې، تر څو پر افغانستان د امریکا له بریدونو او د روسیې له سترو پوځي او مالي مرستو سره پو ځل بیا د افغانستان په سیاست کې مطرح شول او د امریکا، ملگرو ملتونو د سوله ساتې ځواکونو او د حامد کرزي تر سیوري لاندې په کابل او ځینو شمالي ولایتونو کې واک تر لاسه کړ.

دویمه ډله چې د اقلیت او اکثریت د تیوري پیروان دي د وحدت گوند دی. د نجیب د حکومت له راغورځېدو سره سم، د وحدت گوند مشر، عبدالعلي مزاری وویل چې اوس د پښتنو دوه سوه پنځوس کلنه واکمني په افغانستان کې پای ته ورسېده. د ده د بیان معنی دا ده، چې د وحدت گوند د روسانو پر ضد په جهاد باور نه درلود او د ایران په مرسته د پښتنو د واک د ختمولو لپاره جنگېدلي وو، نه د روسانو د یرغل پر خلاف. د وحدت گوند د ایران په مرسته د افغانستان د کورنیو جگړو په بهیر کې او په ځانگړي توگه په کابل ښار کې ستر ویجاړوونکی رول لوبولی دی. د وحدت

ګوند د کابل په ښار کې د افشار په سیمه کې پر ۱۹۹۳ کال د نظارشورا له خوا سخت وځپل شو او بیا وروسته د طالبانو له خوا بې وسلې شول. سره له دې چې هزاره ګانو په افغانستان کې درېیم لوی قوم شمېرل کېږي، په تاریخي لحاظ د افغانستان په تاریخ کې په پراخه کچه یوازې د امیر عبدالرحمن خان پر مهال مطرح کېږي، هغه هم له مرکزي نظام څخه سر دغرونې په خاطر چې دا یو ځانګړی تاریخي بحث دی. خود کورنۍ جګړې په بهیر کې په کابل، بامیان او مزارشريف کې په ټولو جګړو کې یې برخه اخیستې ده.

له بده مرغه د هزاره ګانو د اتنيکي ریښې په هکله ډېر لږ علمي څېړنې شته، سربېره پردې عام نظر دا دی چې هزارګان د چنګېز د عسکرو بقایا دي، خو دا نظریه په علمي توګه نه ده جوتې شوې. دا چې هزاره ګان څنګه نژادي او اتنيکي ریښې لري، په افغانستان کې کومه سیاسي یا ټولنیزه ستونزه نه ده. خود ایران لاس وهنې د افغانستان په کورنیو جګړو کې د اقلیتونو د حقوقو د تر سره کېدو تر پلمې لاندې ستره ستونزه جوړوي او په دې اړه د وحدت ګوند ایران پلوه پالیسي ده چې د سیمه ییزې خود مختاری او فدرالي نظام شعار یې پورته کړی دی. په یقین سره ویلای شم، چې د وحدت ګوند دا پالیسي یوازې په افغانستان کې سیاسي او ټولنیز تاوتریخوالي زیاتولی شي، خو هېڅکله به کوم ځای ته ونه رسېږي. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان په هغو سیمو کې چې هزارګان اوسېږي د تل لپاره د وحدت ګوند تر ولکې لاندې وي او دې سیمه ییزې خودمختاری ته تر هغه ځایه پورې وده ورکړي چې افغانستان د تجزیې په لور سوق کړي ترڅو چې خپل هدف ته ورسېږي، په مرکزي دولت کې د یو خودمختار ځواک په څېر رول ولوبوي چې له بده مرغه د وحدت ګوند دا ناوړه پالیسي په افغانستان کې د امریکا تر برید وروسته تر یوې اندازې پورې تر سره شوه.

د اکثریت او اقلیت د تیوري درېیمه ملاتړ کوونکې ډله د دوستم ډلې ټپلې دي، چې د نجیب د حکومت د راغورځېدو سره سم د ملي اسلامي جنبش په نامه پر ۱۹۹۲ کال رامنځ ته شوه، دا د افغانستان په تاریخ کې

لومړی ځل دی چې یوه پوځي، سیاسي ډله چې په اتنيکي لحاظ به ازبک وي، په دومره لویه کچه رول لوبوي.

دلته دوی مسالې دي: لومړی دوستم، ملک، غفارپهلوان، رسول پهلوان او امان الله گلم جم او داسې نور ملیشیايي ډلې څنگه رامنځ ته کېږي او د مجاهدینو پر وړاندې د یو ستر پوځي ځواک په څېر کارول کېږي؟ دا قضیه د اسدالله ولوالجې په کتاب کې (خروج جنرال دوستم و سقوط دوکتور نجیب الله) په ښه توګه بیان شوې ده. دویم د روسي کمونیست دولت پالن دی، چې د افغان جهاد په دوران کې د مجاهدینو پر وړاندې چې اکثریت یې پښتانه و د افغانستان له قومي جوړښت څخه ډېره ګټه تر لاسه کړي او د افغانستان له ازبکانو او تاجکانو سره د ځانګړو سیاسي او پوځي اړیکو په جوړولو پیل وکړي او د روسانو لپاره دوه کسه ډېر ګټور او په زړه پورې تمام شول: لومړی د نظار شورا مشر، احمدشاه مسعود او دویم عبدالرشید دوستم. د روسانو نژدې اړیکي له مسعود او دوستم سره د افغان جهاد په دوران او د کورنیو جګړو په بهیر کې لکه د لمر په څېر ټولو افغانانو او خصوصاً د افغانستان د شمالي ولایاتو مجاهدینو ته روښانه دي.

د نظار شورا او دوستم ډلې تر اوسه پورې د روسانو په مرسته او لارښوونه په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. هغوی په افغانستان کې د امریکا له برید نه وروسته ډېرې ګټې تر لاسه کړې او د حکومت په چوکاټ کې یو ځل بیا په یو سیاسي او پوځي لحاظ په واکمنو ډلو بدلې شوې.

په افغانستان کې اسلامي بنسټ پاله ګوندونه لکه د حکمتیار او خالص اسلامي ګوندونه، که څه هم په ایډیولوژیکي توګه د اسلامي اتحاد په اسلامي امت معتقد دي، خو په عمل کې د افغانستان او افغان ملت د جوړېدو په وړاندې نه یوازې کوم شعار نه دی پورته کړی، بلکې د افغانستان د ازادۍ په لاره کې تر ټولو ډېره قرباني ورکړې ده، د افغانستان ملي اسلامي محاذ د نجات ملي جبهه د اکثریت او اقلیت په تیوري معتقد نه دي، بلکې افغانستان یو واحد ملت د یوه افغان په نامه

راتولېدل د افغانستان ولس رابولي. د افغان ملت گوند د يو واحد او لوی افغانستان جوړېدل خپل ملي ارمان گڼي. د مليتونو او اقليتونو اصطلاحات د افغانستان په سياسي ادبياتو کې له څلويښت کالونو ډېره سابقه نه لري، خو د مليتونو او اقليتونو اصطلاحاتو تر څنگ د سزا د ستمي ډلې په سياسي ادبياتو کې د لومړي ځل لپاره په شمالي ولاياتو کې د پښتنو ناقلينو اصطلاح په لمسوونکې توگه استعمال کړه او د سزايانو په پيروي د نظار شورا، د وحدت گوند او د دوستم ملي اسلامي جنبش او په عامه توگه د شمال ائتلاف له خوا د يو سياسي او ستراتيژيکې پالسيې په حيث استعمالېږي.

دا چې پښتانه کله د افغانستان په شمال کې مېشت شوي دي يوي عملي او تاريخي څېړنې ته اړتيا لري، خو په سياسي توگه د ناقلينو اصطلاح د شمال ائتلاف له خوا استعمالېږي او په افغانستان کې د امريکا له بريد سره سم د شمال ائتلاف د پښتنو پر کورونو باندې په ډېره نامردانه توگه حملې پيل کړې او حتی د بنځو پر ناموس باندې يې تېري وکړل، چې په نتيجه کې تر اوسه پورې څه له پاسه يو لک پښتانه کډوال شول. د شمال ائتلاف عناصر په دې پوهېدل چې د طالب او القاعدې تر نامه لاندې لر او بر پښتانه د امريکا او برتانيا تر حملې لاندې دي او د روسيې په وسلو او پيسې د پښتنو پر ضد له هېڅ ډول جنايت څخه ډډه ونه کړه، خو بيا هم پښتنو د شمال د ائتلاف د دې جناياتو په مقابل کې له زغم او تحمل نه کار اخېستی دی.

په دې کې هېڅ شک نه شته چې د افغانستان پخوانيو دولتونو د افغانستان شمال ته پښتانه لېږلي دي. دا چې کوم حکومت په کومه پيمانه په کوم تاريخ او د کومو دلايلو په اساس پښتانه شمال ته لېږلي په رسمي توگه نه ده جوته شوي او د افغانستان پخوانيو حکومتونو خپل دريځ په رسمي توگه په دې اړه نه دی څرگند کړی. نو موږ هم مجبور يوو پر هغه باندې له خپلې ديدگاه څخه قضاوت وکړو نه د دولتي اسنادو په استناد. حد اقل له يو سلو شل کالو را په دېخوا د افغاني دولتونو په رسمي توگه ناڅرگنده او نابيان شوي پاليسيې دا وه، چې د افغانستان پښتانه

شمال ته ولېږي، زما په اند دې سياسي، ټولنيز او اقتصادي اړخونه درلودل.

د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ په اوایلو کې په سياسي لحاظ د تزاري روسيې کمونستي دولتونه په منځنۍ اسيا کې په منظمه توگه ورځ په ورځ واکمنېدل او په دې کې هم هېڅ شک نه شته چې د منځنۍ اسيا ولسونو لکه تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د افغانستان د شمالي ولاياتو له تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره اتنيکي او کلتوري اړيکي لري او له دې اړيکو نه روسانو د خپلي امپريالستي پاليسۍ په گټه تل د گټې اخېستلو په سوچ کې وو او له بلې خوا د افغانستان دولتونه د روسانو په نيت باندې بڼه پوه وو، نو ځکه احتمالاً د امير دوست محمد خان له حکومت څخه د ډاکټر محمد يوسف تر حکومت پورې د افغانستان حکومتونو د افغانستان شمالي ولاياتو ته د پښتنو په لېږلو کې څه ناڅه مرسته کړې ده، خو له بده مرغه د افغانستان حکومتونو په دې اړه خپل دريځ د يو ضرورت په توگه ولس ته نه دی څرگند کړی، نو دا سبب شو چې نن د سزا ستمي سازمان او د شمال ائتلاف داسې تبليغ وکړي چې د افغانستان حکومتونو د تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د کم ځواکه کولو لپاره دا پاليسي غوره کړي، خو هغه وخت د افغانستان تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو لکه نن په پوځي او سياسي لحاظ غښتلي نه وو او نه له روسانو سره کوم ډول سياسي اړيکي درلودل. د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ تر پيله تزاري روسيه او کمونستي دولتونه واکمن شول او د غير رسمي احصايو پر اساس څه له پاسه يو ميليون تاجک، ازبک او ترکمن افغانستان ته کډوال شول او د افغانستان په شمالي ولاياتو کې مېشت شول او د افغانستان حکومتونو او ولس د اسلامي او بشري روحي په بڼه دوی ته افغاني تابعيت او ځمکې ورکړل، د دې معنی دا ده چې د افغانستان حکومتونو له کډوالو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره نه يوازې کومه دښمني نه درلوده، بلکې له ډېرې مينې او صميميت څخه هم کار اخېستی، نو څرنگه کېدلای شي چې د افغانستان د مېشتو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره دښمني درلودلې، خو د افغانسان

حکومتونو احتمال لري چې د منځنۍ اسیا د کډوالو د راستنېدلو او د مېشتو قومونو د مساوي ساتلو لپاره پښتانه شمال ته لېږلي وو، او که چېرې د کوم تاجک، ازبک او یا ترکمن کور یا ځمکه کوم پښتون ته ورکړې وي، نو د هغوی وارثین حق لري چې له یوه قانوني حکومت څخه د خپلې شتمنۍ غوښته وکړي او که چېرې دولتي ځمکې یې ورکړې وي، نو دوی بیا دا حق نه لري چې دعوا وکړي.

تاریخ دا ثابته کړې، چې د افغانستان د حکومتونو تشویش د روسانو له کبله له امیر دوست محمد خانه تر ډاکټر یوسفه پورې سم و. د روسانو د حملې پر مهال د اتنيکي احساساتو تراغېزو لاندې د شمال غیر پښتنو مجاهدینو ژر له جهاد څخه لاس واخېست او له روسانو سره یې پټ او ښکاره اړیکې ټینګ کړل. که په احتمالي توګه وګورو د ازبک د قوم ګڼ شمېر ځوانان د دوستم، مالک، رسول پهلوان او چاپ اندازانو په مشرۍ د روسانو تر قوماندې لاندې د افغانستان د اشغال لپاره د مجاهدینو پر وړاندې تر پایه پورې وجنگېدل او د کورنیو جګړو په دوران کې یې د افغانستان د تجزیې لپاره ملاوي وتړلې تر اوسه پورې د روسیې، ازبکستان او ترکیې په مرسته په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. د دوستم ډله د جنبش ملي په نامه ګوند جوړ کړی او د افغانستان د تجزیې لپاره د فدرالي نظام شعار پورته کړ. د دوستم ملي اسلامي جنبش په افغانستان کې د افغانانو لپاره ډیموکراتیک او مدني قانون نه غواړي بلکې په افغانستان کې د اقلیتونو لپاره حقوق غواړي. د دې شعار معنی دا ده چې دوی خپل برخلیک د افغانستان له ولس څخه بېل بولي.

همداراز د نظار شورا او وحدت ګوند د اقلیتونو د حقوقو د اعادې شعار پورته کړی دی او د ایران حکومت هم له دې شعار څخه ملاتړ کوي. د نظار شورا د مسعود په مشرۍ د جهاد په دوران کې له روسانو سره ملګرتیا ټینګه کړه او د روسانو په پیسو او وسلو یې کورنۍ جګړې پر مخ بیولې او د ژوند تر پایه پورې له تاجکستان سره د اتنيکي لېوالتیا پر اساس اړیکې ټینګ کړل. مسعود د تاجکستان په کولاب کې هوایي ډګر

درلود، په مسعود کې اتنيکي علايق دومره غښتلي شوي وو چې د افغانستان د دوو ميليونو مجاهدو شهيدانو پر وینو او ارمانو يې پښه کېښوده او د سازاستمي سازمان په پيروي يې د اقليتونو د حقوقو د اعادي لپاره د روسانو تر قوماندې ميدان ته ودانگل.

د وحدت گوند په افغانستان کې د ايران د سياسي، مذهبي او کلتوري گټو د خوندي کولو لپاره جنگېږي، نه د افغانستان د ولس د سياسي او ټولنيزو حقوقو لپاره. دوی افغانستان واحد ملت نه بولي، بلکې ستونزه دا ده چې په افغانستان کې د خپل قوم لپاره ځانگړي حقوق په داسې حال غواړي چې په افغانستان کې نه کوم قانوني حکومت شته، نه منتخب پارلمان. د وحدت گوند غواړي چې د افغانستان هزاره مېشته سيمه د هزارستان په نامه د وحدت گوند د تل پاتې ولکي لاندې وي او په مرکزي حکومت کې هم په هر حال کې لوی لاس ولري.

په دې توگه پښتانه په افغانستان کې کوم ډول مدني يا سياسي حقوق لري، چې غير پښتني قومونه له هغه څخه محروم پاتې وي خو د قومي حقوقو د توازن لپاره د شمال ائتلاف اوس ملا تړلې ده.

په يوه وروسته پاتې ټولنه کې لومړنی ټولنيز حقوق په دې ډول دي: ۱ - د ژوند کولو حق. ۲ - د مذهبي عقايدو څرگندول او په ازاده توگه عبادت کول. ۳ - د کار او مالکيت لرلو حق. ۴ - په خپله مورنۍ ژبه د زده کړې حق. ۵ - له صحتي امکاناتو څخه بې له کوم تبعيض څخه حق. ۶ - د ژبې، قوم او مذهب په نامه توهين يا نه تحقير بدل يعنې لومړنيو بشري حقوقو ته درناوی.

له دې لومړنيو حقوقو څخه په افغانستان کې ټول اوسېدونکي برخمن وو نو پاتې شو د حکومت د ټاکلو حق، د رايې ورکولو حق، د سياسي فعاليتونو حق، د سياسي گوندنو د جوړولو حق چې له دې ډول حقوقو څخه هم پښتانه محروم وو او هم غير پښتانه.

که چېرې د افغانستان د تجزيې لپاره د اقليتونو د حقوقو اعاده لومړی گام وي، نو ښکاره خبره ده، چې پښتانه او په ميليونو تنه غير پښتانه به د تجزيه طلبانو پر وړاندې جنگېږي.

د اقلیتونو یا د اکثریت د حقوقو داعادي تر پلمې لاندې په مجزا توګه مبارزه کول څه چې موږ ورته افغانستان او یا افغان ولس ووايو، ملي خیانت ګڼل کېږي.

د افغانستان د پخوانیو حکومتونو تشویش د روسیې فارورډ پالیسی مخنیوی و، نه د افغانستان د شمال له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو څخه ډار، خو د دې لپاره چې روسانو د افغانستان له قومي جوړښت څخه او د مرکزي اسیا د تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو له اتنیکی اړیکو، چې د افغانستان له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو سره یې لرل، د یو سیاسي فکتور په څېر ګټه وانه خلي، یو شمېر پښتانه د افغانستان شمالي ولایاتو ته ولېږل، خو له بده مرغه د خپلې پالیسی ګټه یې د افغانستان ولس ته جوته نه کړه، نو لازمه وه چې د افغانستان پخوانیو حکومتونو د افغانستان د قومي او ټولنیز جوړښت د پیاوړتیا په خاطر د یو ملي ضرورت په حیث، د دې لپاره چې د افغانستان ګاونډي هېوادونه چې له موږ سره اتنیکی او یا مذهبي اړیکي لري د افغانستان بي ثباتولو لپاره ناوړه ګټه وانخلي، قومونه په متوازنه توګه ځای پر ځای کړل. له بده مرغه د افغانستان پخوانیو حکومتونو پښتانه داسې شمال ته ولېږل چې په شمالي ولایتونو کې یو شمېر خلکو د افغانستان د حکومتونو پالیسي د خپل قوم پر ضد تعبیر کړه؛ او د هغه تعبیر پر اساس ظاهر بدخشي او بهرالدین باعث د اکثریت او اقلیت تیوري بناء کړې او په پای کې په افغانستان کې د کورنۍ جګړې د تازه ساتلو لپاره د افغانستان ګاونډیانو ډېرې ګټې تر لاسه کړې. د افغانستان پخوانیو حکومتونو د ملي ټولني د جوړولو په عمل او تیوري کې پاتې راغلل، نه په کافي کچه پښتانه شمال او غیرپښتانه سوېل او ختیز ته ولېږل، چې په فرهنگي لحاظ د افغانستان قومي او ټولنیز جوړښت مدغم او خوندي شي او نه په دیموکراتیکه توګه د اساسي قانون او بنوونې او روزنې له لارې د ملت نوروونې تیوري او اهمیت وروښودل. که څه هم په اساسي قانون کې د افغان کلمه د ملي هویت په توګه بڼه روښانه شوې ده، خو د پښتو لېږل شمال ته او د هغه اهمیت او ګټه په سیاسي، اقتصادي او ټولنیزه توګه نورو قومونو ته تفهیم نه شول، نو په نتیجه کې روسانو له دې

خلا څخه گټه پورته کړه او د طاهر بدخشي له لارې يې د اقلیتونو د حقوقو د تر لاسه کولو لپاره د اقلیت او اکثریت تيوري طرحه کړه او د کورنۍ جگړې په دوران کې يې ترې کار واخېست. په افغانستان کې د قومونو ټولنيزې او سياسي گټې او ملي غوښتنې په ملي کچه په لوی ملي محور کې متمرکز نه شوي، نو ځکه د افغانستان پخوانيو دولتونو د خپلو يو اړخيزه پالیسيو په جوتولو کې ناکام شول. د افغانستان مېشت قومونه هر يو له دولت څخه گيله من شول او له بده مرغه سياسي گوندونه د قومونو پر محور بناء شول او د يو سياسي دود په توگه پاتې شول. د افغانستان قومونه سره په کافي اندازه گډ نه شول، برعکس روسانو د افغانستان دولتونو د دې ناکامې پالیسي د خپلو اهدافو د تر سره کولو په خاطر ډېرې گټې تر لاسه کړې. يو شمېر ښاري او کلیوال پښتانه او تاجکان د روسانو په مشوره د خلق، پرچم او سازا د سازمانونو اساسات کېښودل. د مارکسيزم د ايډيالوژي په پلمه په افغانستان کې د قومي دښمنۍ او تربگنۍ اساسات کېښودل شول او د ملي يووالي مفکوره او احساسات په سياسي ډول کمزوري شول. خلق، پرچم او سازا پر قومي او سيمه ييز محور بنا شول. روسانو له هر يوه سره جلا جلا اړيکي ټينگ کړل. نه خلقيانو نه پرچميانو او ستمي سازيانو د ملت په جوړښت باور درلود، دوی د افغان ملت پر ځای په اگاهانه توگه د هغو کلماتو ترجمه استعمالوله، چې په مارکسيستي ادبياتو کې د ملت پر ځای استعماليدلې، د بېلگې په توگه د افغانستان خلک، د افغانستان ولسونه، د افغانستان پرگنې، توده های افغانستان، مردمان افغانستان، ملت های افغانستان، اقوام برادر و برابر، افغانستان کثیرالمیت، حقوق ملت ها، او داسې نور اصطلاحات د افغان ملت د کلمې او د ملي يووالي د ضعيفولو لپاره استعمالول.

د افغان ملت د کليمې او د قومونو يووالي د ضعيفه کولو لپاره چين پلوي مارکسيستي ډلې هم پخپلو سياسي ادبياتو کې د ماسکو پلوه کمونستانو لاره څارله. د ساما سازمان د ملي مسئلې د حل غوښتنکي دي، خو ساما ډله دا نه په ډاگه کوي چې د دوی هدف له ملي مسئلې څخه څه دی؟ خو ساما د خپلې کرنلارې په لومړيو کرښو کې په ډاگه کوي، چې

د افغانستان د ټولو بدبختیو او وروسته پاتې کېدو لامل د پښتون واکمنه فیوډالي طبقه بولي. په واقعیت کې ساما د (حل مسئلې ملي) تر عنوان لاندې د سازا د ستمی لاره څاري او غواړي د پښتانه سیاسي نفوذ د افغانستان په ټولنه کې کم کړي. کله نو ملي مسئله څه ده چې ساما د هغه نارې وهي او خپل دریځ نه جوتوي؟

د افغانستان د اخوان المسلمین په لیکو کې د جمعیت گوند او د نظارشورا - په کلي توگه د سازا د سازمان لاره، سیاسي غوښتنې او سیاسي ادبیات څاري.

د اکثریت او اقلیت تیوري سبب شوه چې د ملي یووالي او واحد ملت پر ځای نن د شمال ائتلاف، د شمال او جنوب، د تاجک او پښتنو مسئله مطرح کړي او د جهاد او مجاهدینو ارمانونه له خاورې سره سم شي.

روسانو د خپلو گټو د ساتلو لپاره د افغانستان سیاسي او قومي جوړښت او توازن ته بدلون ورکړ، ایران او هند هم په دې لاره کې له روسانو سره ملگرتیا وکړه چې په نتیجه کې په مشخصه توگه د افغانستان د تاجکانو د گټې پر بناء ولاړه د پرچم ډله، د سازا ستمی ډله او د جمعیت ډله، د نظارشورا ډله، د کارگرو رامنځ ته کړه او یا پخپله گټه وخرخاوه، خو په عمل کې د افغانستان تاجکانو پرته له دې چې له تباهی سره مخامخ شي، کومه گټه ونه کړه، ځکه چې د افغانستان هر میشت قوم د افغانستان بشري قواوې او سرمایې دي، نو که یو تاوان وکړي، د افغانستان بشري قواوې کمېږي.

امریکایانو هم له القاعدې سره په جنگ کې د افغانستان د قومي جوړښت له کمزورتیا څخه کار واخېست او د شمال ائتلاف د امریکا په زور یو ځل بیا په افغانستان کې په سیاسي او پوځي لحاظ مطرح شول.

نو په دې توگه د افغانستان د ملي مسئلې یا شخړې د حل سوله ییزه لاره څه ده؟

د افغان ملت د جوړونې تاریخي بهیر بشپړېدل د ټولو قومي، سیمه ییزو او ژبنيو شخړو د حل یوازینی لاره ده. خو گوندي او ټولنیزې سیاسي

شخړې په ټولنه کې تل پاتې دي، د متمدنې ټولنې تاريخ بڼي چې په ټولنه کې د سياسي واک د تر لاسه کولو لپاره گوندونه تل په تضاد او تباهي کې دي. که چېرې دا گوندي سياسي تضادونه په غير مسلحانه توگه او د قانون په چوکاټ کې وي، ټولنه په سياسي او ټولنيز لحاظ وده کوي او د ملي ولسواکۍ ټولنې بنسټ غښتلي کېږي.

په تاريخي، سياسي او ټولنيز لحاظ ملت څه ته وايي او ملتونه په څه ډول جوړېږي؟

په تاريخي لحاظ ملت د يوې ټولنې سياسي جوړښت دی، چې د ټولنې د فيوډالي مرحلې له ختمېدو سره سم رامنځته کېږي. ملت په تاريخي، ټولنيز او سياسي لحاظ د لومړي ځل لپاره په اروپا کې د فرانسې د بورژوازي انقلاب چې فيوډالي ضد ماهيت يې درلود له برياليتوب سره سم رامنځ ته شو، نو ځکه د ملت د جوړېدلو لپاره په ټولنيز لحاظ په ټولنه کې د بورژوازي طبقه غښتلي کېدل او په اقتصادي لحاظ د سرمايه داری مناسبات رامنځ ته کېدل د کابې کړنې دي.

نو په دې توگه ملت او ډيموکراسي د پانگوالي ټولنې ثمره ده. له بده مرغه په افغانستان کې له يوې خوا د غښتلي فيوډالي قبایلي جوړښت له کبله او له بلې خوا بهرنيو قواوو د پرله پسې او دوامداره حملو او مداخلو له امله همداراز د حکومتونو د بې کفايتۍ له کبله د بورژوازي د طبقې او د پانگوالۍ اړيکې په ښارونو کې ډېر ورو وده وکړي. او د افغانستان قومونه په ښوونځيو، فابريکو، دولتي اورگانو او تجارتي اورگانو کې سره په لويه کچه گډ نه شي او دوی قومي گټې، سياسي غوښتنې او کلتور په کافي اندازه سره گډ او يو نه شي.

له بلې خوا گوندونو او ډلو ډېر منفي رول ولوباوه او د قومي گټو پر بناء خپلو سياسي فعاليتونه سره سم کړل او بالاخره د روسانو له حملې سره سم د قوميت پر بنا پوځي فرقې او غوندونه رامنځ ته شول او د کورنۍ جگړې پر مهال د روسانو له خوا جوړ شوي قومي غوندونه د قوميت پر بنا سياسي گوندونو سره يو شي او د ټولنې قبایلي جوړښت به بېرته منظم شي،

د ملت د جوړیدو پروسه ضعیفه او قومي گټې او احساس د ملي گټې او احساس ځای ونیسي او د افغان ملت د جوړیدو بهیر نیمگړی پاتې شي. په تاریخي لحاظ ملتونه په دوه ډوله جوړېږي:

لومړی - اتنیک کلچر (Ethnic Culture Nations)

دویم - متمدنه ملتونه (Civic - Nations):

Ethnic-Culture Nations هغه ملت ته وايي چې یو نژاد، یوه ژبه او یو کلتور یا ټولندود ولري. یعنې یو قوم چې یوه نژادي ریښه، یوه ژبه او یو کلچر ولري او د تاریخ په اوږدو کې په تدریجي توګه په یوه محدوده جغرافیایي ساحه کې وده وکړي او بیا قومي مناسبات د دوی په منځ کې کمزوري شي او د Nation-hood Statehood احساسات په دوی کې پیدا شي، هغه ته اتنو کلچر نشین وايي. دارنگه ملتونه ډېر لږ دي چې، ټول ملت یو واحد نژادي، قومي او ژبني ریښې ولري، جرمني، کوریا سعودي عرب او ځینې نور.

دویم - متمدنه ملتونه Civic - Nations

هغو ملتونو ته وايي چې ولس یې مختلفې نژادي، قومي، مذهبي او ژبني ریښې ولري او بیا ولسونه د سیاسي، اقتصادي او یا پوځي فشار په بنیاد د یو مرکزي دولت چې د یوه یا څو قومونو د امتزاج په بنیاد جوړ شوي وي، سره راټول شي او بیا ټول ولسونه یوه ژبه، کلچر او ملي هویت ومني او بیا د مدني قوانینو پر بنیاد د ټولو ولسونو اقتصادي گټې، سیاسي هیلې او ارمانونه د یوه ملي ارمان په توګه څرګند شي او په یوه واحد جغرافیایي ساحه کې ژوند وکړي، د وخت په تېرېدو سره یو ملت جوړېږي د نړۍ اکثریت ملتونه د مختلفو قومونو مجموعه ده. د امریکا ملت د یو متمدن ملت ښه نمونه ده. افغان ملت د ملتونو د سیاسي تعریف په لحاظ د یو متمدن ملت د جوړېدو نمونه ده، چې قومونه یې مختلف نژادي او اتنیکي ریښې لري د تاریخ په اوږدو کې په محدوده جغرافیایي سیمه کې سره مدغم شوي دي، خو له بده مرغه د خپل متمدن ملت د جوړېدو سیاسي او ټولنیزه پروسه یې له لا بشپړه شوې نه ده. د افغانستان

د قومونو ملي هويت افغان دی، په عين حال کې افغان د پښتون قومي هويت هم دی او پښتانه په اوسني افغانستان کې د دولت بنسټ اېښودونکي دي. د افغان کلمه چې په افغانستان کې ژوره تاريخي او اتنيکي ريښه لري د افغانستان په اساسي قوانينو کې د افغانستان د ولس د ملي هويت افغان درج شوې ده. ځينې ډلې د افغان له کليمې سره ځان نا ارامه احساسوي او په خپلو سياسي ادبياتو کې د خراسان او اريانا کليمې د افغان او افغانستان پر ضد استعمالوي. دا يوه لويه خطرناکه لوبه ده، دا خبره سمه ده چې افغان او پښتون مترادفي کليمې دي، خو دا يو سياسي مصلحت، د زمان ضرورت او د افغانستان د ټولو قومونو په گټه ده، چې په اگاهانه توگه د خپل ملي هويت لپاره د افغان کليمه د زړه له کومي ومني او د قومونو يا د اقليتونو د حقوقو پر ځای د افغان ملت د ټولنيزو او سياسي حقوقو لپاره ودرېږي. دا يو سياسي واقعيت دی چې په ايران کې بلوچ، ترک، کرد ايراني نوم منلی دی. په تاجکستان کې ازبکانو خپل ملي هويت تاجک منلی دی او په سلهاوو نور مثالونه شته، په داسې حال کې چې قوم او قبيله د فيوډالي ټولني د ټولنيز او سياسي جوړښت ستره مشخصه او يو طبيعي جوړښت دی. ملت يو طبيعي جوړښت نه، بلکې يو د بورژوازي او پانگوالي مرحلې د ودې سياسي او ټولنيزه ثمره ده. په سياسي لحاظ ملت قوم نه دی، ملتونه جوړېږي، د ملتونو (هېوادونو) د جوړېدو لپاره د سياسي او کلتوري ودې تر څنگ د زور عنصر هم ستر رول لوبولی دی. تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان... د ستالين له خوا جوړ شوي دي، پاکستان د انگرېزانو له خوا او اسرائيل د انگرېزانو او امريکا او په سلهاوو نور د ملتونو د جوړېدو مثالونه شته چې همداسې ملتونه په زور تجزيه کېږي لکه د جرمني، کوريا، يمن، ويتنام او داسې نور.

که چېرې د افغانستان ولس د افغان کليمه د خپل ملي هويت په حيث د زړه له کومي ومني، نو د اکثريت او اقليت کليمه بې معنی ده، خو هر قوم حق لري چې ملي گټې او د افغانيت په چوکاټ کې د خپلې ژبې او کلتور لپاره داسې مبارزه وکړي چې ملي يووالي او ملي هويت ته تاوان ونه رسوي او د اقليتونو او مليتونو اصطلاحات له خپلو سياسي ادبياتو څخه وباسي.

که موږ وغواړو او که نه قومیت چې د فیوډالي ټولني مشخصه ده، د پانګوالي او د بورژوازي د کلتور له ودې سره سم له منځه ځي او قومیت په ملي ټولنه کې یوازې د ټولني د انټروپولوژي په لحاظ کلتوري غنا بڼي، نه سیاسي اهمیت.

نو په دې توګه نشنلېزم د ملي ارزښتونو ملي ګټو او د ملي کلتور دفاع، ساتنه، پالنه او د ملت د تیوري د خپلواکۍ مظهر دی، نه د قوم پالنې تیوري. لومړی ملت یا نیشن د هېواد په چوکاټ کې باید رامنځ ته شي ترڅو چې نشنلېزم تحریف شي. نشنلېزم د بورژوازي فرهنگ او د پانګوالي نظام سیاسي ثمره ده، ځکه د هر ملت او هېواد ملي ګټې یو له بل سره توپیر لري، نو د هر هېواد نشنلېزم له بل هېواد سره توپیر لري، په داسې حال کې چې کمونیزم د تیوري په اساس د هېوادونو تر منځ سرحد نه پېژني، برعکس نشنلېزم ته د هر هېواد سرحد او خپلواکۍ ساتنه، لوړتیا او تقدس لري. نو په دې توګه په قبایلي ټولنه کې چې فیوډالي فرهنگ لري قومي جوړښت واکمن دی. نشنلېزم چې د بورژوازي سیاسي فرهنگ او د ملت د جوړیدو ثمره ده، منځ ته نه راځي، بلکې قبیله ګرایی یا قوم پالنه یا اتنسیزم یا د قومي ګټې ساتنه رامنځ ته کېږي چې له نیشنلېزم سره کلک توپیر لري. د افغانستان کورنۍ جګړه د افغاني ټولني د قومي او قبیله ګرایی د سیاسي ګوندونو په چوکاټ کې د قومي ګټې پر بنا رامنځ ته شوه او د افغانستان ګاونډیانو هغه ته لمنه ووهله او بسخته یې کړه، نو په نتیجه کې قومي او سیمه یيزي ګټې لوړې او ملي ګټې او نشنلېزم تر پښو لاندې شول. د قوم او ملت تاریخي دوره سره توپیر لري، ملت چې د قومونو د سیاسي او ټولنیزو امتزاجونو مجموعه ده، ځکه قومي مبارزه له ملي مبارزې سره کلک توپیر لري. که یو ځل بیا په اساسي قانون کې پر افغان او افغانیت د یوازيني ملت هویت په حیث ټینګار وکړي، ګوندېنه د ملي ګټې پر اساس رامنځ ته شي، د اکثریت او اقلیت او فدرالېزم تیوري ته د پای ټکی ږدي او د ملي ګټې پر بناء او د افغاني ناسیونالیزم پر اساس ملي ټولنه او ولسواکي رامنځ ته کېږي. موږ په اقلیت او اکثریت معتقد نه یو، بلکې موږ په ملت او په افغان ملت معتقد یو او د استاد جیب الله رفیع په

بیان معتقد یوو چې وایي: غواړو ملت! کوم ملت؟ افغان ملت. څنگه ملت؟
سم ملت، مسلمان ملت، ودان ملت، یوملت، واحد ملت، قوی ملت، کلک
ملت، په خپلو پښو روان ملت، افغان ملت افغان ملت.

ان شاء الله

الحاج محمد معصوم هوتک

کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغونې لارې

کوچیان د انسانانو هغه کډوالې ډلې دي، چې د کال په بېلابېلو موسمونو کې له یوې سیمې بلې ته لېږدېږي. داسې ښکاري چې کوچیتوب د نړۍ په هره پراخه ورشو کې وجود درلود. ځینې کوچیان سیمه ییزوي - په دې معنا چې د یوه هېواد یا څو ګاونډیو هېوادونو په قلمرو کې تګ راتګ کوي او د کال بېلابېل موسمونه د خپل لېږد په مختلفو سیمو کې تېروي. خو ځینو یې تقریبا نړیواله بڼه غوره کړې ده. د دغه راز کوچیانو ډېر بڼه مثال جیپسي کوچیان (جهان) دي، چې وروسته به پر ورغېږو. په نړۍ کې د کوچیتوب ژوند لرغونی دی او ویل کېږي چې د ژوند دغه طرز د قبل المیلاد د دویم زرم کال په پای او د لومړي زرم کال په شروع کې پیل شوي دي. په منځنۍ اسیا او ننني افغانستان کې هم د کوچیتوب پیدایښت لرغونو زمانو ته رسېږي. د زردشتي عصر په متونو کې د کوچي قبایلو او زردشتیانو تر منځ د دښمنیو ډېر بیانونه شته. داسې روایت لاهم شته چې کوچیو ساګونو د پارس ستر امپراتور (کوروش) ته سره له دې چې بې ساری لښکر یې درلود، سخته ماته ورکړه. کوچي ساګان هغه قبایل دي چې په تخارستان، سیستان، اراکوزیا، مرغاب، ننگرهار او بامیانو کې خپاره وو. کوشاني امپراتوری په همدغو ساګانو اړه لرله.

په اسیا کې د کوچیانو بېلابېلې ډلې شته، چې د منګولیا د کوچیانو کوچیتوب په کې ډېر ځانګړی دی. شمالي اسیا د یوزیات شمېر کوچي قبایلو ټاټوبي دی چې د ځینو نومونه په دې وروستیو زمانو کې ثبت شوي

دي. دغه قبایل له سیمه ییزو خلکو سره د ورشو پر سر یو راز مشخص اړیکې لري. چین هم یوه داسې سیمه ده چې بېلابېلې کوچي ډلې په کې تگ راتگ کوي.

کوچیان لکه له نامه څخه چې یې ښکاري، هغه خلک دي چې له خپلو مالونو سره د څرخایو او وښو په نیت مزلونه وهي. نن یې دلته سبا یې هلته مېنې ودانې وي. د پښتو ژبې یوه لنډۍ همدغه حالت بیانوي:

ما د کوچي له عمره جار کړې

د سبايي اور يې بلېږي دی ترې ځینه

دا خلک له سختو حالاتو سره د تطابق خورا زیات استعداد لري. د لوږې په وړاندې فوق العاده مقاومت کولای شي او په سختیو کې ایشېدلي دي.

د عربو کوچیان بدوان (Bedawins) نومېږي، چې د کوچیتوب د پیل زمانه یې په دقیقه توگه څرگنده نه ده. اساساً د عربستان د ټاپو وزمې لرغوني اوسېدونکي پر دوو برخو ویشل شوي وو. کوچي یا بدوي او ښاري یا حضري. بدوانو به ویاړل چې دوی بزگران او کروندگر نه دي. دوی که به کومه کرونده لرله، په مزدورانو به یې کرله چې غالباً به مریان وو. کوچیانو به د وچکالیو پر وخت د محلي گاونډیو پر کرنه باندې خورا سخت بریدونه کول. په دغه وخت کې کروندې د ټولې قبیلې ملکیت و او حاصلات به یې پر ټوله قبيله وېشل کېدل. د کروندې دفاع هم د ټولې قبیلې دنده وه. د عربستان لرغوني اقوام او قبایل تر میلاد تقریباً څلور زره کاله وړاندې د پرله پسې وچکالیو له امله له خپلې ابايي مېنې څخه غالباً مخ پر شمال د اوسني عراق، سوريې، لبنان او فلسطین پر لور ولېږدېدل او کوم خلک چې پر خپله پخوانۍ مېنه پاته شول، د عرب په نامه یاد شول. عرب په لغت کې بدوي، صحرايي او کوچ کونکي ته وايي. جمع یې اعراب ده. اعرابي د صحرايي په معنا مروج کلمه ده. د اشوریانو په کتیبو کې د عرب کلمه

یوازې بدویانو (بدوانو) ته ورکړه شوې ده. او د بنارونو اوسېدونکي یې د عرب په نامه نه دي بللي.^(۱)

د استرالیا کوچیان د ځنگلونو په بنکار او د حیواناتو په نیولو کې ډېر مهارت لري. هندي کوچیان (Pampans) پر اسانو باندې له یوې سیمې څخه بلې ته اوږده مزلونه وهي. د قرقیز التایان د مرکزي اسیا مشهور کوچیان دي. د دوی په سندرو کېله کوچیتوب او اسانو سره د مینې خورا ډېر بیانونه موندل کېدای شي. د جنوبي افریقا کوچیانو ته د شلمې پېړۍ په سر کې ډېره پاملرنه واوښتله، ځکه داسې فکر کېدې چې د افریقا اصلي او سپدونکي له همدغو کوچیانو څخه راتوکېدلي دي.^(۱)

د باسکانو (Basques) په باب داسې فکر کېږي چې دوی د اسیا له کوم کونج څخه را کوچېدلي دي. په جنوبي امریکا کې نننیو څېړنو د دغه نظر ملا ورتړلې ده. دا خلک د اروپا د جنوب لویدیځ اوسېدونکي دي چې ځانونه پخپله ژبه (باسکي) بولي. په هسپانیا او فرانسه کې یې د استوګنې مېنې او کلي شته. د شلمې پېړۍ په منځ کې د باسکانو شمېر ۷۵۰۰۰۰ تنه اټکل شوی و چې د دغه شمېر په سلو کې اتیا یې په هسپانیا او نور یې په فرانسه او جنوبي امریکا کې اوسي. دوی خپل عنعنوي کلتور ته پابند خلک دي.^(۲)

ویل کېږي چې ایرلېنډي سوداګر د هغه کوچي اتنيکي ګروپ زوزات دي چې د ۱۸۰۰ م په حدودو کې د امریکا متحده ایالتو ته د پټاتو د کاختۍ په کلونو کې راغلي دي. دوی د ګرنده دندو په تلابن د دغه هېواد

(۱) مشکور د کتر محمد جواد، خلاصه ادیان، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۳ د یادونې وړ ده چې د کندهار د پنجوايي ولسوالۍ د مرکز په شمال کې د ارغنداو د رود پر غاړه اشوغي ته نژدې د "شمشیر غار" په نامه د قبل التاريخ يوه مغاره شته. دغې مغارې ته څرمه کلی د «بدوان» په نامه یادېږي. د نامه تاريخي ريښه يې ماته معلومه نه ده. څېړنه غواړي.

(۱) انسايکلو پيډيا بریتانیکا، ۱۶ ټوک.

(۲) هماغه اثر په هسپانیا کې د Batasuna بېلتون غوښتونکی ګوند د همدغو باسکانو ګوند دی. دا ګوند په تروریزم تورن دی او ځینې غړي یې د سپرکال (۲۰۰۲م) په سپټمبر کې پر ګوند باندې د بنديزونو لګولو پر ضد د اعتراض په نامه نروېنځي لوڅ لغړ کوڅو ته را وتلي وو. (ټورنټو سن ورځپاڼه، ۲۰۰۲ م کال د سپټمبر د پنځلسمې ګڼه، ۳۶ مخ.

پراخې سیمې پر اسانو یا گاډیو کې تر پښو کارې. د امریکا د رسمي منابعو د خولې خبره ده چې وايي په دغه هېواد کې د ایرلېنډي سوداګرو بېلابېل خپلونه شته.^(۳)

جیپسیان هغه کوچیان دي چې له لویه سره له هنده را ولاړ شوي دي. دوی په هغه هېواد کې د تیت پور خلک وو او ویل کېږي چې د سازنده ګانو (سندرغاړو) له هغې قبیلې سره یې اړه درلوده چې (Doms) یې بلله.^(۴) د دوی ژبه پراکریټیک وه چې هغه بیا له سانسکریت سره اړیکه لري. دا خلک نه کومه ټاکلې نیشنالیتي لري او نه هم لیکلې تاریخ، هنر او ادب. دوی د نامعلومو عواملو له امله د هندوستان له شمال لوېدیځ څخه د میلاد په لومړۍ زریزه کې راوکوچېدل او پارس ته واوښتل. هورې د مغولو د لومړي تاراک تر زمانې وپایېدل. تر دغه تاراک وروسته یې یو شمېر ارمینیا، ځینې یې سوریې، فلسطین او مصر ته او یو شمېر نور یې د اناتولي له لارې یونان ته ورسېدل. له بالقاناتو څخه وروسته تر ډانیوب سیند ورواوښتل. د ترکانو د یرغلونو له امله یې رومانيا ته پناه یووړه. بیا په هنګري او اتریش کې خپاره شول. په ۱۴۱۷ م کې یې ځانونه جرمني ته ورسول او ورپسې فرانسې او سویټزرلینډ ته ورسېدل. د ۱۵۰۰ م په شاوخوا کې یې لومړۍ ډله انگلستان ته ورسېدله او هورې یې دوې پېړۍ ډېر کړاوونه ولیدل. د نونسمې پېړۍ په سر کې د دوی د استوګن کېدلو او ټوونې او روزنې لپاره هڅې پیل شوې او په هسپانیا، فرانسې او انگلستان کې یې ټولني جوړې شوې. په پخواني شوروي اتحاد کې د مسکو ښار د جیپسي جتانو تیاتر ښه ډېر کلونه په بریالیتوب سره وچلېد. ویل کېږي چې د سویډن جیپسیان ډېر ماره او د بالقاناتو او جنوبي هسپانیا دا ډېر بېوزلي دي.^(۵)

افغانستان ته د دوی (جتانو) ډلې د کال په ټاکلي موسم کې راتللي او د کابل ښار په شاوخوا کې یې خیمې درولې. زیاتره په اخلاقي انحرافاتو اخته

^(۳) تورنتو ستار ورځپاڼه، ۲۰۰۲ کال د سپتمبر د درویشتمې نېټې ګڼه.

^(۴) ما ته د پښتو ژبې "هم" له دغې کلمې سره بې ربطه نه ښکاري.

^(۵) انسایکلوپېډیا بریتانیکا، ۱۱ ټوک، ۱۹۵۸.

وو. پخوانیو حکومتو څه بندیز پر لگاوو خو د ثور د کودتا په کلونو کې چې په اصطلاح د مظلومو ملتونو د ازادۍ نغمه چالو وه. بڼه په پراخه پښه گرځېدل.

پښتانه، کوچیانو ته پوونده او مالدار هم وایي چې ددې نومونې له مخې نو کوچیان هغه کډوال دي چې څاروي پیايي او له دې لارې خپل ژوند تامینوي. خو دا خبره باید هم وویل شي چې د مالدار اصطلاح په هغو مېشته کلیوالو هم دلالت کوي چې د مالونو (څارویو) د روزنې له لارې ژوند پر مخ بیايي. دغو مېشته خلکو ته کوچیان نه ویل کېږي. کوچیانو ته په انگرېزي Nomads پوري رسېږي. مېنه زیاتره د کورنۍ له غړو څخه جوړه وې خو په هغې کې وایي او د نامه رېښه یې د یوناني ژبې له Nemein سره بې ارتباطه نه ښکاري ځکه د یوناني ژبې په Nemein کې د (څرېدلو) مفهوم پروت دی او په پښتو کې هم وینو چې له کوچیتوب سره د مالونو پوول لازمي دنده ده^(۱). پوونده د ژمي د استوگنې کمپ ته "مېنه" وایي. د دوی پر مېنه له لسو څخه تر پنځلسو کېږدو پورې ولاړې وي. په لویو مېنو کې د کېږدو شمېر ان تر سلو همسایه گان هم وي. همسایه عموماً له نورو قومونو څخه وي. ددې پر څنگ کوچیان د کال په مختلفو فصلونو کې د مالونو له پوولو سره یو ځای سوداگري او لوگري هم کوي. لگر (لوکونکي) کوچیان د کوچیانو بېوزلی قشر دی. دوی د غنمو د لو پر وخت له کلیوالو سره د مزد په مقابل مرسته کوي.

د افغانستان په کوچیانو کې پښتانه، بلوڅ، ازبک، ترکمن، قرغیز، هزاره، فیروزکوهیان، جمشیدیان او ایماق شته خو یو غټ اکثریت یې پښتانه دي. پښتانه کوچیان دوی سترې څانگې لري: دراني کوچیان او غلجي کوچیان.

د غلجیو او درانیو پوونده وو تر منځ د ژوند د ډول له مخې کوم توپیر نه شته خو د دوبي او ژمي په مېنو کې یې فرق لیدل کېږي. د دوبي مېني ته

(۱) په کندهار کې د کوچیانو لپاره د «تره کو» نوم هم مروج دی. حاجي عبدالغني هوتک وایي: د برتره کې راغله خپاره شوه پر سپین میدان مېشته زما پر کارېز شوه په زرو یې سره اوتښان.

"ابلاق" او د ژمي هغې ته "قشلاق" ويل کېږي. د مونتې ستوارټ لښتېن په نظر دا کلمې "پښتنو او فارسيانو دواړو له تاتارانو څخه اخيستې دي."^(۱) د پښتنو کېږدي، د دري ژبې "سياه چادر" او د تورکي ژبې "کروبي" هغه مفاهيم دي چې انگرېزي معادل يې Black Tent دی.

د درانيو په پراخه سيمه کې چې د لښتېن په قول د شمال له خوا د پارو پاميزاد له غرو سره، د جنوب له خوا له بنوزاوک سره، د ختيځ له لوري د غلجيو له سيمې سره او اوږدوالي يې نژدې ۴۰۰ ميله او پسوري يې له ۱۲۰ څخه تر ۱۴۰ ميلو پورې رسېږي، د درانيو پوونده خپاره دي^(۲) چې په دې ډول د هېلمند او سيستان په منځ او د کندهار د جنوب ختيځ ورشوگانې د درانيو پوونده وو اساسي سيمې گڼل کېږي. د کندهار د جنوب کوچي قومونه د کال يوه برخه د توبي په غرو کې تېروي او په پسرلي کې سياه بندو ته خېږي.^(۳) توبه د خواجه عمران د غرو جنوب ته د مرغې په مقابل کې پرته ده. د خواجه عمران د غرو عمده اوسېدونکي هم دراني پوونده دي، چې په هغو کې بيا اکثريت د اخکزو قامونه پراته دي. مرغه بيا د همدغو غرو په شمال ختيځ کې واقع ده. د مرغې اوسېدونکي زياتره نورزي دي. نورزي پوونده ژمي پر خپله مېنه تېروي او په پسرلي کې سياه بند ته اوږي. د مرغې شمال ته ارغان پروت دی چې دا سيمه په عمده توگه په بارکزو او پوپلزو اړه لري. د ارغان زياتره اوسېدونکي پوونده دي. بايد وويل شي چې د هېلمند او ارغان بارکزي د سيمې د سمورتيا له امله په زياته اندازه په کرنه بوخت دي، خو د پوونده وو شمېر يې هم د پوره يادونې وړ دی. ساکزي زياتره په زمينداور کې اوسي او ددغه قوم نيمايي برخه کروندگر او نيمايي يې شپنيان دي. د فراه رود او خاشرود د شاوخوا سيمو دراني پوونده په دوبي کې خپلې زمې سيابندو ته بيايي. د لښتېن د بيان له مخې د درانيو ستر قوم په مجموعي ډول نيمايي پوونده او نيمايي

^(۱) لښتېن، د کابل سلطنت بيان، پښتو ژباړه، دويم ټوک، ۷۸ مخ، کابل، ۱۳۶۱ ش.

^(۲) د کابل سلطنت بيان، دويم ټوک، ۷۹ مخ.

^(۳) سيابند د کوچيانو يوه اصطلاح ده او هغې سرې سيمې ته ويل کېږي چې دوی دوبي په کې تېروي. په مقابل کې يې بيا هغه توده سيمه چې دوی د ژمي مېنه په کې وي، د "وطن" په نامه يادوي.

کروندگر دي. د دوی یو زیات شمېر کروندگر د شلمې په سر کې لا په کېږدو کې اوسېدل.

په درانیو کې اڅکز یو اونورزیو د شلمې پېړۍ په دویمه نیمايي کې سوداګرۍ ته مخه کړه او مخ پر ښارونو ورمات شول. دوی زیارکنش خلک دي او د کندهار په ښار کې یې په لږ وخت کې لویې لویې تجارتي کوتۍ تاسیس کړې او په کابل، هرات او مزار شریف کې یې د لیلامي مالونو لوی لوی مارکیټونه پرانېستل^(۵) دوی د سوداګرۍ پر څنگ له محلي مخکه والو څخه جايدادونه هم رانیول زما د معلوماتو له مخې که دا جریان په همداسې توګه روان وي نو یو وخت به د کندهار عمده زمینداران همدا خلک وي.

غلجی پوونده د کابل سیند په ټوله ناوه کې تر جلال اباد پورې، د ترنک په ناوه کې تر کندهاره پورې او دغه راز د غزني په شاوخوا پراخو دښتو او مېرو کې خپاره دي. الفستین د غلجیو د سیمې د پراخوالي په باب لیکي "دا به ډېره ګرانه وي چې د ټولو هغو وړو ناوو بیان وشي کومې چې تر هندوکش او سپین غره پورې غزېدلي دي او یا د غرو ډډې او له پاسه هغه ساړه او تاوده میدانونه مشخص شي کوم چې غلزي یې کړي". دی زیاتوي "د غلزيو ملک د یوه داسې متوازي الاضلاع په شکل دی چې اوږدوالی یې یو سلو اتیا میله او سور یې نژدې پنځه اتیا میلو ته رسېږي"^(۲) د غلجیو پوونده وو د بېلابېلو قومونو په باب زه بیا هم د الفستین له لیکنو څخه استفاده کوم. د ده څېړنې که څه هم دوی پېړۍ مخکې سر ته رسېدلې دي، خو له بده مرغه اوس هم د تطبیق وړ دي. له بده مرغه مې ځکه وویل چې تر دوو پېړیو وروسته بیا هم ددغه قوم په ژوند کې کوم ژور او اساسي بدلون نه دی راغلی. د غلجیو پوونده وو لوی قومونه تره کي، ناصر، سلیمان خېل، خروټي او یو شمېر هوتک او توخي دي.

^۵ د مزار شریف زیاتره اڅکزي سوداګر او هټۍ وال د وروستیو کلونو په جریان کې د سیمه ییزو پښتون دښمنو عناصرو په ټونګ د پښتونوالي په جرم او له طالبانو سره د ارتباط په پلمه قتل عام شول. ددغو کتله یي وژونو خبرونه د نړۍ تقریبا ټولو خبري منابعو خپاره کړي دي.

^(۲) د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۱۳۰ مخ.

تره کې په مقر او د هغه په شاوخوا سیمه کې د غلزیو تر وروستي جنوبي بریده پورې غزبدلي دي. د دوی کېدې په ژمي کې د درانیو سیمې ته لېږد کوي. د الفنسټین له خېزني سره سم، په هغه وخت کې د تره کو شمېر دوولس زره کورنۍ شمېرل شوي و.

په سلیمانخېلو کې احمدزي پوونده دي. دوی په التمر او د لوگر په ختیځ کې اوسي، خو خپلې رمې ان د جلال اباد تر غرونو پورې پيايي. خروټي د کټواز ختیځ لورته د سلیمان غرو په منځ کې اوسي. د دوی سیمه خواره ده. زیاتره کروندگري یې خپلې مخکې خپلو ورونو ته پرېږدي او دوی د کوچیتوب شاقه ژوند ته مخه کړي. د خروټو پوونده ژمی په دامان کې او اوږی د غزني په شاوخوا کې تېروي.

هوتک پخوا د شمېر له مخې زښته زیات وو. دوی د افشار نادر ترتاراک وروسته د زرگونو کورنیو په شمېر له هېواد تبعید او بېخایه شوي دي. دوی په کرنه او سوداگري بوخت دي، خو د الفنسټین په روایت تر زیاتي اندازې په کېږدو کې اوسي.

ناصر په پسرلي کې د توخو او هوتکو په سیمه کې وږې وږې مېنې لري. د کال په پای کې ځانونه د دامان او ارو میدانو ته رسوي. د ناصرو یو زیات شمېر افرادو په وروستيو لسيزو کې سوداگري ته مخه اړولې ده.

د ږوب درې ځینې کاکړان هم پوونده دي. د دوی په سیمه کې د پوونده وو دومره لویې مېنې جوړېږي چې "د کېږدو بڼارونه ورته ویل کېږي".^(۱) پښتانه او بلوڅ کوچیان په کېږدو کې اوسي، خو د افغانستان د شمالي سیمو کوچیان په یو راز دایروي خېمو کې ژوند کوي، چې سرونه یې له لرگیو څخه جوړ شوي وې او (اوتاو) یې بولي. او هغه سیمه چې د کوچیانو دغه راز خېمې په کې وهلې شوي وي، د (یرت) په نامه یادېږي.^(۲) د ازبکانو یوه برخه په کېږدو کې اوسي چې دوی "خرگاه" ورته وايي. خرگاه چې په فارس او چین کې هم رواج لري، تر کېږدو د تودوخې په لحاظ بڼه

^(۱) د زیات تفصیل لپاره وگورئ: د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۱۳۲، ۱۵۵ مخونه

^(۲) غیاث اللغات د یرت کلمه په «منزل» معنا کړې ده.

ده او په انتقالولو کې هم تر رواج کېږدی. اسانه انتقالېدلای شي. خرگاه له نړيو او بنويو درو څخه جوړه شوې او سر يې د گومبتي په شان جگ وي. ځينې ازبکان خرگاه ته "کراو" وايي^(۲) ايماق هم د خرگاوو په مېنه کې اوسي او خرگاوي يې د ازبکانو هغې ته ورته وي. د ايماقو يوه څانگه چې تيموري نومېږي، د پښتنو په شان په تورو کېږدو کې اوسي.^(۳)

پښتنو کوچيانو له لرغونو زمانو راهيسې د افغانستان او د اباسين د حوزې د پراخو ميدانو تر منځ پراته غرونه او دښتونه هر کال دوه واړه په منظم ډول وهله او په دې ډول يې نه يوازې د مالونو د روزلو له لارې، بلکې د سوداگري امتعو د وړلو راولولو له لارې د سيمې په اقتصاد کې مثبتې برخه درلودلې ده. دوی د هند، منځنۍ اسيا او ايران تر منځ د تجارتي مالونو په لېږدولو کې ستره ونډه اخيستې وه. دا چې ولې د سوداگري راکړې ورکړې جريان ته د کوچيانو علاقمندي پارول شوې وه، علت يې يوازې مادي گټه نه، بلکې نور عوامل هم وو. يو دا چې د هند، منځنۍ اسيا او ايران تر منځ تجارتي لار د دوی له هېواد (لوی افغانستان) څخه تېرېدله. بل دا چې تجارتي کاروانونو هم پر هغه مسير تگ راتگ کاوه چې د کوچيانو کېدې او رمې به په کال کې دوه واړه ورباندې تېرېدلې راتېرېدلې. کوچيان په شمېر زيات وو، زړور او جگړه مار خلک وو، وسله يې درلودله او د لارې د غلو وغديو په دفع کولو کې يې ښه اغېزه درلودلای شوای. همدغو عواملو د دوی کوچيتوب ژوند ته سوداگري ورننه ايستله. کوچيانو سوداگرو پر دوو سترو لارو تگ راتگ کاوه. لومړۍ لار د اټک، خيبر، کابل، هندوکش او د امو له لارې بخارا او ماورالنهر لار وه. دويمه يې له هند څخه خراسان او ايران ته تلله چې د سند، بولان، گومل، کندهار او هرات لار وه. د لومړۍ لارې مهم مرکز کابل او د دويمې دا

^(۲) د کابل سلطنت بيان، ۱۷۰ مخ.^(۳) ايماق معمولا د چار ايماق په نامه راولې کېږي چې تايمني، هزاره، تيموري او زوري په کې شامل دي.

کندهار و. د شمالي افغانستان د کوچیانو د کوچ مسیر په بېلابېلو ولایتونو کې مختلف دی. د مثال په توګه اوزبک او ترکمن کوچیان په ژمي کې په بلخ، جوزجان، او فاریاب کې اوسي خو دوبي د بابا غره په شمالي برخو کې تېروي.

په کوچنیو سوداګرو کې کې لواني پوونده تر نورو مالدارو کوچیانو وړاندې وو. ان ځینې به یې تر برما، اسام، بنگال او نیپال پورې هم تلل. له دې خوا به یې وړې، وړې، بادام، پسته او طبیعي بوټي په تېره بیا هنجه وړله او له هغې خوا به یې توکران، بوره، چای او نور شيان راوړل. د پتي محمد حیات خان پخپل اثر (حیات افغاني) کې د دغو سوداګرو کوچیانو د کورونو او څارویو د شمېر په باب نسبتاً مفصله احصایه ورکوي. انګریز ختیځ پوه بیلینو هم د دغو کوچیانو په باب څرګندونې لري. ځینې شواهد ښيي چې د مغولي شاهانو په تېره بیا د بابر چې به دولتي خزانه تشه شوه، د دغو پښتنو پوونده وو کاروانونه به یې لوتول.

د کوچیانو د ژوند ډول د یوه خاص اقتصادي او اجتماعي دور محصول دی. هر څومره چې دغه اقتصادي او ټولنیز مناسبات پرمخ ځي، په کوچیانو کې د مېشته کېدو هڅه پیاوړې کېږي. د کندهار ښار په ختیځ کې د ناصرانو یو کلی شته چې د کوچیو ناصرو د یوه مشر زوزات په کې مېشته وو او دغه لوی کلی یې جوړ کړی و.

د دغه کلي ځینې کورنۍ د کندهار ښار ته رانقل شوې دي او په سوداګرۍ او زمیندارۍ بوختې دي. یو شمېر ځوانانو یې تر لوړو تحصیلاتو پورې زده کړې دي.

خو لکه د کوچیو د ژوند عمومي میلان چې د مېشته کېدو پر لور دی. برعکس جریان یې هم کله کله لیدل شوی دی. الفنسټین د کټواز د قلندر خېلو یو مثال راوړي چې سل کورنۍ دي او په هغو کې یې پنځو شپږو کورنیو کروندګري خوشي کړې او د کټواز له پوونده وو سره د کال په یوه

د دغو دوو تجارتي مرکزو یادونه د مغولي امپراتور ظهیرالدین محمد بابر په تاریخ، بابرنامه کې د شپاړسمې پېړۍ په سر کې شوې ده چې لوستونکي یې هورې لوستلای شي.

ټاکلي وخت کې خپلې مېنې پرېږدي او د گومل د دواړو غاړو په غرونو کې مالونه خري. الفنستن ليکي: دوی د ژوند له دغه بدلونه بيخي راضي وو. له خوارلسمې ميلادي پېړۍ په هاخوا د پښتنو سوداگرو کوچيانو د ژمي خرڅايونه د سليمان د غرو شاوخوا سيمې وې. په پسرلي کې به پوونده د گوملي او غزني له لارې تېرېدل او دوبي به يې د هندوکش د غرو په لمنو کې تېراوه. د دوی دغه تجارتي فعاليت تر نونسمې پېړۍ پورې لا دوام درلود. د ترانسپورتي وسايلو انکشاف د دوی عنعنوي سوداگري متاثره کړله او له دې امله د کوچيانو تجارت کمزوری شو او څه موده وروسته په تپه ودرېدې، خو د دوی د عنعنوي کوچ سیر او تگلوری د هماغه پخوا په شان پاته شو او د ژوند د بقا په منظور يوازې د مالونو پوول او روزل پر مخ وهي.

د امير عبدالرحمان خان تر پاچهۍ پورې کوچيان له دولتي ماليې څخه تر ډېرې اندازې خلاص وو. د نوموړي امير د پاچهۍ په وروستيو کلونو کې د کوچيانو مشران کابل ته راوغوښتل شول او هغوی ته د مالونو پر سر د ذکات د اخېستلو فرمان واورول شو. ددغه فرمان د تطبيق لپاره د شاهي پوځ ۱۴ تنه سپاره افسران وگومارل شول چې لومړی بايد د پوونده وو مالونه وشمېري. ددغه کار لپاره يې د (شاخ شماری) په نامه يوه دولتي اداره هم جوړه شوه.^(۱) دغه راز د همدغه امير په پاچهۍ کې د هغولانجو د اوارۍ په خاطر ځينې فرمانونه صادر شول چې د افغانستان په مرکزي سيمو کې به د کوچيانو او غرنیو کليوالو ترمنځ هرکله پېښېدلې او کله کله به وسله والو نښتو ته رسېدلې. دغه راز نښتې نه يوازې په مرکزي افغانستان بلکې په شمالي افغانستان کې هم د غير پښتنو کوچيانو او سيمه ييزو کليوالو ترمنځ هرکله پېښېدلې او پېښېږي. د افغانستان مرکزي سيمه او د هندوکش لمنې لکه وړاندې چې وويل شول، د لرغونو زمانو راهيسې د کوچيانو د دوبي خرڅايونه او اورشوگانې وې. غرنیو

^۱ بناغلي لوستونکي دې د مرحوم فيض محمد کاتب هزاره هغه خرگندونې وگوري چې د سراج النوازيخ د درېم ټوک د لومړي بخش په ۵۹۹ مخ کې بيان کړې دي. چاپ، تهران، ۱۳۷۳.

کلیوالو د خپل چاپېر دغو دولتي دښتونو او څړځایونو ته د خپل ملکیت په سترګه کتل او دغه علت و چې بل چاته یې د استفادې حق نه ورکاوه. له بلې خوا به کوچیانو هم کله کله د سیمې د محلي اوسېدونکو کښتونو او کروندو ته تاوانونه رسول او تر هغو پولو به وراوښتل چې له لرغونو زمانو ورته په عنعنوي توګه ټاکل شوي وو. امیر عبدالرحمان له هزاره وو سره تر سولې وروسته د دوی او کوچیانو ترمنځ د څړځایونو پر سر دلانجو د اوارولو په مقصد یو منصف هیات وټاکه چې مشري یې د قاضي یعقوبعلي پر غاړه وه. دغه هیات د هزاره وو د قناعت تر لاس ته راوړلو وروسته د پوونده وو لپاره ټاکلي بریدونه وټاکل او پوونده وو ته وویل شول چې که د هغوی رمې تر دغو ټاکل شوو بریدونو واوړي، شل زره افغانۍ جریمه به ورکوي. تر دغې جوړې وروسته د هزاره وو او کوچیانو ترمنځ شخړې او لانجې په ګډو تجارتی او ټولنیزو همکاريو بدلې شوې. د مثال په توګه هزاره وو له کوچیانو سره د وړیو په سکوللو کې همکاري کوله او له دې لارې یې د وړیو یوه ټاکلې ونډه ترلاسه کوله. دغه راز هر کوچي چې به په ژمي کې له مرکزي سیمو څخه تودو سیمو ته کوچ کاوه، خپلې غواوې به یې هزاره وو ته پرېښوولې. که به غواوو شیدې کولې، هزاره وو یې له شیدو څخه استفاده کوله او که به وچي وې، د هرې غوا د ساتلو پر سر به یې نغدې اجوره اخیستله. د کوچیانو د دوبي کېدې او نور درانه بارونه به هم هزاره وو ورخوندي کول. د هزاره وو او کوچیانو ترمنځ د پور ورکول تعامل هم رواج و.

د ثور د بدمرغې کودتاه په ټینګېدو سره روسپالو د روس په قوماندې په هېواد کې د مېشته قومونو ترمنځ د دښمنیو د بیا تازه کولو په مقصد او له دې لارې د خپل ناروا حاکمیت د ټینګولو په نیامت یې لکه په ټولو قومونو کې د بېلتانه کرښې ایستلې. د "ملي مسالې" د حل په نامه یې ملي اختلافونه وزېږول. په هېواد کې یې د زرګونو کلونو مېشته قومونو ترمنځ د "ستمکش" او "ستمګر" په نامه د نفاق دومره زهر وپاشل چې زما یقین دی یو وخت به د همدې تیورۍ عاملین پخپله هم له سختو ستونزو سره مخامخ کړي. د "قوم" پر ځای یې د "ملیت" نامانوسه او غیر واقعي

مقوله باب کره او په دې لړ کې یې د هزاره وو او کوچیانو تر منځ هم د زړو بدو اور تازه کر او په نتیجه کې یې د کوچیانو پر مخ د دوی د دوبي د څرخایونه لرغونې مېنه وتړله. دې کار که له یوې خوا کوچیان جگړې ته ور تپل وهل، له بلې خوا یې هغه ایکالوژیک انډول Ecological Balance له منځه یووړ. چې له سوونو کلونو راهیسې د کوچي او کلیوالي وگړو تر منځ موجود و. له دغې ناندولۍ څخه په سیاسي ډگر کې د یوې تبلیغاتي وسپلې په توگه د هزاره ولس د حمایت لپاره کارواخیستل شو، خو له راتلونکو اقتصادي او ټولنیزو تاوانونو څخه یې کوچیان او هزاره کلیوال دواړه متاثر شوي دي. البته کوچیان په هېواد کې دننه په مختلفو موسمونو کې ټاکلې لارې لري او د هر قوم څرخایونه د هغوی په نومونو باندي مشخص شوي دي. حتی په سیمه کې دننه د یوه قوم د بېلابېلو خپلونو حقوق له پېریو پېریو راهیسې ثابت پاته شوي دي. دا نه د نن خبره ده نه د پرون، نه د امیر عبدالرحمان خان بخشش دی نه د کوم بل واکدار هدیه، نه "فاشیزم" دی او نه هم "قبیلې حاکمیت". دا د لرغونو زمانو عنعنه ده او په راتلونکي کې به هم دوام وکړي. سیاسي واکدارانو په هر وخت کې له دغه راز مسایلو څخه د خپلې واکمنۍ په گټه کار اخیستی او په راتلونکي کې به یې هم واخلي. خو دا چې زموږ ځینې "قلم بدستان" په دې برخه کې اني مصلحتونه په پام کې نیسي او قلمفرسايي کوي، زما په نزد د ملي مصالحو پر خلاف عمل کوي.

استاد عبدالجلیل وجدی

نه مې هېرېږي چې...

د دیموکراسۍ د لسيزې له پیلېدو نه لږه موده دمخه، زه میمنې ته د فاریاب له ولایت د اطلاعاتو او کلتور د ادارې د مسئولیت په غاړه اخیستلو لپاره ورغلی وم. دا زما په شخصي ژوندانه کې لویه پېښه وه چې د لومړي ځل لپاره له کابل څخه وتلم او د هېواد یوې داسې سیمې ته تللم چې هغه وخت یو مسافر تر یوې بشپړې اوونۍ سفر کولو وروسته هلته ور رسېدلی شوای. هغه وخت د سالنگ لویه لاره پرانېستل شوې نه وه.

دا طبیعي ده څوک چې یوې سیمې ته د لومړي ځل لپاره ورځي، هغه ته د فزیکي ماحول او ټولنیز چاپیریال په باره کې ضرور لږې یا ډېرې پوښتنې پیدا کېږي. زما د کار څرنګوالي زما پوښتنې لا زیاتولې. زما ځینو پوښتنو ته د ځوابونو موندلو په لړ کې د څو بیروکراتو (میرزا تپه) کابلیانو څو خبرې لا تر اوسه زما د ذهن په صفحه د کلیشې په توګه نخچ شوې دي.

یوه یې دا وه چې "انجا ملک پکه و پوستین است"، بله یې دا وه چې "مردم انجا گوسفندی است" او یوه بله یې دا هم وه چې "قهر افغان رحم ازیک است".

د لومړۍ خبرې معنی دا وه چې د هغه ځای هوا به کله په ناڅاپي توګه دومره توده شوه چې پکې ته به یې اړتیا پېښه کړه او کله به په ناڅاپي ډول داسې سره شوه چې پوستین ته به اړتیا پېښه شوه. دوو نورو ظاهراً متضادو خبرو هلته د حاکمانو او محکومینو تر منځ د ظالمانه مناسباتو نمایندګي

کوله. یعنې دا چې هلته استول شویو بیروکراتانو د سیمې خلکو په تېره ازبکمانو ته د پسونو په نظر کتل؛ گواکي د هغه ځای زیاتو نسبتاً زیاتو شتمنیو د رشوت خورو او زبېښاکگرو د حرص لوړه دومره زیاته کړې وه چې انسانان هم ورته پسونه ښکارېدل.

هغه وخت ولسوالان "حاکمان" بلل کېدل. همدارنگه هغه وخت هلته داوسني والي پر ځای "اعلیٰ حاکم" ناست و، چې د مرکزي حکومت نمایندگي یې کوله. د حکومت هغو کارکوونکو چې غوښتل به یې په لنډه موده کې ډېرې پیسې پیدا کړي، نو هڅه به یې کوله چې خپل ځانونه هلته ور "تبدیل" کړي. د غرنیو سیمو علاقه دارانو د خپلو ځانونو لپاره لنډې پاچهۍ جوړې کړې وې، ځکه د چارو تش په نامه پلټونکي هلته ورتلای نه شوای.

د خلکو په خپلو او زبېښلو کې د رسمي حاکمانو او محلي بایانو هڅې شریکې وې.

حقیقت دا دی چې حاکمانو او بایانو (خانانو) د خلکو د ژوندانه ساحه تنگه کړې وه او دوی یې له داسې عقدو څخه ډک کړي وو چې د افغان قهر یې په سختۍ او شدت کې د ازبک له رحم سره برابر کړی و یعنې د ازبک رحم د پښتون د قهر هرمره دردوونکی و.

په مقابل کې پسونو غونډې "گوسفندي" شوي وو، خو تر لاس لاندې انسانانو او حیواناتو لپاره قهرجن پرانگان هم گرځېدلي وو. په ښځو باندې یې د فشار درجه زیاته وه. د خرو لپاره یې داسې چوکې جوړې کړې وې چې په سرونو کې به یې د ستنو غونډې تېره میخونه ځای پر ځای شوي وو. کله چې به خره په دې چوکو ووهل شول نو هغو به د خپلې وسې نه هم زیات چابک چابک گامونه اخیستل، تر دې چې د هغو عادي تگ به د منډې او ځغاستې بڼه نیوله. د دغه بې ژبې مخلوق پر شا به ناسوري تپونه جوړ شوي وو خو دوی به تپي شوي ځایونه بیا بیا وهل چې خر خپل تگ لا گرندی کړي.

ښایي د زړه د سختوالي دا خوی یو څه دوی ته په ارث کې هم راپاتې شوی وي، ځکه چې زیاتره ازبکان افغانستان ته د گود تيمور د پوځیانو په

توگه راغلي او دلته مېشته شوي دي. پخپله گوډ تیمور هم ډېر عقده يي انسان و. وايي چې کله دی تنکی خوانی ته ورسېد، د یو منحرف سړي له لاسه تر پوزې راغی، نو ده له دغه مزاحم سړي څخه د ځان د دفاع لپاره د تورې وهلو تمرین کاوه. یوه ورځ چې دی له هغه مزاحم سړي سره مخامخ شو، نو د ځان د خلاصون لپاره یې خپل وار ورڅخه دمخه کړ او توره یې په داسې چم ووهله چې په لومړي گوزار یې د هغه سر قلم کړ. ده دا وخت د سرو وینو له هغو فوارو څخه ډېر خوند واخېست چې د تېري کوونکي سړي له شېریانونو څخه ولاړې شوې وې. تر دې وروسته دا د گوډ تیمور لپاره یو په زړه پورې کار وگرځېد چې په خپلو لاسونو یا د نورو په لاسونو سره په خاص تېرېک سرونه قلم کړي او د سرو وینو د فوارو له لیدو څخه خوند واخلي، ځکه خوزیات ولسونه او خلک د ده له مظالمو څخه ډېرې بدې خاطرې لري. د گوډ تیمور د امپراتورۍ تر شل کېدو وروسته د ده پوځیانو په بېلا بېلو ځایونو کې د ملوک الطوائفی په بڼه کوچنی کوچنی حکمرانی جوړې کړې چې یو شمېر یې د افغانستان په شمال کې هم جوړې شوې وې.

لکه چې غبار په "افغانستان در مسیر تاریخ" کې لیکلي دي، د امو نه ور هغه خوا د ازبکانو حکمرانان ډېر زیات ظالمان وو، ځکه خو د امو د دې غاړې ازبکانو غوښتل چې خپل ځانونه د هغوی د ظلم له ساحې څخه لرې وساتي؛ نو دوی د شمالي افغانستان په ځینو سیمو کې خپلې وړې وړې فیوډالي حکمرانی جوړې کړلې. بیا کله چې لوی احمد شاه بابا، په خپلو طبیعي او جغرافیایي پولو کې دننه د لوی تاریخي افغانستان د بیا راغونډولو ملي پروگرام پر مخ بیولو، بې له دې چې په خپله احمد شاه بابا ورشي، ازبکو خانانو د احمد شاه بابا د استازي شاه ولي خان په لاس بیعت وکړ او پخپله خوښه او رغبت یې د معاصر افغانستان د ملي دولت په جوړښت کې ونډه واخېستله. خو په ۱۹ پېړۍ کې چې د دراني تیمورشاه او امیر دوست محمد خان په اولادو کې د ځان ځانیو له را پیدا کېدو سره د استعماري ځواکونو د مداخلو له امله په افغانستان کې خونړۍ جگړې راپیدا شوې، نو د شمال خان ځانیو بیا خپل سرونه راپورته کړل. دې خان ځانیو د خپل پخواني خصلت له مخې بیا د ظلم او زور لړۍ پیل کړه.

بناغلي نبي مصداق په خپل يو مضمون کې (ازبک سالاري په افغانستان کې) د يو شمېر اروپايي ليکوالانو او څېړونکو ليکنې را اخېستي دي چې ليکي: "په ۱۹ پېړۍ کې د قومونو فيوژن (خپرېدل) پيل شول چې له دې امله په قومي عداوتونو او دوښمنيو بدل شول، داسې دوښمني په تېره بيا د هزاره او ازبکو تر منځ ډېره شوه. غالب قوم به د مغلوب قوم افراد د غلامانو په صفت نيول او هغوی به يې د مريو په ډول خرڅول چې په دا ډول بازار په کندوز کې هم جوړ شوی و. له هغه ځايه به مرييان هند ته د تجارت په ډول وړل کېدل او يا به هم د مرکزي اسيا د تاتار د لسونو په مقابل کې مبادلې کيدل. دا غلامان به په ځمکو او کورونو کې د مزدورانو په ډول استعمالېدل (هارسن ۱۹۳۹ د ده ليکل شوي کتاب ۸۲ او ۱۲۷ مخونو تر منځ) پر دې سربېره په کندز، سرپل او ميمني کې د خانانو حکومتونه هم د هزاره گانو د مريتوب په تجارت بوخت وو. يو څېړونکی گرگارين چې د هزاره گانو د مريتوب په تجارت باندې يې زياته څېړنه کړې ده، وايي چې د غلامۍ دا تجارت خورا لوی و، يوازې ازبکانو په کې برخه درلوده، نور افغانان پښتانه وو که تاجک د غلامانو تاجران نه وو. دا تجارت امير عبد الرحمن خان منع کړ. گرگارين د نورو منبوعو له مخه زياتوي چې د ۱۹ پېړۍ په منځ کې ازبکانو د ځينو هزاره قومونو په مقابل کې له تعصب څخه کار اخيست د کندز والي مراد بېگ د دوی يو ځواکمن والي و.

پر هراسن گرگارين سربېره برنتر، جان گري، هالديج، هم د ازبکو خانانو په لاس د هزاره مريانو د تجارت په باره کې څرگندونې کړي دي. "د غبار له ليکنو څخه څرگندېږي چې د هزاره گانو د مريتوب په موسسه کې پخپله د هزاره اوبايانو رول ډېر زيات و. له همدغه امله هزاره گانو د احمد شاه بابا په وخت کې د افغانستان لپاره د يو پياوړي مرکزي حکومت له جوړښت سره ډېره لېوالتيا درلوده، ځکه خو دوی له احمد شاه بابا سره د يو ملي دولت د جوړولو په کار کې خپله مرسته ونه سمپوله. غبار ليکي چې د هرات ښار يو هزاره درويش علي خان د احمد شاه بابا په گټه نيولی و. همدارنگه د کندز ازبک والي مراد بېگ نور خو خپل نژدې درباريان

هم خپل بنده گان گړخولي وو. دوو تنو انگلیسي لیکوالانو مور کرافت او تربیک چې د ۱۹ پېړۍ په نیمايي کې یې د کندز دربار لیدلی و، په دې باره کې یې داسې لیکلي دي: "هغه صوفه چې دارباب لپاره جوړه شوي وه درې فوټه جگه و. په دربار کې به میر مرادبېگ کین لاس ته پر تخت ناست و. په منځ کې به یې ۳۰ - ۴۰ پورې درباریان ناست وو چې پښې به یې د شا په لوري غځولې وې او سرونه به یې میر مرادبېگ ته ټیټ نیولي وو. ځمکې ته به یې کتل. گواکي د نیمگړې سجدې په حالت کې به ورته ناست وو. یو شمېر زیات اردلیان به په داسې حال کې چې ملاوې به یې کړې او سرونه به یې د مراد بېگ په لوري ټیټ نیول شوي وو پر ځمکه ولاړ وو، دوی به د یو ډول روکوع حالت تمثیلاوه.

مرادبېگ د ختیزوالو په تېره د افغانانو د معاشرت د ادابو پر خلاف د ورینمینو په بالنبت تکیه کړې وه. پښې به یې غټې او اوږدې موزي به یې اغوستې وې - د درباریانو په لور غځولې وې. یو لوېدیځ لیکوال وه (۱۸۴۱) لیکي چې مراد بېگ د عادي خلکو پر وژلو او ټکولو سربېره هغه محلي والیان هم چې په خپل کار کې به وروسته راغلي وو وژلي دي. د مثال په ډول هغه داودخان والي، محمد رحیم بېگ چې یو تاجک و، له دې امله وواژه چې ټاکلې پیسې یې ورته نه وې رسولې. مرادبېگ به د نیول شویو سیمو خلک د غلامانو په ډول نیول او د هغوی کورونه به یې سوځول، میر مرادبېگ به د نورو ازبکانو په شان له نیول شویو ځایونو څخه د پیسو پر ځای غلامان غوښتل. په دې توگه د سیغان او کهمرد تاجک حاکمان مجبور وو، چې د هرو ۳۰ کورنیو پر سر یو غلام هغه وربکړي. ضمناً مرادبېگ د دره صوف او سرپل ازبک حاکمان هم هڅول چې پر هزاره جات باندې د مریو د نیولو لپاره حملې وکړي.

میمنه هم چېرې چې زما له مسئولیت نه ډک ماموریت په کې پیل شوی و په خپل زړه کې د ازبکو د خان خانۍ ځینې خاطرې ساتلې وې. د دې لویې فیوډالې واکمنۍ لاسونه هم د هزاره گانو او او جمشیدیانو د غلام کولو او خرڅولو په کارو بار کې ککړ شوي وو. دا فیوډالې واکمنۍ د مرغاب له سیند څخه تر سرپل او بله څنډه یې تر بلخ پورې غځېدلې وه. دا

او د ازبکانو نورې خان خانې. امیر دوست محمد خان د خپلې پاچاهۍ په دویمه دوره کې پای ته رسولې وې، خو ځینو پاتې شونیو او اغېزو یې په بل ډول ځانونه بنودل. لکه چې د میمنې په یو شمېر سیاسي بندیانو باندې دا تور لگول شوی و چې هغوی له افغانستان څخه د دغه ولایت د جلا کولو هڅه کوله.

هغه وخت چې ما هلته کار کاوه، د دغه ښار سیاسي بندیان یوازې ازبکان نه وو، بلکې د ننگرهار د خانانو یوه کورنۍ هم هلته فرار شوې او تر سختې څارنې لاندې وه. دا د مشهور ملک قیص خوږیاني کورنۍ وه چې په ننگرهار کې د بغاوت کولو په تور دلته راشپل شوې وه. په میمنه کې هغو نورو پښتنو کورنیو هم ژوند کاوه چې د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ په موده کې راشپل شوې وې. هلته زما د کار په موده کې د محکمې پر مخ او تر ځمکې لاندې سیاسي تحریکونه اوسېدل او زه یې د مطبوعاتو د مدیر په توګه د اغېزو په مرکز کې راغلی وم. ماته هغه وخت یو پښتون انقلابي لیکوال او شاعر په خپل یو لیک کې خپل هغه میمنه ګي ملګري راپېژندلي وو چې دوی به له ما څخه خپلې قلمي مرستې، نه سپموي. دغه پښتون لیکوال او شاعر چې څه ناڅه د وخت یوه مشهوره خبره هم بلل کېدای شوه، په خپل لیک له ما څخه داسې یوه غوښتنه هم کړې وه چې په میمنه کې "د پښتونولۍ سوتی" ډېر په اوږو ونه ګرځوم.

زه نه پوهېږم چې له "پښتونولۍ" څخه به هغه وخت د ده تصور څه و، خو زما له نظره پښتونولي زموږ د ملي خصوصیاتو او اخلاقي نورمونو هغه مجموعه ده چې بل نوم یې "د افغانیت" دی او په دغه مفهوم کې یې نور ټول افغانان هم ځانونه راګډوي. عجیبه یې لا دا وه چې د هغه وخت یو تاجکستاني چې د پتروولو او ګازو د لټونې په پروژه کې یې کار کاوه "پښتونولي" د پښتون انقلابي شاعر او لیکوال په څېر د جنګ سوتی نه باله، بلکې د سریتوب د مینې او مهربانۍ غېږ یې ګڼله. دی راغلی و چې د پښتونولۍ په باب کوم لیکل شوی کتاب ولولي. دغه تاجکستاني زما د یوې پوښتنې په ځواب کې وویل چې په نورو ژبو کې مېلمنو ته د "خوش آمدید" یا (Welcome) غوندې عبارتونه، خو په پښتو کې ورته د "هرکله

راشه! عبارت په کار لوېږي. له دې څخه څرگندېږي چې پښتانه په رښتیا سره ډېر مېلمه پال خلک دي. همدا سبب دی چې زه د پښتونولۍ له مطالعې سره ډېره مینه لرم.

په حقیقت سترگې نه شم پټولی، هغو کسانو چې پښتون شاعر او لیکوال ماته په خپل لیک کې راپېژندلي وو له ما سره ډېره ښه قلمي مرسته پیل کړه. څه موده وروسته موږ یو له بله د نظریو د بدلون پړاو ته سره ورسېدو. د زیاتو سیاسي موضوعاتو په باره کې زموږ تر منځ د نظر ټکي سره شریک وو. خو په دې کې ځینې داسې کسان هم لیدل کېدل چې پښتانه یې د افغانستان داخلي استعمار گران (!) بلل. سره له دې هم دوی به په بحثونو کې ټول پښتانه داسې نه گڼل، یوازې د ځینو کسانو یا ځینو قشرونو نومونه به یې د مثال په توگه یادول. په دې لړ کې هغه کسانو ته ډېره گوته نیول کېده چې د مرکزي حکومت له خوا د امرینو او حاکمانو په توگه موظف شوي وو. دوی هم یو ډول خلک نه وو. په سخت زړو او زړه سواندو، په پاکنفسو او مردار خورو باندې وېشل کېدای شوای، په خلکو باندې د قدرت د منگولو ټینگولو یا سستولو په کار کې د مرکزي حکومت اشارو ته کتل کېدل. مرکزي حکومتونو د امنیت د ټینگولو په پلمه ډېر ځله یو نژادي گروپ په بل باندې ټکولي او خپلي دي. د مثال په توگه امیر عبدالرحمن خان د افغان او انگلیس د دویمې جگړې لوی اتل غازی محمد جان خان مزار شریف ته نژدې په یوه ځای کې د ازبکانو په لاس شهید کړ. په وروستیو وختونو کې زموږ او ستاسې تر نظر لاندې، ډاکتر نجیب په کندهار او ځینو نورو ځایونو کې ډېر پښتانه د دوستم د ازبکو ملگرو په ذریعه چې جنگونه یې په اجاره اخیستل وځپل او بې عزته یې کړل. په همدې ډول په شمال کې ازبکان د پښتنو او تاجکو په وسیله ځپل شوي وو. ښایي همدا سبب و چې عوامو ازبکو پښتانه او تاجکان یو قوم بلل او دواړه نژادي گروپونه یې افغانان گڼل، خو هغوی یې د "افغان فارسي" او "افغان دغه" په نومونو یو له بل څخه جلا کول. گواکي پښتانه د دوی له نظره "افغانان دغه" وو.

د دېموکراسۍ له لسيزې څخه څو کاله دمخه، پخوا له هغه چې په ميمنه کې زما ماموريت پيل شي د مرکزي حکومت په پالیسي کې يو تغير راغلی و. يو دري ويونکی محمدزی غلام حيدر عدالت د ميمني (فارياب) د اعلي حاکم (والي) په توگه ټاکل شوی و.

ده د اجتماعي تحولاتو په نامه ډېر زړه ور کارونه کول. مثلاً د ميمني د ښار په منځ کې د يوې غونډۍ له پاسه د (سيف الملوک) په نامه يو زيارت جوړ شوی و. ده د دغه زيارت پر ځای يوه سينما جوړه کړه او د "سيف الملوک سينما" نوم يې ورباندې کېښود. ده د ډېرو خولو نه د وتليو "ولې؟ ولې؟ ولې؟" لپاره بس يو ځواب درلود او هغه دا و چې "سيف الملوک يو مين سړی و مه يې کوه چې د ده د زيارت له پاسه ډېرې مينې تمثيل شي او د مينې ډېرې سندري وويل شي".

د غلام حيدر عدالت بل ډېر زړه ور کار دا و چې ده يو شمېر پياوړي او مخور پښتانه خانان "مات" کړل او په بله خوا کې يې له ازبکو "بايانو" او سوداگرو سره خپل دوستانه اړيکي او يارانې ټينگې کړلې او له دې لارې يې د ازبکانو د زړونو تر لاسه کولو پاليسي وچلوله.

که له ممتازو قشرونو تېر شوو، نو په عوامو يا خلکو کې د بېلتون او توپير نښې نښانې دومره زياتې نه وې، پښتنو، ازبکانو، تاجکانو او... يو له بله ډېر ښه روابط سره درلودل، که څه هم دوی په بېلو بېلو ژبو خبرې کولې خو د دوی عمومي کړو وړو دا ښودله چې دوی ټولو د يو پراخ وياړلې افغاني کلتور په غېږ کې وده کړې ده.

مثلاً د مېلمه پالنې دود د دوی ټولو لپاره يو ډول و. همدارنگه تقريباً يو ډول جامو هلته د ازبکو، پښتنو او تاجکو د قومي پېژندلو کار مشکل کړی و. دې يو رنگ والي خلک ډېر سره نژدې کړي وو. په خلکو کې د ازبک، پښتون، تاجک او... تر منځ اختلافات تقريباً په يو کلي کې د تربورانو د اختلافاتو سطحې ته راټيټ شوي وو، په ځينو مواردو کې د تربوروليو اختلافات ډېر ځله له قومي يا نژادي اختلافاتو څخه سخت او خطرناک وو. تربورولۍ يوازې په پښتنو کې نه وې، بلکې تاجکو او ازبکانو هم په خپلو کې تربگنۍ درلودې. کله به دا ډول تربورولۍ له قومي حدودو څخه

ووتلې او په سيالۍ اخته تر بورانو به هڅه کوله چې په نورو قومونو او نژادې گروپونو کې هم پلويان ولري.

په عمومي توگه گډ برخليک او گډو گټو خلک (ازبکان، تاجکان، پښتانه...) سره نژدې کول او په گټو ولاړو شخړو او جگړو خلک يو له بل څخه جلا کول، خو سياست مدارانو هڅه کوله چې له اختلافاتو څخه خپلې سياسي گټې واخلي. سياسي اختلافاتو د دوی تر منځ د بېلتون کړنښه هم ايستلې وه، چې په دوو ډلو سره يې ويشلي وو، يوې ډلې يې قومي اختلافات ډېر په نظر کې نيول او بلې يې طبقاتي تضادات ډېر مهم گڼل.

له صدارت څخه د داود خان تر استعفی وروسته موظف صدراعظم ډاکتر محمد يوسف د خپل حکومت په لومړيو وختونو کې د سياسي بنديانو پر مخ د جېلونو تړل شوي ورونه پرانيستل. په دې لړ کې د ميمني سياسي بنديان هم خوشي کړل شول. په دوی کې دوه ډوله (له مدرسو او بنوونځيو يا پوهنځيو) څخه وتلي يو څه پوه کسان وو. مولوي علاوالدين، ابوالخير خيري او نظر محمد نظر په کې مشهورې څېرې وې. دوی که ملايان وو يا په اصطلاح نور روښانفکران وو، د ازبکو د قومي حيثيت خوندي ساتلو يا د حقوقو گټلو په برخه کې يې د نظر ټکي سره شريک وو.

يو ماښام زما مرستيال رضوانقل تمنا چې د سيمې يو اوسېدونکی و، پخپل کور کې د سياسي بنديانو په وياړ يوه مېلمستيا کړې وه چې دې مېلمستيا په ضمني توگه ماته د خدای پامانۍ ويلو اړخ هم درلود (په همدغو ورځو کې زه ننگرهار ته تبديل شوی وم) همدغې مېلمستيا زه له راخوشي شويو سياسي بنديانو سره مخامخ کړم. په مېلمستيا کې د هغه ځای څو تنو ليکوالانو زما په باره کې هم څه لنډې خبرې وکړې او د نوي نسل د ذهنونو په رڼا کولو او ليکوالۍ ته د هغوی د هڅولو په کار کې يې زما کوښښونه وستايل او پر دې يې يو څه خواشيني څرگنده کړه چې زه له دوی څخه لرې کېږم. ما د دوی له بڼه نظر څخه تشکر وکړ ومې ويل: اوس هم له تاسې څخه لرې نه ځم بلکې د خپل لوی کور (هېواد) يوې بلې څنډې ته خوځېږم. زما وياړ به دا وي چې ستاسې او د ننگرهار د خلکو تر منځ د ورورولۍ د احساساتو او نظرياتو د بدلون وسيله وگرځم.

خیري زما خبرې پرې کړې وې ویل: "روابط ما با آنها رنگ دیگر دارد چند نفر آنها با قدیفه های خویش آمدند، درینجا زمینهای ما را گرفتند، لهذا روابط برادرانه بین ما و آنها بعید از امکان میباشد..." وروسته څرگنده شوه چې د مجلس نورو گډون کوونکو ازبکانو حتی د خیري خپل ورور نظر محمد نواحي د خیري له داسې یو نظر سره بشپړه همنوایی نه درلوده، ځکه هغه وخت ازبکو روښانفکرانو که د خپل قومي او نژادي گروپ کلتوري حیثیت یا سیاسي حقوق غوښتل، د هېواد په شمالي برخو کې یې د نورو نژادي گروپونو په ورته حقوقو سترگې نه پټولې. پخپله نظر محمد نواحي د خپلې مورنۍ او قومي ژبې د ودې او پرمختیا لپوالتیا درلوده. د هېواد نورو ژبو ته یې هم په درنه سترگه کتل. ما ته په زړه پورې دا وه چې ده له پښتنو سره په روانه پښتو ژبه خبرې کولې، کله چې دی د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د خپرونو د رئیس په توگه وټاکل شو، هلته یې په شمالي ولایاتو کې هم د افغانستان د نورو ولایاتو په څېر قومي رابطې د نوک او اوری د اړیکو په څېر نژدې وې. که څه هم "نوک" او "اوری" پخپلو جلا جلا نومونو پېژندل کېږي، خو له یو بل څخه یې جلا کول ډېر دردناک کار دی. زموږ خارجي دوښمنانو په وروڼو قومونو کې داسې خلک په پیسو واخېستل چې د نوکانو او اوریو د جلا کولو په جنایتونو لاس پورې کړي، ځکه خو د افغانستان هغه غرونه او دښتې د سپېڅلو افغانانو په وینو سرې شوې چې پخوا به یې د غاټولو د گلانو لرلو له امله سره لمبه کوله.

د خیري له دې خبرو او نورو اجتماعي واقعیتونو سره هم اړخ نه لگاوه. پښتانه د څوکسانو په شمېر له خپلو څادرونو سره شمالي ولایاتو ته، نه وو تللي. بلکې ډېرو پښتنو له پخوا زمانو راهیسې هلته دایمي استوگنه درلوده. پخپله په میمنه کې له پښتنو څخه څو کوچې یا کلي نه وو جوړ شوي، بلکې څو ولسوالۍ لکه تگاب شیرین، پښتون کوت او الماره تر زیاتې اندازې په دوی ډکې شوې دي. په همدې ډول په جوزجان کې، بلخ، سمنگانو کې ډېرې ولسوالۍ پښتنو ته منسوبې دي. بغلان او کندوز پخپله داسې ولایتونه وو چې پښتنو په کې اکثریت درلود، په نورو شمالي سیمو کې هم پښتنو، قومي موجودیت درلود.

ارواښاد علي احمد کهزاد د افغانستان يو دري ژبی واقعبين تاريخ لیکونکی دی، چې د افغانستان نور مووخین که هغوی پښتو ژبي دي که دري ژبي، په درنه سترگه ورته گوري او ډېرو کسانو د ده له لیکنو څخه د باوري منابعو په توگه اخیستنې کړې دي.

همدغه نامتو مورخ بلخ بخدی بخت، باختر او... په نومونو د پښتنو د لومړنی ټاټوبی ثابت کړی دی، چې هلته د دوی د نفوسو د زیاتېدو له امله دوی هرې خواته کډې کولوته اړ شوي دي، خو یو شمېر یې په خپل ټاټوبي بلخ کې پاتې شوی دی. په دې حساب پښتانه شمالي ولایتونو ته تللي نه دي، بلکې له هغو ولایتونو څخه خواره شوي دي. د څو کسانو په شمېر له خپلو څادرو سره د ټولنیزو بدلونونو په بهیر کې له دوی څخه یو شمېر یې په نورو کې جذب شوي او یا دوی نور (قومونه) د ځان په رنگ کړي دي. همدا سبب دی چې د دغه هېواد د پخوانیو تاریخي اقوامو نومونه یې ژوندي ساتلي دي، مثلاً د (ساکو) قبیلې د تاریخي ساکانو (ابدالیانو) دیفتلیانو نومونه ساتلي دي. دا ټول هغه نومونه دي چې په ټول تاریخي افغانستان په تېره بیا په شمالي ولایاتو کې یې تاریخي رول ثابت دی. په خپله ازبکان وروستیو اجتماعي څپو ورسره راوړي دي، خو بېلا بېلو تاریخي عواملو دوی له امونو نه ورهغه خوا ازبکانو څخه په عقیدوي او کلتوري توگه جلا ساتلي دي. لکه چې غبار لیکلي دي دوی د جنیدي دربار د ظلمونو او بې عدالتیو په سبب له هغه ځایه له ازبکانو څخه ځانونه را جلا کړل او لکه چې ډاکتر حسن شرق لیکلي دي، د پرچمیانو د قدرت پر وخت هڅه کېدلې چې د افغاني ازبکانو بچیانو ته لومړني تعلیمات په ازبکي ژبه پیل شي. که څه هم همدغسې یوه موضوع د افغاني ازبکو روڼ اندو یوه کلکه غوښتنه وه او دا د دوی حق هم و، خو زموږ ازبکو وروڼو له دې امله رد کړه چې په ازبکستان کې په ازبکي باندې لیکل شوي کتابونه باید د دوی د بچیانو لاس ته ورنه شي ځکه دوی نه غوښتل چې د دوی د دیني اعتقادات صدمه وويني.

دوی په څرگندو ټکو کې د حکومت غوږونو ته دا خبره رسولې وه چې دوی په اوسنیو شرایطو کې له ژبې څخه تېرېدلای شي، لیکن له دین څخه

مخ نه شي اړولی. د حسن شرق د لیکنې له مخې همدغه موضوع په یو رپوټ کې د وزیرانو مجلس ته وړاندې شوه، چې پرچمي وزیرانو ورباندې تعجب کړی و. له دې څخه څرگندېږي چې ډېر سخت قومي تفصبات ډېرو وروستیو دسیسو راپیدا کړي دي.

البته د خیري دا خبره په میمنه کې د ځینو نورو کسانو له خوا هم اورېدل کېده ګواکي چې پښتانه دلته راغلي دي او زموږ ځمکې یې نیولي دي. حقیقت دا دی چې پښتنو د چا ملکونه غصب کړي نه دي، بلکې هغوی د دې سیمې په ابادۍ او سمورتیا کې لویه ونډه اخیسته ده. د شمالي ولایاتو زیاته برخه له ملي (دولتي سلطان) ملکیتونو څخه عبارت ده چې د څرخایونه (علف چرد) په شکل یې ډېرې دښتې، غونډۍ او غرونه پوښلي دي، له دې امله چې قره قل پوستکو او غالیو د افغانستان په اقتصاد کې بنسټیز رول درلود، نو دولت هڅه کوله چې د قره قل د میرو او پسونو او د وړیو د تولید لپاره د نورو میرو او پسونو د ساتنې او زیاتوالي لپاره څرخایونه وساتي. مالداران چې زیاتره یې پښتانه وو د افغانستان په تېره د شمالي ولایاتو له مهمو مواردو ولایاتو څخه وو چې د ملي اقتصاد په وده کې یې مهمه ونډه درلوده، په دې توګه پښتنو د چا ځمکې نه دي نیولي، خو د دوی د څیرکتیا ګټه هر چا ته رسېدله.

همدارنګه د طبي بوټو په جمله کې یو ډول بوټي د شمالي ولایاتو په لورو غرونو کې را زرغونېدل چې د "انجې" په نامه یوه ماده به ورڅخه اخیستل کېده، له دې مادې څخه په هندوستان کې درمل جوړېدل. له دغه بوټي څخه د انجې اخیستل کټ مټ له کوکنارو څخه د تریاکو د ټولونې غونډې جنجالي او ستومانوونکي کار و. انجه (هنگ) په خپله ډېره بوینه (بدبویه) ماده وه او په ډېر زحمت تر لاسه کېدله ځکه خو د زیارکښو پښتنو څخه پرته نورو خلکو زړه نه ورته ښه کاوه. همدغه بوټي تر ډېره وخته پښتانه د شمالي افغانستان په غرونو کې مصروف ساتل، هر کال په مني کې به له انجې څخه یو ستر صادراتي قلم جوړېده. د دغې بدبویه مادې تولید او څرخلاو بې ځمکې پښتنو ته دومره څه په لاس ورکولی شوی چې د

دوی د هېواد په هره برخه کې مخکې او داسې نور جايدادونه واخيستلي شي.

مالداري او سوداگري، د انجې کارو بار د پښتنو زياتې پرگنې د افغانستان په شمالي سيمو کې په گټورو توليدی او اقتصادي کارونو مصروفې ساتلې او هلته مېشته کړې دي. په همدې ډول تجارتي او نورو ډېرو اقتصادي فعاليتونو د افغانستان شمال ډېر اوسېدونکي د افغانستان په جنوب کې د مخکو، جايدادونو او سترو تجارتي امکاناتو خاوندان وگرځول. د جهاد او مهاجرت په کلونو کې د جنوب په لوري خوځېدنې نورې هم زياتې شوې. موږ ليدل چې د شمال اوسېدونکو د پښتونخوا په ازادو قبایلي او د افغانستان او پاکستان په سرحدونو کې زيات رستورانټونه جوړ کړي وو، د غاليو د تجارت لمنه يې تر پېښور، کوېټه، اسلام اباد او کراچۍ پورې هم وغورځوله، خو دغو پېښو په جنوب کې د اوسېدونکو پښتنو تندي تروه نه کړل.

بايد وويل شي چې په شمال کې ځينو ازبکانو او تاجکانو د ناقلينو موضوع ته گوته نيوله. زما د معلوماتو له مخې دغه کار تر ډېره حده د شاپو ځمکو د ابادۍ له امله شوی دی. داسې هم شوي دي چې حکومت انچه وهونکي پښتانه له غرونو څخه راکوز کړي دي او مخکې يې ورباندې ابادې کړې دي. په درې ژبه کې دا متل دی چې "اگر مرگ ميخواهی قندوز برو" د يوې ډېرې بدې تاريخې پېښې يادونه کوي چې زموږ تاجکو ورونو ته ورپېښه شوې وه. د يو شمېر څېړونکو لکه هارسن، گرگارین، برنتر، جان گري، لډيچ او وډ د ليکنو له مخې چې د کندوز د ازبک والي مراد بېگ د غلامۍ په کاروبار رڼا اچوي، همدغه والي خپل يو شمېر تاجک غلامان په نااجباري توگه مجبورول چې په کندوز کې مخکې ابادې کړي. دا به و منو چې په زيار او زحمت د ځمکو ابادولو په وخت کې د افغانستان له شمال څخه د غلامۍ زړه او ورسته کمپله چې د ازبکانو خانانو د ناوړو گټو د جال په توگه غورولې وه، ټوله شوې و، نو پښتنو ته د دې وعده ورکول کېده چې که په کندز کې شاپو ځمکې ابادې کړي د ملکيت اسناد به يې همدوی ته ورکول کېږي. خو هغه وخت په کندوز او افغانستان د شمال په

نورو ډېرو توندو او ملاریا لرونکو سیمو کې داسې له کړاوونو ډکو کارونو ته غاړه اېښودل په بیه د خپل مرگ اخیستلو معنی هم لرله.

د موضوع بل اړخ دا دی چې د نادر افشار د پاچاهۍ له مودې راهیسې تر وروستیو شاهي رژیمونو پورې حکومتونو خپلو متقاعدو پوځي مشرانو او سترو مامورینو ته د تقاعد د معاش پر ځای ځمکې ورکولې، په دې توګه یو زیات ممتاز کسان د هېواد د نورو سیمو په څېر په شمالي ولایاتو کې مېشت کړل شول، او د امتیازاتو خاوندان ګرځول شوي دي. له دې امله چې په بېروکراسۍ کې د پښتنو ونډه دومره زیاته نه وه، نو له دې امکاناتو څخه د نورو قومونو په تېره د تاجکو ممتازو قشرونو ډېره ګټه اخیستې ده.

باید وویل شي چې وخت په وخت د ځمکو د اصلاحاتو او په هېواد کې د ټولنیز انډول د ساتنې لپاره اضافي نفوس یوازې له جنوب څخه شمال ته نه دي لېږدول شوي، بلکې له شمال څخه جنوب ته هم استول شوي دي. د مثال په توګه د هلمند په پروژې کې ازبک، تاجک هزاره او نور قومونه هم د ځمکو او شتمنیو خاوندان شوي دي. یو هزاره انجنیر لعلی د هلمند د پروژې له هغو رئیسانو څخه و چې ډېر زیات صلاحیت یې درلود.

ما د جنوبي پښتونخوا د پښین د رانانو په کمپ کې ځینې داسې کورنۍ ولیدلې چې دوه ځله مهاجرت کولو ته اړ شوي دي، یو ځل یې په بخارا کې د کمونستانو د ظلمونو په سبب افغانستان ته او بل ځل یې د افغاني کمونستانو د ظلمونو له لاسه له هلمند څخه پاکستان ته مهاجرتونه کړي دي. دوی له هغو ازبکو کورنیو څخه دي چې له شمال څخه، هلمند ته د ناقلو په توګه استول شوي دي.

په تاریخي لحاظ بلخ د لوړو بیرغونو لرونکی ښار چې عربو د ښارونو مور بلله، د پښتنو او د پښتني فرهنگ د روزنې او پالنې لومړنۍ توده غېږ وه. په دې توګه پښتانه د وطن د مور مشران زامن او لونه دي. البته له دې حقیقت څخه هم سترګې نه شي پټېدلای چې د تاریخ ډېرو ظالمو یرغلګرو ځواکونو چې د ډېرو هېوادونو پولې یې ګډې وډې کړې، زموږ په تاریخي هېواد هم د دوه سوه یا دوه نیم سوو کلونو تجزیه تحمیل کړې ده. د تجزیې په دې بدمرغه دوره کې لومړۍ هڅه دا شوې ده چې د تاریخي بلخ د

مشرانو زامنو او لوڼو (پښتنو) نومونه د هستۍ له صفحې څخه محوه کړي (ویل کېږي چې همدا اوس هم د افغانستان په شمال کې دا ډول کارونه کېږي)، نو که د خونړیو تصفیو په سبب د پښتنو قومونو نومونه د ثبت او سجل له کتابونو څخه لوېدلې وي، دا معنی نه لري چې په افغانستان کې د دوی شته والی له منځه تللی وي. پښتنو کوچیانو د هېواد په هره برخه کې د "خرپ او ترپ" په حالت کې ژوند کړي دي؛ دوی که په کلیو او ښارونو کې ځمکې یا کورونه له لاسه ورکړي دي، خو هېڅ جابر طاقت دوی د خپل لوی تاریخي لور یعنی افغانستان څخه ونه شو شړلی. که د هندوکش غرونه هر څو لوړ وو، دوی یې په سر لارې جوړې کړې. د ډیورنډ استعماري پولې هم په خپل لوی تاریخي هېواد کې د دوی د تگ راتگ مخه ونه شوای نیولی. د ژوندانه سختو شرایطو له کوچیانو څخه ښه مولدین او هم ښه پوځیان جوړ کړي دي، دوی تل د کاروانونو په شکل له یوه ځای نه بل ځای ته په داسې حال کې چې نارینه او هم به یې ښځې په وسلو پټې وي، خوځیدلي دي، په دې توګه یې د پېړیو پېړیو په اوږدو زمانو کې د افغانستان په هره برخه (ختیځ، لویدیځ، شمال او جنوب) کې خپل پیاوړی موجودیت ساتلی دی او خپل تاریخي هېواد ته یې خدمتونه کړي دي. په میمنه کې زما د دوو کلونو او نهو میاشتو استوګنې په موده کې د افغانستان په شمال کې د وروڼو قومونو د ګډ ژوندانه په اړه زما د لیدنو، کتنو او یو څه نورو مطالعاتو لنډیز په همدغه ځای پای ته رسېږي، خو یو څه نوې خبرې هم د یادونې وړ دي.

کله چې د ننگرهار ولایت ته د تګ په لاره کې یو څه موده په کابل کې تم شوم، نو د دې وخت مې هم وموند چې له هغه پښتون انقلابي شاعر او لیکوال سره وګورم چې ماته یې خپل ملګري د قلمي ملګرو په توګه راپېژندلي وو او داسې یوه سپارښتنه یې هم راته کړې وه چې زه باید تل د پښتونولۍ سوتی په اوږه ونه ګرځوم. کله چې ما له ده سره وکتل د هغو سیاسي حالاتو څخه یې خبر کړم چې د دېموکراسۍ لسيزې په درشل کې پټ او ښکاره روان وو، ده ماته وویل چې زه تا پېژنم چې یو نشنلیست یې خو زه هم باید تاته ځان در وپېژنم چې یو مارکسیست یم. بیا یې وویل موږ

د ونې په ډډ کې یو شی کېدای شو، خو په ښاخونو کې به سره بېل وو. ده چې دا خبره وکړه د هغه ټول ملي احساسات او جذبات چې د ده په شعرونو کې مې لوستي وو راته د ژونديو شيانو په څېر تجسم شول، او یو یو مې د سترگو په مخ کې تېر شو. له لږ فکر کولو وروسته مې ورته وویل: زه حیران شوم چې ته ولې مارکسیست شوی یې؟

ده راته وویل: د پښتنو محرومیتونو له ما څخه مارکسیست جوړ کړی دی، پښتانه په دې خاوره کې اکثریت جوړوي خو د اکثریت (کلتوري) او اقتصادي حقوقو څخه محروم دي، یوازې سوسیالیزم کولی شي چې د پښتنو محرومیتونه لرې کړي.

ما چې د ده سوسیالیزم - په سیمه کې له راپېژندل شوي سوسیالیزم سره پرتله کړ، سم له لاسه مې له خولې ورته ووتل کومه نظریه چې تاسې د پښتنو د محرومیتونو د لرې کولو لپاره خوښه کړې ده ښایي د افغانستان په شمال کې ځینو نورو کسانو یا ځینو نورو خلکو ته گټوره وي، خو کورونه او جوماتونه به په جنوبي افغانستان کې ورباندې وسوځول شي. له همدغه وخته جدایي راغله، زما او د ده لارې سره بېلې شوې خو کله به چې په ناڅاپي توگه سره مخامخ شوو، نو یو او بل ته به مو داسې کتل لکه چې یو او بل د سترگو په تمانچو ولو.

په تېرو (۲۳) کلونو کې زموږ د هېواد پښتنو ما او ده ته ټولو افغانانو او د نړۍ ټولو خلکو ته ډېر څه ور وښودل.

پېښو او واقعیتونو ثابته کړه چې هغه وخت زما پېښیني او وړاندوېښه حقایقو ته ډېره نژدې وو، خو ده هم د افغانستان له پېښو څخه ښه درس اخیستی و، ځکه خو یې یوې مجلې ته په خپل استولي لیک کې ولیکل: "موږ یو ملت غرق کړ او یو انقلاب مو وشړماوه".

زه فکر کوم چې په دې لنډه خبره د ده غاړه نه خلاصېږي. دی باید لږ تر لږه د حسن شرق یا جنرال نبي عظیمي په څېر د خپلو لیدنو او کتنو په باره کې کتاب یا کتابونه ولیکي جنرال عظیمي په خپل کتاب کې خپل ځان او بېرک کارمل سپین کړي دي، هڅه یې کړې ده چې د خیانت داغونه په تره کي امین او نجیب ولگوي. په دې باره کې د خلکو په سینه کې ډېرې

توپاني پوښتنې د خوابونو په انتظار سر په سر پرته دي. په تېره بيا دا چې دا څنگه نظريه ورسره څنگه يو انقلاب و چې بايد زښته ډېر پښتانه په کې ووژل تر دې چې د خلقيانو او پرچميانو پښتانه مشران لکه نور محمد تره کي، حفيظ الله امين او ډاکټر نجيب دې په کې ووژل شي نور دې ژوندي پاتې شي، برېرې دې وغرېږي يا دې په شاعرانه ژبه کتابونه وليکي، ايا د پښتون انقلابي ليکوال او شاعر قلم مات شوی دی چې ضروري او حياتي حقايق نه رسوا کوي؟

استاد محمد آصف صميم

شمال، د پښتو آر مېشتون او ټاټوبي

کله چې سړی د پښتنو د اصل او رېښې په باب په مختلفو آثارو کې راغلي روایات او نظرونه راسپړي، نو له راورتي سره دا خبره هر ورو مني، چې: "د پښتو ژبې د اصل او رېښې په باره کې هم د نظر اختلاف تر هغه کم نه دی، لکه پخپله د پښتنو د اصل او نسب په باره کې چې دی".

(تېری، رڼا او دفاع)

خو دا هم یو حقیقت دی، چې په علمي مسایلو کې د اختلاف شتون څوک په حقیقت پلټنه کې لاس اخیستو او نهیلی ته نه اړ باسي، پښتانه متل کوي، چې: که غر لور دی، پر سړي لاره ده.

وروستیو څېړنیزو پلټنو جوته کړې ده، چې: پښتون له خپل ژبني نامه "پښتو" سره ګډه آره او رېښه لري او لکه څنګه، چې پښتو یوه ساکي ژبه ده، دغه راز پښتون د ویونکي په توګه هم له سکه (Saka) ساکي، تېر سره اړوند بلل کېږي. د پښتون نور څرمه (فرعي) نومونه (افغان، اوغان، روهي، روهیلی او سلېماني) د پتهان غوندي د نورو له خوا پرې ایښول شوي دي.

(زیار/ پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې)

په سنکسرت کې د اریایانو لومړني ځمکه یا سیمه د هندوکش په شمال کې د اکسوس (آمو) حوزه یا د باختري برخې ښوول شوي دي، چې استوګنوي یې ګاونډیو سیمو (هند او فارس) ته لېږد وکړ.

له اسلام نه ډېر مخکې د افغانستان په شمال کې د آمو پر غاړو او شاوخوا، د پښتنو د مېشتېدنې خبره خو هغه حقيقت دی، چې له دارمستېتر، گايگر، امېل بېنونېست، نه واخله ان تر پوهاند مارکنسټېزن او نورو ختيځپوهانو ټولو په يوه خوله منلې ده.

(روهي/افغان ملت)

چې د ملي يووالي غليمانو د هغو اوسنيو تنگ ليديو او تنگ سترگيو تور ته يو غاښ ماتې ځواب دی، چې وايي: "پښتانه شمال ته مېلمانې راغلي دي" يانې دغه تاريخي او علمي واقعيتونه دا جوتوي، چې پښتانه د هېواد په شمال کې نه د مهاجر حيثيت لري او نه د مهاجم؛ بلکې د هېواد د دې سيمې پخواني استوگن دي.

(سمسور/افغان/دويمه سقاوي)

له خپلو سيمو او استوگنځيو نه د بېلابېلو اقتصادي، سياسي، مدني او کولتوري لاملونو له مخې د استوگنو لېږد او هجرت هغه بهير او هغه چار ده، چې تېريز او ژبني بدلونونه او علمي پايلې او برياوې يا مدني لوړ و ځور رامنځته کوي.

زموږ موخه دلته د خبرې د دومره وړاندې بيول نه دي، بلکې مراد مو له دې سپيناوي نه د تاريخ په گواهي هغو يونست ماتوونکيو او د ملي يووالي دښمنانو ته يو علمي ځواب ورکول و، چې غواړي ځان د "ويې نيسه"، چې ودې نه نيسي" په کوډو له دغه راز گوزاره وژغوري او خپله راپورېوتنه او پرديتوب ددغسې يوې دښمنېزې دعوي او تور په پرده کې ونغاړي او هغه هم په داسې ستغه او سپوره ژبه، چې نه يې علم او ادب اجازه ورکوي او نه هم فرهنگ، خو د "فرهنگ" دعوه گير يې د فرهنگ د مينه والو په توگه کوي.

پښتانه متل کوي، چې: که شپه تياره ده، منې په شمار دي "ننني بشري حقوقي آرونه هم قومونه او خېلونه د انسانيت د سترې ونې څانگې بولي او د بشر د حقوقو د اعلاميې د حکم په رڼا کې په بشري ټولنو کې د بېلابېلو خېلونو، اولسونو او قومونو شتون خپلمنځي منليو حقوقو ته په پاملرنه د ټولنيز ژوندانه د پايښت تضمين کوي او د اسلام سپېڅلي دين هم خېلونه،

قومونه او څانگې د "انسانیت" له لمر نه د هغو ذرو په څېر گڼي، چې شتون او څرگندتیا یې له لمر نه د چورلیدو په صورت کې جوتېدای شي او د خپلونو او قومي څانگو شتون یوازې د خپلمنځي پېژند پر بنسټ ارزښتمن گڼي، نه د ټکر او خپلمنځي تمبونې (دفع) پر بنیاد.

وروستنیو علمي او ډیموگرافیکو (سرشمېریزو) کورنیو او بهرنیو مؤسسو په افغانستان کې د خپلونو او قومونو پر سلنه ډېرې ژورې او دقیقې څېړنې کړي، چې یوه هم، له ۱۹۹۱-۱۹۹۶ ع پورې هغه څېړنه ده، چې د واک فونډېشن له خوا سرته رسېدلې او په دې وروستیو کې "د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز" له خوا په لویه کچه (۴+۸۶+۹۹+۱۸= ۲۰۷) مخونو کې چاپ شوه او نوم یې دی "د افغانستان قومي جوړښت".

بل دې ته ورته علمي او تحقیقي اثر د پروفیسر ډاکټر گلجان وردگ هغه څېړنه ده، چې "د افغانستان په شمالي ولایاتو کې د پښتنو استوگنځي" نومېږي او په لویه کچه په ۳۷۸-۷ مخو کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا پر ۱۹۹۷ کال خپور شو.

خو مخکې له دې، چې ددغو دواړو څېړنیزو آثارو د څېړنې په رڼا کې په بېلابېلو پښتونمېشتو سیمو کې د پښتنو سلنه یوازې په دې نیت راواخلو، چې زموږ د ملي یووالي اډانه او ځاندره یوازې ملي واقعیتونو ته په درناوي پاتېدای شي، د هغو بناغلیو او د فرهنگ دعوه گپرو "فرهنگیانو" علمي (!) نظرونو ته لږ څیر کېږو، چې د خپلې "فرهنگي" دعوي شمله په پښتون دښمنۍ جگول غواړي، دا خپلوژ او پردیپال (خود کش، بېگانه پرست) په دې هم نه پوهېږي، چې که دوی پر حقه وای، نو هېواد دښمنه هېوادونه، ټولني او عناصر یې ولې مادي او سیاسي ملاتړ او هڅونه کوي؟

که دوی رښتیا هم خپل فرهنگ او خپل پېژند ته رښتیني وای، نو د

"اوبن د بار پر ځای د اوبن په گینگري (جرس) پورې ولې نښتي دي؟"

که رښتیا یې هم د خپلې فرهنگوالۍ دعوی رښتیني کولای شوه، نو دا

به یې نه کول، چې:

"پرې ناست یې، پریکوي هم هغه څانگه".

که رښتیا هم فرهنگوال او فرهنگيال وای، نو دا حقيقت به يې منلی وای، چې:

"خان يې په ياران يې"

او دا به يې منلی وای، چې په پرديو څوک نه درنېږي.

خو که دغه ښاغلي بيا هم زموږ دغه د مشرولۍ ورغځولی لاس، لاس نه، تش لستونې بولي، نو بيا خو پر نورو (مون) باندي د بلوسگرۍ دعوی د فرهنگ له دعوی سره خیانت دی.

په هېواد کې د پښتو د ودې او پراختيا د هڅو دښمن "فرهنگ" د هغو پښتنو چارواکيو، چې له دعوی سره سره يې ټکی پښتو ويل کولتوري جرم باله، دا هڅه، چې ښوونه روزنه دې په پښتو شي، له هتلي فاشيستي سره سمه گڼي، وايي:

"پس از آنکه در سال ۱۹۳۳ هتلر رهبر حزب ناسیونال سوسیالیست المان زمام قدرت را در دست گرفتند.

اینها نظر محمد گل را در باره تعمیم زبان پشتو و طرد سایر(۱) زبان ها از خود نموده، پس از آنکه انرا با آب و تاب هتلي جلا و صیقل دادند، بعنوان سیاست جدید فرهنگی در محل تطبیق گذاشتند، این وقتی بود که در سطح بین المللی، المان نازی باوج قدرت رسیده و دور نمای پیروزی نهایی و حتمی ان عنصر زورگو و فاشیست مزاج در همه جا بسوی خود جلب میکرد. در افغانستان در قدم اول درین راه توسط فرمانی برداشته شد. که در شماره ۲ حوت سال ۱۳۱۵ مرادف با ۳ مارچ ۱۹۳۷ میلادی راجع به زبان پشتو در جریده اصلاح نشر شد.

(افغانستان در پنج قرن اخیر، ۴۲۶-۴۲۷)

همداراز ښاغلی فرهنگ خپل تاریخي مېشتغالي او ټاټوبي ته د پښتنو په ستنېدو داسې په کرکه گوري، وايي:

"محمد گل مومند، خانواده های پشتون را حتی از خارج سرحدات افغانستان به تعداد زیاد به شمال هندوکش کوچ داده، با دادن زمین و دیگر امتیازات اسکان و در ماموریت هم به پشتو زبانان ترجیح میداد."

(همدا اثر او مخ)

د بناغلي فرهنگ يو بل نومورکی لاروی، يا لاروي هم د پښتون دښمنی په مبارزه کې دده پر پله تر ده تېز تللي دي:

د ليکونکي په کتابتون کې يوه څلور مخيزه، ټايپ شوې ليکنه ده، چې نه ليکوال لري او نه د خپرېدو ځای او کال، خو سرليک يې دی: "یکصدو پنجاه سال اپارتايد در افغانستان" چې په يوه برخه کې يې راغلي دي:

"افغانستان کانون تبعيضات نژادی، لسانی، مذهبی، اقتصادی و منطقی است. این تبعيضات که در مجموع ميتوان آنرا اپارتايد پښتونی ناميد، توسط شاهان غاصب پښتون از قرن ۱۸ بدنیسو در افغانستان رشد و نمو کرده و به یک سیستم سیاه و ضد انسانی به تبانی در باریان قاجار و امیر دوست محمد محمد زایی بطور بسیار بطی بوجود آمد و در زمان امان الله (۱۹۱۹-۱۹۲۸) پادشاه ناسیونالست و روس طلب پښتون و محمود طرزی پایه های آن طراحی گردید، با گذشت زمان بعدها منافع انگلیس، امریکا، شوروی و چین با منافع پښتون شاهی در یک مسیر قرار گرفت.

افغانستان مانند اسراییل سخت مورد توجه سیاستهای مودرن امریکا و شوروی قرار گرفته است. هر دو ابر قدرت با سرمایه گذاریهاییکه برای حفظ سیاست پښتون شاهی در افغانستان بعمل آورده اند. دیگر این کشور فقیر و نادار را به کشتارگاه وحشتناکی که بدتر از قتلگاههای هتلر در المان نازی است، تبدیل نموده اند.

اپارتايد پښتونی بمثابه طاعون خطرناک و مسری (!) (ساری) بجان و مال اقوام و نژادهای بومی غیر پښتون مسلط گردیده و به غارت و چپاول بیرحمانه در طول (۱۵۰) سال اخیر ادامه داده است."

د یو موټي هېواد او ملت په دښمنی او د ملي یوښت پر سر په گوزار کې یوازې دوی یوه خوله او یو لاس نه دي، تر دوی نورو درنو سټو (په لوی سر کې د پښتونولۍ له دعوي سره سره) هم ددې رسی سر نیولی دی. منلی موړخ او ليکوال غوث خيبري پخپل يوه تازه خپاره شوي اثر "پښتانه د کلتوري ښکېلاک په زرخيرونو کې" په يوه برخه کې ليکي:

"استاد خليل الله خان خليلي (د مطبوعاتو مستقل رئيس) خو ان په پښتو ژبه د ولسي جرگې د وکیلانو د وينا راپورتاژ نشرېدلو ته نه پریښود."
(۴۰۴ مخ)

وراندې ليکي:

"پر ۱۳۳۸ کال زه د کابل راډيو د "پښتون ريغ" د مجلې مسوول مدير وم، زما مرستيال يو حسابي سړی و، چې عبدالمتين اندر نومېده او د غزني د سيمې اوسېدونکی و، ښه د عقيدې خاوند، کلک پښتون و. يوه مياشت يې د ليکوالو د حق الزحمې لست د پښتو مکتوب (ليک) په ملتيا د محاسبې لوی مدیریت ته ورواستولو، ليکن هغو هغه لست په دې دليل، چې مکتوب يې په پښتو دی او د کنترول او محاسبې مامورين ورباندې نه پوهېږي، بېرته راولېږلو او زموږ د لایلو ته هم مقاماتو غوږ ونه نیوو.

(همدا اثر ۴۱۱ مخ)

بدلثري پښتانه

"که وېشلی يم، خو بيا پخپل ټوپک يم"

زموږ په ټولنه کې يو زيات شمېر پښتانه په ژبني لحاظ مسخ شوي دي. د هېواد ستر او نوماند محقق او ليکوال اکاډيمسین پوهاند عبدالشکور رشاد د خپل يوه يادښت په ترڅ کې دا يو دوه بېلگې وړاندې کوي، چې زموږ ددې پورتنۍ ادعا ټينگ ملاتړ کوي، استاد وايي:

متين خان اندر راته وويل: يو وخت زه د کابل په چهاردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئيس تميز عبدالرب خان اندر سره ووينم. کلا ته نژدې دده زوی په مخه راغی، د پلار پوښتنه مې ځنې وکړه، ده راته وويل: "او کتی قومایش در مهمانخانه شسته".

د محمد گل خان مومند اند وژوند ته يوه لنډه کتنه/۳۶ مخ

استاد وړاندې وايي:

يو وخت زه په لېننگراد کې وم، د ختيځ پېژندنې له پوهنځي څخه ټيليفون راته وشو، چې: "يو ډاکټر د عالي تحصيلاتو په نيامت له افغانستان څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کې دی" ما چې په ټيليفون کې له نوي مېلمه سره خبرې وکړلې، ومې نه پېژانده، خو د

وطندارۍ په خاطر مې ورته وویل: دغه دی دستي دررسېږم. زما لار څاره. زه چې پوهنځي ته ورغلم، له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغې وکړې، اب شی ژیت (لیليې) ته مې بوته، ځای مې ورونیوه، بناغلی ډاکټر... چې خدای پاماني راسره کوله، تر کورودانۍ وروسته یې دا هم راته وویل: "مادر کلان مه نورزایي بود".

همدا اثر. ۳۷ مخ

همدا راز د پښتو وتلی نقاد لیکوال استاد سعدالدین شپون هم خپله یوه خاطره یادوي وايي:

د بېتاب نوم خو به مو اورېدلی وي، عبدالحق بېتاب د فارسي ژبې یو شاعر و، په پوهنځي کې زموږ د بدیع (چې دوی هغه وخت علم باله) استاد و. دده او خلیلي (چې بیا وروسته پوه شوم، دواړه په قام ساپي او تربوران دي) په ملک الشعراء کېدو مقابله وه، خو د ځینو سیاسي دلایلو په وجه بېتاب ملک الشعراء شو. یوه ورځ د تفریح په وخت کې ما د مند تو یوې ونې ته تکیه وټهله، پام مې شو، چې بېتاب صاحب د کوم کلیوال سره، چې دده سره یې کار و، خبرې کولې، غوږونه مې څک کړل، کلیوال په پښتو د بېتاب صاحب نه لکه چې پیسې غوښتې، که گورم د بېتاب صاحب اواز راغی، "څو ځلې مې درته ویلي، چې ما سکه پیسې نشته" اریان دریان پاتې شوم، چې دا خو پښتون دی، نور غوږ مې هم ونیو او بېتاب صاحب په کره، سره او نړه پښتو او ان چې د کلیوالو په لهجه په پښتو گډ و. ما د ځانه سره ویل، کور یې گډ کړې، چا فکر کاوه، چې بېتاب دې پښتون وي؟ بېتاب به په عمر کې یو پښتو توری که دروغژن نه شم، نه وي لیکلی.

د "من لاله ازادم" په نامه ښکلی شعر ویونکی ابراهیم صفا هم همداسې درواخله، ایله دلته په امریکا کې چې مې دده زوی ډاکټر موسی صفا ولید، چې بې چوڅه پښتو وايي، پوه شوم چې ابراهیم صفا پښتون و، د هغه ورور انور بسمل هم همداسې.

(رڼا او دفاع. د محمد حسن کاکړ ټولونه. ۲۳۹ مخ)

د هېواد په بېلابېلو ولايتو کې د بدلژبيو پښتنو يادونه د "افغانستان قومي جوړښت" ليکوال داسې کړې ده:

په هرات کې برسېره پر توخو او ترينو ځينو عليزيو، پوپلزيو او بارکزيو پښتنو قومونو هم خپل ژبني او کلتوري هويت له لاسه ورکړی دی. برسېره پر سدوزيو، محمد زيو، فرمولی پښتنو هم خپل ژبني هويت له لاسه ورکړی دی.

په بدخشان کې يو شمېر درانيو او وردگو پښتنو خپل هويت پرېسي دی.

په باميانو کې هم په همدې ډول، وردگ پښتانه په فرهنگي لحاظ دل شوي دي.

په فارياب کې هم وردگ پښتانه د ژبې له پلوه له ځانه ورک شوي دي. په کابل، پروان او کاپيسا کې خو ډېر پښتانه په همدې برخليک اخته دي.

واک فونډېشن د خپلې ساحوي سروې او څېړنې له مخې پر زونونو د پښتنو د وېش په لړ کې په شمالي زون کې افغان قومونه داسې ښوولي دي: شمالي، لويديز زون (بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، سمنگان، بلخ، جوزجان، فارياب، بادغيس هرات) ددې زون په سلو کې ۳۹ اوسېدونکي پښتانه دي، چې د ټول افغانستان د نفوسو په سلو کې ۱۳ کېږي. يانې د افغانستان په ټول نفوس کې په سلو کې (په سلو کې له نژدې ۷۳.۶۳۰ پښتنو) څخه ۱۳% په دې (شمالي، لويديز) زون او پاتې ۵۰% پښتانه د کوچيانو په گډون د هېواد په نورو زونونو کې مېشته دي. په بله ژبه ددې زون څه کم نيمايي اوسېدونکي پښتانه دي. (د افغانستان جوړښت ۵۶ مخ

شمال، پښتانه او محمد گل خان مومند، مومند بابا:

د "افغانستان در پنج قرن اخير" ليکوال د سترگو د اغزي په توگه ارواښاد محمد گل خان مومند بابا په دې تور غندي، چې "پښتنې کورنۍ يې حتی د افغانستان له پولې - سره له دې چې پخپل تاريخ (!) کې پوله نه مني - بهرنۍ کورنۍ زيات شمېر د هندوکش شمال ته راولېږدولي او د

ځمکو په ورکولو او نورو امتیازونو سره یې مېشته کړل او په ماموریت کې یې هم پښتو ژبیو (نه پښتانه) ته لومړیتوب ورکاوه "۴۲۶ مخ خو هسې نه، چې په شمال کې د پښتنو پر تاریخي او لرغونۍ مېشتېدنې بیا راغبرگ نه شو، یوازې دغه د اتلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي په وروستیو کې یانې د وزیر بابا له مېشتونې په څه کم دوه پېړۍ وړاندې مېشتونې د ښاغلي فرهنگ د اروا غوږونه خلاص کړو. کېدای شي ده به هم لوستي وي، چې:

"د افغانستان په شمالي ولایتونو کې د پښتنو استوګنه د نادر افشار په وخت د نظامي خدمت په مقابل کې پیل شوې وه او زرګونو کورنۍ په شمالي او شمال لویدیزو ولایتونو کې استوګنې شوې وې، نو ځکه د ډوی دا استوګنځایونه او شمېر د تاریخي اسنادو د قیدولو په بڼه ملي او نړیوال ارزښت لري.

د افغانستان په شمالي ولایتو کې د پښتنو استوګنځي/۱۳ مخ

که د "فرهنگ" د اروا سر پرې خلاص شوی وي، نو ددې لیکنې د پایلې په توګه به د ښاغلي مخور مشر غلام زرمالو دا وینا واورې، چې:

راځئ له انصافه به نه تېرېږو، هغه څه چې د مثال په توګه پښتنو، چې زموږ د هېواد اکثریت قام دی، له نورو افغاني قامونو څخه زیات لرل، څه وو؟ په اصل کې که خدای ته مخ کړو، بنده ته شا کړو، په افغانستان کې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی، د اقتصادي خوا غریب وو، د ماشومانو دپاره یې ښوونځی نه و او د روغتیا دپاره یې روغتون نه درلود، که تاسو په رښتیا په حکومتي دستګاوو کې د دوی برخه وڅېړئ، نو درته څرګنده به شي، چې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی. په اداره کې، په پوهنه او روزنه کې او کتاب کې د پښتو ژبې برخه په هېڅ شمارېدله او تاسې ته څرګنده ده، چې تعلیم یافته د پښتنو، لکه څنګه چې په پښتو خبرې او لیکنې کولې، په هغه اندازه په دري ژبه خبرې کولې، خپله ژبه یې بلله، بولي یې، مګر هغه څوک چې وایي، په افغانستان کې پر دوی ظلم شوی دی، خپل ګرېوان ته دې سر تپت کړي، ایا ادعا کولی شي؟

راځي چې د پکتيا، ننگرهار، پکتیکا، کندهار او هلمند په دښتو کې
وگورو، چې آیا د هغو اولسونو ژوند په دښتو کې د اوسېدونکیو ازبکو، یا
ترکمنو، هزاره گانو او تاجکو تر ژوند ښه دی؟

غلام زرمالوال/ژوندي خاطرې، ډاکټر عبدالعلي ارغنداوي ۱۹۹۷- بي بي سي- ۱۸۶-۱۸۷

قدرت الله حداد

پښتانه د بشري تاريخ لويه برخه

له نېکه مرغه نن تاريخ پوهان هغه حقايق څرگندوي چې دوی ته په علمي توگه په لاس ورځي. په دې ترڅ کې هغه اړيکي چې د پښتنو د تاريخ تر منځ شته د دغو اړيکو شتون، د ډېرو څېړنو لپاره لاره هواروي. په ۱۳۰۷ ل ه کې زما ورور چې په جرمني کې و، چې د برېښنا د انجنيرۍ درس يې وايه. په کابل کې يوه عکاسي خانه د توفيق په نامه جوړه شوې وه، هلته زما پلار او ورونو يو عکس واخيست او زما ورور ته يې جرمني ته ولېږه.

کوم يو جرمني چې عکس ليدلی و، ويلې يې وو دا د اندواروپايي اصلي څېرې ښيي، دا خبره زما ورور پلار ته وليکله.

پلار مې چې دا خبره ولوستله نو ويې ليکل چې زويه موږ نه "اندو" نه "اروپالي"، موږ پښتانه يوو، دغه د اندو اروپايي اصطلاح اروپايانو ايستلې وه چې يو ډول اعتراف دی چې دوی، جرمنيان له دې لوري هلته تللي دي، مگر که تاسې د اريايانو خط السير وگورئ په هند پورې هېڅ اړه نه لري، د افغانستان له شمال څخه په دريو لارو وتللي، د امو له شمال او د امو سيند له جنوب نه منځنۍ اروپا او د مديترانې غاړو ته تللي، درېيم له هندوکش له غره تېر شوي، شمالي هند ته تللي دي، نه اريايان او نه د هغوی ژبه له هند نه راغلې ده او له اروپا او لوېديځ نه دا د اندويورپ خبره

بېخي ډېره شوې ده، د دغه حقيقت روڼول يوه علمي مجادله غواړي خو يو فزيکي حقيقت څرگند کړي.

که چېرې موږ پر پښتنو يوازې خبره و نه تړو نو پښتانه ډېر معتبره قومونه لري، چې هغوی پښتانه دي او په شمېر کې ډېر دي، په بشري فعاليتو کې ډېره برخه لري هر ځای ته رسېدلې دي او هرې قارې ته او دغه پياوړی قوم "ساک" دی چې سکا، سکيت، سکيتين او ساکا، ساکاز Sakas بلل کېږي، په ډېرو ليکنو کې د ساکاساکاز او سکيتين خبرې او کيسې راغلي دي.

د سکاتلنډ په تاريخ کې ويل شوي چې دوی شپږ زره کاله دمخه له لوېديزې اروپا څخه اوسني سکاتلنډ ته راغلي. دوی د پکت په نامه يادېدل، س يا S د جمع لپاره په کارېږي چې پکتس Pects شي يا په جرمني کې د ساکسنيا ولايت چې هلته په ۱۹۹۹ م کال کې د ساکو خزاني وموندل شوې، د باکتر، بلخ، پاکتي، بختي، بخدی دا ټولې کلمې يو له بله اړوند دي.

چينايي منابع کوچې ته (يوچي) وايي، په لوېديځ کې کوشی او بيا کوشانيان ويل شوي چې دا د لهجو او تلفظ خبره ده. کله هم د ځينو تورو نه درلودل دي لکه عربي کې د (پ) توری نه شته جابان او باکستان وايي هم يې ليکي.

باکتر يا بلخ او باختر په شمال او په جنوب کې باکتيا، پاکتيا، پکتيا اوسنی لهجه کې پښتونخوا هماغه يوناني پاکتسيا pacticya دی.

يوه نظريه داسې وه چې يونيم زر کاله پخوا تر مسيح اريايان له شمال ختيځ نه افغانستان ته راغلي بيا دا نظريه سمه نه راخپږي چې د سند، اندوس، اباسين حوزې ته کله راغلي؟ چې د سند مدنيت تر هغه زور دی.

له بده مرغه چې باکتر، سند او د هغه مدنيت، کوشانيان، ساک او ساکستان وروسته سيستان هر يوه باندي يې هندوستان، ايران، روس تاجکستان دعوی کوي، چې دا زموږ دی او خورا په ډاډه زړه دا خبره کوي.

موږ هم د دنيا غمونو اخپستي يو او د رحمان بابا دا خبره زړه ته نه غورځوو چې وايي:

دواړه نه کېږي رحمانه

یا به یار وي یا به دار

دا ډېره لېږې خبره برېښې چې د افغانستان علمي ټولنې دې سرحد ته ورسېږي چې د دغو غلطو مفاهیمو اصل حقیقت د نړۍ علمي ټولنو دایره المعارفو او تاریخي کتابونو ته ورسوي او هغه غلط ټکي سم کړي. د اندو اروپایي په مفهوم کې د ژبې او ځمکې حقیقت خپلو ملي گټو او هم واقعیت ته راگرځول اسانه کار نه دی، په داسې حال کې چې افغانستان به یې اوس نه پېږي وروسته له صفره پیل کوي.

فال څه گوري رحمانه

خپل افعال د سړي فال دی

”لکه ږوند د بل پر اوږه لاس کېښېږدي، هېڅ لوږه ژوره نه وي ورمعلومه او لکه خدای را پېښه نړی لار کره نالیدلي لکه وړانه ماشوره سرگرومه.“
(تاین بی) تاریخپوه او فیلسوف وايي: ”سړی چې تر اويا کلو تېر شي په ډېرو واقعیتونو پوه شي، نو بیا یې ویلي نه شي.“ د دې لپاره چې ټولنې یو شکل خپل کړي وي واقعیت نه شي پېژندلی، له چاپېریال سره بدلېدل یوه طبیعي خبره ده، کله چې بشپړ بدل شي بیا پخوانی سړی نه دی یا په بل عبارت مړ شي، خو ژوندی وي.

ژبه او هڅوب دواړه له ټولنې سره اوچتېږي یا لویېږي، ژبه او هڅوب خلک ساتي، خلک ژبه او هڅوب. هڅوب یوه پښتو کلیمه ده چې له هڅې سره تړلې ده، په اروپایي ژبو کلتور یا کلچر، ثقافت عربي، فرهنگ یا پارسي کې، مگر هڅوب خپلې معنی له مخې بشپړه کلمه ده.

کلتور: - انټروپولوجي او ارکیالوژي:

کلتور یا هڅوب یو اصول دی چې ټولنه یې په ځان کې مني، چاپېریال او بشري ټولنې له زرهاو کلونو یوې ټولنې ته شکل ورکوي او ټولنه کولای شي له چاپېریال، پېښو (حوادثو) او بدلونو سره مقابله وکړي.

Archaeology-3 Anthropology-2 CULTURE-1

د تاریخ پوهنې ضرورت له وګړو سره

پرون، نن او سبا پېژندنه:

تاریخ سړي ته اوږد عمر ورکوي. یو تاریخ پوه سوچمن دی، چې د ده ژوندون خورا ډېر دی، دې له پرون څخه خبر دی نن وینې او د سبا اټکل کولای شي.

د انسان ژوند پر ځمکې باندې د لوېدیزو تاریخ پوهانو له سترگو تر پینځه میلیونو کلونو پورې لرغونی دی، مګر هغه تاریخ چې لیکلي اسناد لري تر پنځو زرو کلونو نه اوږي.

علمي یا ساینټیفیک Scientific او متریالیستیک (مادي) د ځمکې لټونې، ارکیالوجي کار دی او له هغې مخې دا ده چې بنسټیز هڅوب کلتور، د هغوی د ژوندانه لاره او اصول او د ټولنې پرمختګ او بدلون څرګند کړي.

کله چې یو زوړ ښار موندل کېږي د همغو خلکو کلتور، د ژوند طریقه او پرمختګ څرګندېږي.

د لیکلولارې دا وي:

لومړی: دوی به لمده خټه هواره کړه، لیکل به یې پرې وکړل بیا به یې لمر ته کېښوده چې وچه شي، بیا به یې تودوخه ورکړه بیا به یې کڅوړه ور واچوله او ستوله به یې.

دویم: د لویو یوټکی به یې د کاغذ په توګه په کارول او همدا د کاغذ پیلانه ده.

درېیم: د څارویو پر پوټکو، لیکل یوه معنی لري، یوه سپینه پاڼه تر هغو اهمیت او وړتیا نه لرله خو یو څه پرې ولیکل شي بیا سند شي او یوه مسئله پرې ثبت شي.

تاریخ پېژندنه:

ارکیالوجي ARCHAEOLOGY د ځمکې کندنه د لرغونو وګړو د ژوندانه وسایل موندل.

ANTHROPOLOGY انټروفولوژي:

دا د وگړو ټولنيز ژوند څېړي، چې يو له بل سره څه ورته والی او څه توپير لري او څنگه د مهال له بدلېدو سره بدلېږي.

انټروپولوژيست دا هم گوري چې انسان څنگه د يوه ژوي په توگه له څه ډول بدلونو سره مخامخ شوی.

مسعودي وايي: سپين اريايان چې هند ته لاړل د هغه ځای له تودې هوا او چاپېريال سره تور شول په غرو کې بل ډول اغيزې وي.

خواړه، ځمکه وچه هوا او لمده لوړه ژوره ټول هغه عوامل دي چې د بېلو علومو متخصصن يې څېړي او تاريخ يوازې هغو ته نه دی پاتې چې حالات وليکي د هغه تحليل او تجزيه د نورو پوهانو کار دی.

امکان نه لري چې يو سړی د تاريخ په ټولو اړخونو پوه شي، ځکه تاريخ له طب، ستوري پېژندنې، فزيک، کيميا هر هغه څه چې د نړيوالو ژوند بدلوي لکه برېښنا، د انرژۍ سرچينې او نور له هوايې سفرونو او ترانسپورت تر کلتور، ټولنه پېژندنه، فلسفه او اديان... ټول يو تاريخ لري، جغرافيا او چاپېريال، تاريخ په زړه پورې او گټور مضمون دی، تاريخ پوهانو ډېر داسې شيان پېژني چې اوس شتون نه لري او موجود نه دي.

کلتور او هڅوب:

د کلتور لپاره ثقافت او فرهنگ هم کارول کېږي، خو هڅوب په پښتو کې چې له هڅې څخه اخېستل شوی، تر ټولو پخه او نښه بڼه ولې. هره ټولنه يو کلتور لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي. هڅوب يا کلتور ټولني ته شکل ورکوي، چې له مخې يې له نورو ټولنو سره توپير څرگندېږي هر هڅوب خپل کره وړه او عادتونه لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي: اقتصادي، ټولنيز، قضايي اصول او اخلاق چې د ټولني هر يو غړی د هغه په منلو ځان اړ بولي.

هڅوب له يوه نسله بل (کول) ته رسېږي، گروهني، (عقايد) دين ورځني مفاهيم يو بل پوه کول او خبرول خپل معلومات شريکول دا ټول يو لاس د ټولني کلتور بڼې هڅوب خلک په ټولنه کې سره نژدې کوي.

سور ژمی او تود اوړی د دوی کالی د ژمی او دوبي په څېر وي چې په ژمی کې تود وي او په اوړي کې سور، د دوی کالی، ژبه دودونه یو شانې وي.

کله چې پښتانه د افغانستان شمال کې اوسېدل، دوی چېنې اغوستلې، وزیر محمد گل خان چې د شمال د تنظیمه رئیس و، پښتنو ته یې وویل چې چېنې مه په ځان کوئ او لنگوتې د پخوا په شان ترئ. دی پوهېده چې دا د چاپېریال اغېزه ده، ورو یې خویونه او عقاید بدلېږي. دا خبره موږ د هند او ایران په پښتنو کې وینو. ژبه کالی او دودونه چې بدل شي بیا پښتانه نه بلل کېږي. دوی یو یا دوه نسله ځان پښتون وساتي، خو دا څرگنده چې چاپېریال او نوې ټولنه دوی جذبوي، په دې برخه کې داسې مثالونه شته چې نه یې بدلوي لکه د کشمیر پښتانه.

د افغانستان هندوان او سکھان چې پېړۍ پېړۍ یې کلتور حتی خپل رسم الخط ساتلي دی، دا یې ښه کړي که نه، اوس به یې ښه نښانه نه وای. پښتانه په دې خبرو پسې نه دي گرځېدلي، یوازې تایلند پښتانه که درېشي ولري، بیا هم پگړۍ تړي.

په کال ۱۳۸۰ - ۱۳۸۱ چې په امریکا د سپتمبر د یوولسمې پېښه وشوه، مگر ډېرو مسلمانانو خپل کالی بدل کړي نه وو، په داسې حال کې د دې لپاره چې د نیویارک تجارتي مرکز وهلو کې ډېر عرب لاس و او امریکایانو مسلمانانو ته په ښه نظر نه کتل او حتی یو سکھ په نیویارک کې چې امریکایانو یې له مسلمان سره توپیر نه شو کولای وواژه.

یو انټروپولوجېست اید وازد تایلر Edward Tylor هڅوب داسې بیانوي:

کلتور د پوهې، عقایدو (گروهني) هنر، اخلاق، قانون رواجونو، خویونو، یوه مجموعه ده چې د ټولني خلک ځانته رابولي.

ارکیاجي، ځمکه کندنه او د تېر تاریخ د ژوند وسایل را ایستل او د

هغوی هڅوب پېژندل دي.

د انټروپولوجي د ټولو خلکو دغه ځانگړي هڅوب یو بل سره څرگند

وي. دغه درې ډوله پوهنې له تاریخ سره تړلي دي.

ځکه تاریخ، ارکیالوجي او انټرویولوجي سره اړوند دي او بلبډای نه شي.

بشري ټولنه او تاریخ: تاریخ بنیې چې پخوانو خلکو څه ډول کار کاوه، کومه تکنالوجي یې درلوده، یو بزگر قلوبه کوي هماغه یې تکنالوجي ده چې ځمکه تخم ته جوړوي، مفکوره همدا وي بیا یې لاره ماشین (تراکتور) ته جوړه شوه.

همدا ډول دوی کالي اوبدل، هماغه اوبدل لومړني وسایل، و اوس ماشین دی یعنی زرهاو کاله مخکې بشر تکنالوجي درلوده هماغه بشپړ شوي دي بشر له تاریخ سره تړلی دی او له تاریخه خپل سبق اخلي.

د افغانستان تاریخ د بشري مدنیت له مخې:

په نړۍ درې مدینیتونه ډېر لرغونې دي سند، بین النهرین او نیل، په دې کې تر ټولو لوی، لرغونې، پر مختللي د سند مدنیت دی چې افغانستان په هماغه حوزه کې دی یعنې د اباسین په دواړو خواوو کې د کابل سین له اباسین سره یوځای کېږي.

موږ د سند مدنیت ته چې په نړۍ کې د لرغوني په توګه تر ټولو لوی او پرمختللی دی، دوه نور مدینیتونه هم لرو چې باکتر او ساک دي دا دواړه هغومره اهمیت لري لکه چې د سند مدنیت یې لري.

افغان او افغانستان:

د افغانستان مفهوم د میرویس نیکه ۱۷۰۹م، احمد شاه بابا ۱۷۴۷م له شتو سره شتون لري. میرویس نیکه د عدالت پلویانو ته غږ وکړ چې د ظلم په مقابل کې پاڅي، د نسل او نژاد خبره یې نه ده کړې نو برسېره پر پښتنو نور قومونه هم ور سره ودرېدل. لومړی بلوڅ و، بیا نور په ایران کرد، عرب، زردشتیان، سنیان... یعنې افغان هغه دی چې عادل وي او د ظلم مخالف.

احمد شاه بابا د ميرويس نيکه په اصولو دارالامان وباله يعنې هر چا ته د امن ځای دی، د عدالت پلويان دلته اوسېږي، شاعر د احمد شاه بابا دوره داسې څرگندوي:

يوه غمجنه څېره نه ليدل کېږي د ده په دور کې

که ټوله نړۍ يو مخ هېنداره شي

د دغو دوو باباگانو سياسي او اخلاقي اصول په نړۍ او د نړۍ په تاريخ

کې ساری نه لري، دا چې تر اوسه دغه اصول نه دي تشریح شوي، خدای دې رحم وکړي.

يو بل ته مسؤليت درلودل دا دي چې خوشال خان شېرشاه سوري ته

مسؤليت لري او وايي:

و مغلو ته به هغه چار بنکاره کړمه

چې راضي راڅخه روح د فرید خان شي

فرید خان د شېرشاه نوم دی، کله چې ده زمري وواژه شېرخان شو، بيا

چې پاچا شو شېرشاه دغه ته وايي (ترقي) په پښتونولي کې همدا ترقي

وبولي چې شېرشاه د زمري له وژلو پيل او بيا امپراتور شو.

احمد شاه بابا وايي:

د حميد او د فرید دور به بيا شي

چې په توره پښتانه کا گذارونه

حميد لودي سلطان د هند پښتون پادشاه فرید امپراتور شېرشاه سور،

يعنې اوسني پښتانه خپل تاريخ او تاريخي باباگانو ته مسؤليت نه لري،

خدای دې ورحمېږي خدای دوی ته ورکړه بې مسؤليتته ژوند.

بيا دې خدای له هغو پښتنو سره ښه وکړي چې پښتو او پښتونولي

ساتي، ځکه همدغه هڅوب دی چې وگړو ته څېراو ډول ورکوي يعنې شکل

او صورت، هر گوره که چا ته چې وويل شي بې کلتوره ښه خبره نه ده، د

کلتور او هڅوب خاوند ښه بللي شي.

فيروز شاه د ډيلي پادشاه و (۱۲۹۰ م ۱۳۲۰ م) خورشيد جهان ليکي،

د فيروز شاه په دربار کې (پښتو او پښتو بازي) ډېره وه تاريخ دايره

المعارف داسې وايي:

The Khalji dynasty of Delhji was founded by Firoz of the Khalji tribe of turks, lang resident among Afghans

د خلجي لړۍ په ډيلي کې د فيروز له خوا کېښودل شوه. خلجي د ترکو يوه قبيله ده چې د افغانانو تر منځ ډېره موده اوسېدلې ده. دغه دايره المعارف په دوه زرم ميلادي کال کې خپور شوی دی. د افغانستان او افغانانو په برخه کې په سلهاوو داسې مسایل لري چې سمول غواړي دغه کتاب دومره 'وستونکي لري چې دا دی د شپږم وار لپاره چاپ شوی.

موږ داسې وايو چې خلجيان، غلخيان، د پښتنو ډېر لوی پياوړی قوم دی، ترک يو پښتون قوم دی چې اوس تره کي بلل کېږي، غلخ او ترکهارسيان وايي او انگلسي ته هم د دوی ورغلي.

موږ به څومره داسې غلط معلومات چې پارسيانو، هنديانو او نورو ورکړي دي، اصلاح کوو. په داسې حال کې چې موږ لوستي نه وو يا نه يې لولو، په همدغه منابعو کې د دغو غلطو معلوماتو اصلاح د پېړۍ خبره ده، د هغه اصلاح خولا پرېږدئ، په ۱۳۸۱ کې له دې وروسته موږ ملي اردو ملي پوليس، ملي معارف او ملي اقتصاد جوړو لا مو پيل کړی نه دی دعا کوئ انډيوالانو!

که زه داسې ټکي راوباسم څو کتابونه به ترې جوړ شي، خير له خدايه غواړئ ملگرو دا نه کېږي، مگر په تاريخ کې افغان يو فعال عنصر دی چې نوم يې تل يادېږي. ځينې وايې چې دولت خدا دا دي کار دی، علم عقل او منطق ته ضرورت نه لري. خو خپل حال ته وگورئ نو لس هېوادونه يا په بله ژبه ټوله نړۍ ورته راغلې ده، امنيت نه شته اوس مو افغاني نوټونه چاپ کړي هر څه په صفر کې دي يا خدايه ته يې له صفره وباسې، خپلواکي مو وساتې د زمري زړه راکړې وروړي مو بيرته جوړه کړې بيلتون مو پيوستون کړې توره شپه مو رڼا کړې. امين يا رب العالمين.

شين خالی نه ده معلومه

توره شپه ده توره خونه

شين خالی به راپيدا کي

توره شپه به خدای رڼا کړي

کومې معتبرې سرچينې چې په تاريخ کې شته د افغانستان تاريخ له

هند، ايران، ماورالنهر، ترکيه، اروپا او چين سره يوځای کتل کېږي، د

افغانانو تاریخ په شپږ سوه کلو کې چې د دوی پادشاهي وه هند کې اوس د ډیلي د سلطنت په نامه یادېږي، تر هغه وروسته چې انګلسیان له هند نه ووتل، هندي ناسیونالیزم د افغانانو نوم سلطنت کېښود حتی د ښوونځیو له درسي کتابو څخه افغان وویستل شو.

دا یوه بله موضوع ده چې یو واقعیت د یو لوی دولت له خوا پټېږي. د احساس له مخې تاریخ نه لیکل کېږي او واقعیتونه دي ۱۱۵۰ م ۱۱۵۰ هـ ل چې د غور شنسباني (سوري) له کورني سلطان علاوالدين غزني ونيوه په تاريخي کتاب کې چې يو دايره المعارف دی، داسې ليکي: "يو شنباني پارسي شهزاده له غور نه لاړ غزني يې ونيوه، د غزني پادشاه پنجاب ته لاړو"

وگورئ چې يو شنسباني شهزاده چې پارسي شهزاده شي څه معنی لري؟ داسې مسایل چې سم ونه لیکل شي خبره جره شي. نو پښتانه د بشري مدنیت له پیل نه تر اوسه پورې لویه برخه لري، مگر د دې خبرې روښانول په پټو سترگو نه کېږي. که زموږ زلمیان په تاریخ ځان پوه نه کړي، د پروډ، نن او سبا په راز به پوه نه وي.

نو ماشوره ورانه ده سر په لاس نه راځي. موږ پر پروډ باندي ځان خبرو، نن مو په واک دی، سبا تنظیمولای شو او هغه داسې کېدای شي چې د پرديو په غرضونو پوه شو او واک خپل کړو. سبا به څه پېښېږي؟ په دې ځینې پوهانو لکه "تاین" دا وړاندوېینه کړې ده چې د غرب مدنیت مخ په ځور روان دی او دې نښې نښانې ډېرې لیدل کېږي، ویسا په ناویسا بدله شوې ده، تاین لي وايي، اروپا خپله لوړتیا په دوو خپل منځي جگړو کې له لاسه ورکړه دغه برلاسي امریکا ته ورسېده، بنایي برلاسي ختيزې اسيا ته لاړ شي.

د ژوند چاپېریال ویجاړېدل، کمونیزم چې د پانګه والی نظام ته خطر له منځه تللی دی او د لارې اسلام سره جگړه روانه ده، امریکا دا خبره نه پټوي چې غواړي دنړۍ لارښوونه په غاړه واخلي، نړیوال پوهېږي چې امریکا د ځان لوړتیا غواړي او ټولې اقتصادي سرچینې په خپل واک کې لري.

پښتانه بويه د حالاتو انتظار وباسي چې توله معلومه شي، په راتلونکي مهال کې پښتانه دې ته اړ دي چې تاريخ، هڅوب او پښتونولي وساتي په بهر کې له سني مذهب مسلمانانو سره بڼه اړيکي ولري، له لوېديزو هېوادونو سره د قراردادونو له مخې چې هر څه په کې څرگند وي، اړيکي وساتي، طالبانو غوښتل چې امريکې خبره سپينه کړي چې د دواړو هېوادونو کار معلوم وي، خو امريکا دا کار ونه کړ او جگړه يې پيل کړه.

د افغانستان او پاکستان اوسنی حالت نه پاتې کېږي، په دواړو صورتو کې پاتې افغانان او پاتې پاکستانيان سره نژدې اړيکي ولري، هېڅ به دومره زور نه لري چې بل گيډې ته واچوي، دوی بويه په دې پوه شي يو بل ته دې امکانات برابر کړي، پاکستان به د بحر لاره ورکوي او افغانستان به مرکزي اسيا ته دا دواړو هېوادونو لپاره ضرور دي.

ډاکټر نثار احمد صمد

راتلونکې؛

د تېر پسه څېر

خشت اول گرنهد معمار کج
تاثريا ميروود ديوار کج

افغانستان نن د بې هوښۍ په دارو سره بې سده کړای شوی دی. لمر ته پروت او ډول ډول حشرې او خزندې ورباندې راتولې دي. ځینې یې پر مخ، سترگو، خوله او پزه لگیا دي، وځي ننوځي او نور یې گېډې او پښو ته جوړېدلې دي. دا د نااهله طبیب د غلط تشخیص اوور ډوز انستیزی ده، چې ټول ورته حیران، پرېشان او دعا په خوله دي. خو طبیب ته څوک څه ویلی شي ځکه هغه مخکې له مخکې لا د ناروغوال څخه د بشپړ صلاحیت لاسلیک اخیستی دی...

افغانستان د نړۍ یوازینی هغه مظلوم هېواد دی چې د یوې پېړۍ نه په لږه موده کې - یعنی په ۸۲ کې درې ځله د وخت د سترو ځواکونو تر پوځي نیونې لاندې راغلی دی. برتانیې تر ۱۹۱۹ مخکې. شوروي اتحاد تر ۱۹۷۹ وروسته، امریکې د ۲۰۰۱ په اکتوبر کې افغانستان نیولی دی. په بل عبارت افغانستان په نولسمه پېړۍ کې تر برتانوي واک لاندې، په شلمه

پېړۍ کې تر روسي واک لاندې او په يوويشتمه پېړۍ کې تر امريکايي واک لاندې کښيوتلی دی چې هر يو د خپل وخت ستر ځواک دی. دغې هرې نيونې د افغانستان ريښې لړزولي او افغانان يې مقاومت ته اړايستلي دي.

افغانان حق په جانب دي چې ووايي که مخکې عربان، پاکستانيان او چيچنيايان راغلي وو خو نن د هغوی پر ځای امريکايان، برتانويان او روسان راغلي دي. که هغوی پردي وو نو دوی هم پردي دي. که هغوی بهرنيان وو نو دوی هم بهرنيان دي. که هغوی په خپل سر راغلي وو، نو دوی هم په خپل سر راغلي دي، که هغوی جنگ کاوه، نو دوی هم جنگ کوي. که افغانانو هغوی نه غوښتل، نو دوی هم نه غواړي. که افغان ولس پروډ د هغوی يرغمل و، نو نن د دوی يرغمل دی. او که پروډ هغوی وژل نو نن يې دوی وژني.

همدا علت دی چې يوه فاجعه (يعنې د سپتمبر يوولسمه) بنايي په بلې فاجعې (يعنې د اکتوبر پر اوومه) سره دفع شي. ويليام شکسپير څه ښه ويلي: "قتل قتل زېږوي ... د تاريخ تر اخره او تل د انصاف يا عدالت په نوم".

ځينې کسان به په اغماض او نور به په بې خبرۍ سره ادعا کوي چې گویا امريکا افغانستان ته ضرورت نه لري چې اشغال يې کړي، بلکې هغوی گواکي له ترورېزم څخه د خلاصون او د افغانستان د نجات په خاطر دلته راغلي دي. دا ادعا حقيقت نه لري. هر هېواد چې کوم بل هېواد ته په خپل حکم سره په زرگونو پوځيان ورلېږي او د ملت په غياب کې له خارجه تړلې حکومت ورباندې تحميل کوي او د ولسمشر باډي گارډان يې د خپل بېزاره ولس په وړاندې بهرني کومانډوگان وي او هره ورځ هلته پوځي عمليات مخې ته بيايي نو دا د محکوم هېواد بې له اشغاله او بلواکۍ نه پرته بل څه نه دي. لکه څرنگه چې انگلستان هم په نولسمه پېړۍ کې افغانستان ته نېغ ضرورت نه درلود، بلکې هغه يې د هند د "طلايي مرغۍ" د ژغورنې په خاطر نيوي. شوروي اتحاد هم عينا په شلمه پېړۍ کې افغانستان نه غوښتل، بلکې هغه يې د "ترمو اوبو" د کنټرول په خاطر نيوه.

کت مټ امریکا هم نن په یوویشتمه پېړۍ کې خپله افغانستان نه غواړي، بلکې هغه یې د منځنۍ اسیا "نفتي زېرمو" د خپلولو په خاطر نیولی دی. که امریکا په ظاهره د القاعده د ټکولو او ختمولو په خاطر افغانستان ته راغلي وه، نو دوی خو هغه جنگسالار ترورېستان مسلط کړل، چې د همدې القاعدې پالونکي او دلته راوستونکي دي. هغوی شپېته زره افغانان د خپلې څلور نیم کلنې واکمنۍ پر مهال یوازې په کابل کې شهیدان کړل. که مسئلې ته ښه څېر شو نو وبه پوښتو چې په ۱۹۷۹ کې په کابل کې د امریکا سفير "آلف ډبز" چا يرغمل او په کابل هوټل کې یې وواژه؟ په ۱۹۹۵ کې په سوماليا کې امریکایي ضد مبارزينو ته له کابل نه چا وسلې ور ولېږلې چې امریکایي سرتېري ورباندې وژل کيدل؟ اسامه بن لادن او ملګري یې ۱۹۹۴ په می کې چا له سوډان څخه کابل ته دعوت کړل؟ هغوی ته چا افغاني تذکرې او او افغاني پاسپورټونه ورکړل؟ د چا د واک پر مهال هغوی دلته "توره بوره" او نور استحکامات جوړ او په کې اوسېدل؟ فلهدا واشنگټن ته لازمه ده چې د ترورېزم "عامل" له منځه یوسي، نه دا چې امتحاني جنگسالار ترورېستان او د مخدره موادو کاروباريان پر افغانستان مسلط کړي. په دې کار سره ښايي هغوی بالاخره افغانستان سیمه، ان خپلې گټې هم له ستر گواښ سره مخامخ کړي ځکه "ازموده را ازموډن خطا است".

سوپرپاور امریکا نن زېرو پاور افغانستان نیولی دی او څه چې یې زړه غواړي هغه کوي. هېڅوک او هېڅ قسمه څه نه شي ورته ویلي. امریکا دا کار یوازې او یوازې پخپله گټه او د افغان ولس په مطلق زیان سره وکړ. پنتاگون د ویتامین B-52 په زور غله، قاتلین او جنایتکاران له تورو غارونو رابهر او ماڼیو ته ورسول. په بل عبارت اوسني جنگ سالاران د پرديو سياسي مخلوقات دي، چې پر افغانستان تپل شوي دي. هغوی هر یو له خپلې ډلې تپلې څخه پرته نور هېڅ ملي پښتوانه او گرانښت نه لري، بلکې د بهرنیو د گټو زېږنده عناصر او بانډ دی، چې د بېلا بېلو ځواکونو له خوا لاس په لاس شوي - څو چې نن د امریکې په برخه شول.

امريکا او ملګرو ملتونو د افغان ولس د هيلو برخلاف د ترلو دروازو شاته يو داسې رژيم جوړ، او پر افغانستان يې وټاپه چې د هر وزير او هر والي او هر قومندان د جناياتو په دوسيويې د بشري حقوقو د هر نړيوال جوړښتون الماری گانې ډکې دي.

دا نن يو نړيوال اصل دی چې وايي امريکا د ديموکراسۍ پلار دی، خو په افغانستان کې د هغې کړنې عملاً دا ښيي چې د ديموکراسۍ سياست يې يرغمل نيولی دی. واشنگټن په افغانستان کې ديموکراسي پلوه خو محدود اشخاص د ديموکراسۍ له ثابتو دښمنانو سره په يوه قفس کې اچولي دي. په دې کار سره به کله هم د افغان ولس د هيلو څپانده کښتۍ د ساحل مخ ونه گوري او دا هغه تريخ حقيقت دی چې د تېر يو کال هرې ورځې عملاً ثابت کړی دی.

فعلي ټپلي رژيم د يوې داسې په اصطلاح "اضطراري لويې جرگې" محصول دی چې د افغانستان په تاريخ کې هېڅ مثال نه لري، بلکې هغه د بهرنيو (خاصاً د امريکې) يوه ډرامه وه چې لويه جرگه يې په دې توگه بدنامه او مسخه کړه. که د دې ډرامې د سټېج عقبې پرده پورته کړو، نو وبه گورو چې فوق الذکر قلابي جرگه (چې ځينې يې لويه جرگه هم بولي) په خپل وار د يوه داسې ساختگي (انتخاباتي کميسيون) زېږنده ده چې ټول غړي يې د افغان ولس په غياب کې بهرنيو انتساب کړي وو. نه ملي شخصيتونه، نه ملي مخور او نه هم ملي يا مجرب کسان وو. همدغو کسانو د لوي جرگې لپاره "شخصيتونه" غوره او راوبلل چې نتيجه يې هر چا عملاً وليده. که تر دغه کميسيون يو گام نور هم ورتېر شو نو وبه گورو چې نوموړی کميسون پخپله ولي د يوې داسې په اصطلاح "لنډ مهالې ادارې" محصول و، چې هغه پخپله هېڅ حقوقي او قانوني صبغه نه لرله، بلکې بنسټ يې د افغان ولس په غياب کې د بهرنيو تر څارنې لاندې يوازې څلورو ډلو ايښی و. د حيرانتيا ځای لا دا چې له څلورو ډلو (روم، قبرس، پېښور او شمالي ائتلاف) څخه بيا هم دوی ډلې (قبرس او پېښور) په عبوري اداره کې له سياسي گډون څخه بې برخې کړای شول. دغه کار د عبوري ادارې حقانيت او مشروعيت نور هم له مخکې وواوه. په هر صورت

که فوق الذکر عبوري اداره (چې شپږ میاشتې د کاغذ له مخې لاکن دوه کاله عملاً روانه ده) پسې راوسپړو نو وبه گورو چې هغه د ۲۰۰۱ کال د دسمبر پر پنځمه په بن کې غیر افغان ځواکونو رابللې او تریلې وه. د دې غونډې د بېلا بېلو منفي او چپه اجراتو په لړ کې تر ټولو ناوړه او د دیموکراسۍ ضد پرېکړه هله پلې شوه چې د عبوري ادارې د مشر ټاکنې په خاطر د روم د ډلې له منځه عبدالستار سیرت (۱۱) رایې او حامد کرزي یوازې دوه رایې وگټلې، خو د سیرت پر ځای امریکایانو حامد کرزي غوره کړ. پس له دې ټولې ډرامې نه معلومېږي چې څلور واړه نمایشونه (د بن غونډه، د عبوري ادارې استقرار، د لویې جرگې د رابللو کمیسیون، د اضطراري لویې جرگې جوړول او بالاخره د اوسني لنډمهاله حکومت نصبول) ټولو بهرنیو د افغانستان ولس په مطلق غیاب کې په افغانانو تپلی او دا هر څه د امریکا د پوځي نیونې تر سیوري لاندې د هغوی د پوځي عملیاتو پر سپنسي پیل شوي دي. هو، دا ټول او دا هر څه غیر افغاني پرمختیاوې دي چې کیزه (قیزه) یې په زرگونو کیلو متره لرې د نورو په لاس کې ده.

د بن تړون لیک تر پردې شاته د یو لړ هغو غیر اصولي او نامشروع اقداماتو د اصولي بنودلو او مشروع بللو یو داسې سرپوښ دی، چې د نړیوال سیاست دلالت د ملگرو ملتونو ترماسک لاندې پر افغانانو وروتاپه.

دا چې فعلي اتلس میاشتني حکومت له خپله اړه دیموکراتیک او پرگنیز نه دی، حقوقي او قانوني پړاوونه یې نه دي طی کړي او ملي صبغه نه لري پر دې ټولو علاوه کړنې او اجرات یې هم جعلی او نامشروع دي.

د کرزي مشرۍ عبوري حکومت صرف شپږ میاشتني عمر درلود، مگر یو لړ اجرات یې په دونه عجله سره وکړل چې ته به وایي د یوې پېړۍ لپاره گومارل شوی و. د بېلگې په توگه ستر جنګ سالار احمد شاه مسعود یې "ملي اتل" او لوی جنګ سالار قسیم فهیم یې (مارشال) اعلان کړل، چې دا اصلاً یوه ملي غلا ده. کرزي د ځان د دايمي کولو پر خاطر په مسعود او فهیم باندې پنځوس کلنه دوره صرف په پنځوسو دقیقو کې ووهله. کرزي

همدارنگه د نظار شورا (۳۱۰) جنګسالارانو ته د جنرالۍ ساختګي رتبې هم ورکړې چې دې کار هغه نور نو په نظار شورا پورې سنجاق او له ملت څخه جلا کړ.

کرزی د لویې جرګې د رابللو د کمیسیون د اکثریت غړو په هکله د شمال ائتلاف پلویان او حواریون وو، د ملت په فریاد او غوغا باندې نه خو هېڅ سر خلاص نه کړ او نه یې هم کوم اعتراض یا اقلماً ملاحظات څرګند کړل؛ چې دا پخپله یوه ملي ضربه ګڼل کېږي. د بن پریکړه لیک د دولتي لویو مامورینو او افسرانو د ټاکنې په غرض د یوه "مستقل کمیسیون" د جوړولو سپارښته کړې وه. لاکن کرزی هغه جوړ نه کړ او نظار شورا هر ځای خپل کسان او افسران وګومارل. دا یوه بله ملي جفا ده چې کرزی وکړه. د ملګي هواپازۍ د وزیر ډاکټر عبدالرحمن په قتل کې د نظار شورا غټان پخپله کرزی متهم وبلل، خو ژر یې بېرته خاموشي غوره کړه او هېڅ یې هم ونه کړل چې دا یو بل ملي پیغور دی. په همدې ترتیب کرزی د شمال د پښتنو د وژنو، تښتونو، شړنو، بي عزتیو او لوټولو په هکله چې ټولې نړۍ منجمله د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو کمیسیون په شواهدو وښودل خو هېڅ کوم غبرګون یې ونه ښود ان تر دې چې هغه یې مبالغه وباله.

بل دا چې د بن تړون لیک واضحاً سپارښتنه کړې چې له کابل او د نورو ولایاتو له مرکزنو څخه دې وسلوالي ډلې ووځي او ځای دې نړیوال سوله ساتی پوځ ونیسي، خو کرزی د کابل ښار د نظار شورا په بېر سرو جګړه مارو سره ډک کړي او هغوی یې ډول ډول ظلمونو او جنايتونو ته ازاد پرېښي دي چې دا پخپله ستره ولس څپنه ده.

دا چې (د عیني شاهدانو له خولې) په ساختګي لویه جرګه کې اوسنی کابینه نظار شورا جوړه کړې او په کرزی باندې یې اعلان کړه اصلاً هغسې یوه څپېره ده چې د افغانستان په تاریخ یې ورګوزار کړه. نوموړي پخپله جعلی لویه جرګه کې پخواني پاچا ته هم لنگته واچوله او هغه یې په صفر کې ضرب کړ. د پاچا له نفوذ څخه یې ښه بهره برداري وکړه، مګر له هغه نه یې یو سیاسي یرغمل جوړ کړ. بله سپکه یې لا دا چې د هغه د پلار لقب

يې مسعود ته او د هغه د تره لقب يې فهميم ته عطاء کړ؛ حال دا چې د هغه ځاني اعتبار او نوم يې ځان ته ورنه واخېستل.

له خپل ملت سره د کرزي بله جفا لا دا چې کله د تېر جولای پر لومړۍ نېټه امريکايي الوتکو د ارزگان په دهر اوود کې د واده پر يوه محفل د بمبارۍ په نتيجه کې شپېته ملکي کسان شهيدان او تر (۱۲۰) يې زيات ټپيان کړل. نو هغه امريکې ته ننوتې وکړي چې دغو قربانيانو ته (۱۸۵۰۰) ډالر تاوان ورکړي، (داسې چې د هر وژل شوي پاتې کسانو ته به دوسوه ډالر او هر ټپي ته ۷۵ ډالره تاديه کېږي). دا په اوسني تاريخ کې هغه لږ ترين او ارزان ترين قيمت دی چې د يو ستر دښمن موکل يې خپل ولس ته ټاکي. امريکې چې کله د ۱۹۹۹ په می کې د بلگراد کې چينايي سفارت بمبارد او درې کسه يې مړه او ۲۷ نور يې ټپيان کړل. نو واشنگټن د هغوی کورنيو ته څلورنيم مليونه ډالر غرامت ورکړ چې هر قرباني ته يو نيم لک ډالره ورسېدل.

څه موده وروسته چې کله په امريکايي بمباريو څو ايتالويان ووژل شول، نو د هغوی هر يو قرباني ته يې دوه ميلونه ډالر ورکړل. په همدې ترتيب د هند په بوپال کې چې کله امريکايي (يونين کار بايد) فابريکې په زرگونو کارگران مسوم او ووژل نو امريکا جمعاً (۴۷۰) ميليونه ډالر يعنې هر يو وژل شوي ته (۳۲۰۰) ډالره او هر ټپي ته (۸۷۰) ډالره ورکړل. پس له دې پر تليزې شتنې څخه بنکاري چې حامد کرزي خپلو افغانانو (په تېره پښتنو) ته څومره غټ!! ارزښت ورکوي. يعنې تر چينايانو اووه سوه ځله لږ تر ايتالويانو لس زره ځلي لږ او تر هنديانو پنځلس الی پينځه ويشت ځله لږ بيه ټاکي ايا دا د خپلو افغانانو د ارزښت او اهميت کمولو يا سودا بازي نه ده؟

له دې ټولو جعل کاريو صحنه سازيو او تېرايستنو څخه بنکاري چې اوسنی رژیم د خپل ولس په غياب کې افغانستان مخ پر يوه مبهمه او نامعلومه اينده روان کړی دی چې انجام به يې دردناک او افسوسناک وي. نن پر افغانستان جنگ سالاران، قاتلان، قاچاقبران او تباه کاران مسلط دي. چې يو ځل په خپل څلورنيم کلن امتحان کې ناکام شوي هم دي. دوی

ټولو په مجموع کې تقریباً هم هغه حالت راغبرگ کړی چې د طالبانو تر ظهور او تسلط مخکې پر هېواد مسلط و. فرق یې صرف دا دی چې هغه وخت یې پکول او چارخانه دستمال گرځاوه، خو نن پتلونونه او نیکتیاپېگاني استعمالوي. همدغه کسان چې نن نورو پر هېواد تریلي - هم دوی اسامه بن لادن افغانستان ته راوستلی، افغاني تذکره او پاسپورتونه یې ورکړي وو، تر څو په ازاده په نړۍ کې خپل سیاسي، مالي او نور پت فعالیتونه سازمان کړای شي. د بنځو بې پته کول، چور او غلا، جنگ او قتلونه، د مخدره موادو کرل او تجارت، د ملي شتمنیو لوټول او هېواد پر څو خان مختاره سیمو ویشل، ظلم، شر او فساد دا ټول هغه کرغېرن جنایات دي چې ۱۹۹۲ - ۹۶ کلونو تر منځ په دومره تفاوت جاري وو، چې هغه مهال میدان هغوی ته ایله و، خو نن امریکایان د هغوی د ولي نعمتانو په حیث د هغوی تر شا ولاړ دي. له روان مسلط حالت څخه په زغرده بنکاري چې د افغانستان اینده د تېر تکرار ده. پس هر څه باید له سره یا صفره بېرته راپیل شي. ځکه ورځنۍ پرمختیاوې دا بنیې چې امریکایي پوځیان پخپل ټول طاقت سره د پورتنیو جنایاتو په مخنیوي کې یا خو بې وسه دي او یا هم هغه نه کنټرولوي. په دواړو حالاتو کې د هېواد اینده د تېرې تکرار ده.

ډېره مهمه خبره دا ده چې افغان ولس په عام ډول او پښتانه په خاص ډول د بن ناکامه غونډه (چې د مابعد نامشروع توالد او تناسل مور ده) ځکه مجبوراً منلي او غلي دي چې وگوري امریکا، ملگري ملتونه او لوېدیځ په رښتیا هم د هغوی غم خوري او که یه! په نظار شورا او نورو بانډونو باندي افغانان (خصوصاً پښتانه) نور هم وهي او که یه! ۱۹۹۲ - ۹۶ کلونو ملي فاجعه بیا راغبرگوي که یه. حق به حقدار او کار به اهل کار ته سپاري که یه! او بالاخره تر ټولو مهمه دا چې ایا یو ازاد افغانستان، ملي یووالی، ملي شتمني او ملي واکمني یې تامینوي اعاده کوي او که یه!

د دې ټولو پوښتنو د "یا" په صورت کې هم د امنیت د مسلسل نشتوالي، د بشري حقوقو د حق تلفیو، د شمال د پښتنو د قومي تصفیې،

له طالبانو او القاعدې سره د تر او په بهانه د مخالفانو تعقيب او خور، د غربي کولو تر نوم او پلمې لاندې د اسلامي افغاني کلتور د سپکاوي او گاونډيو ته د ملگرو ملتونو تر سيوري لاندې د ناوړه مداخلو په جواز سره به بالاخره افغانان دې ته مجبور شي چې يوه بله لاره غوره کړي؛ هو. ژر يا وروسته به هغه هگۍ چې امريکا او ملگري ملتونه يې شاربي داسې توليد ورکړي چې ممکن سيمې بې ثباته او ولړزوي. که (خدای مه کړه) دغسې وشي چې نن شونې هم ښکاري. نو بيا به امريکا او لوېديځ په تېره بيا ملگري ملتونه په خپله تگ لاره کې مخکې له دې چې ناوخته شي له سره غور وکړي ترڅو د يو ستر ناوړين مخ راوگرځول شي.

فعلي ناوړو شرايطو ته په ژورې کتنې سره د حل غوره لار د افغانانو په تېره د پښتنو لپاره دا ده چې نن زموږ هېواد خپلواک نه بلکې بلواک دی. هره کړنه او پرېکړه په کابل کې د جارج بوش د خاص نماينده په مرسته دېکته او بيا عملي کېږي. د نورو له خوا د کيښنول شوي ولسمشر باډي کارډان د خپل ولس په وړاندې يا غياپ کې اشغالگر کوماندوگان دي. هېواد مافيا او جنگ سالاران تپل شوي دي. د نړۍ د شلو پرمختللو هېوادونو د شل زره کسيز پوخ له شتوالي سره سره امنيت، حفاظت او ضمانت نه شته. کله د مخورو کاروان بمباري کېږي. کله د واده محفل او کله هم د جنازې مراسم په بې رحمانه ډول بمباري کېږي دا ټول هغه عيني حقايق او ورځني پېښې دي چې که د چا خوښه وي او که نه په شدت سره جريان لري.

افغانان رښتيني مسلمانان دي او رب العزت د هر ناوړه او هرې ناخوالي په وړاندې د صبر هدايت فرمايي او الله بېشکه د صابرانو مل دی. له روانو ظلمونو او تېريو څخه د ژغورنې تر ټولو غوره لاره الهي فرمان ته تسليمې ده او هغه فعلاً واقعي صبر او په ځانونو کې د مثبت بدلون راوستل دي. الله تعالی فرمايي چې "يو قوم تر هغه نه بدلوم ترڅو چې هغوی پخپله د بدلون په لټه کې نه شي" د ظالم واکمن په وړاندې د حق ويل پر هر مسلمان فرض دي چې افغانان عموماً او پښتانه خصوصاً دا امر په سترگو مني.

هو، خاموشه افغانان که نن مثبت بدلون ونه کړي ممکن جاري فشار
يې ژر يا وروسته بدلون ته مجبور او چمتو کړي، ځکه د هغوی پلرونو له
روسانو سره او نیکونو يې له انگرېزانو سره مجبوراً دغسې بدلون راوستو،
چې حق ويلو او الهي رضایت ته يې غاړه ايښې وه.

وما ذالک علی الله به عزیز

د ۲۰۰۲ کال د اکتوبر شلمه.

ډاکټر نبي مصداق

اکتوبر ۲۰۰۲

پښتانه د افغانستان په شمال کې

پښتانه د افغانستان په شمال کې د پېړيو پېړيو سابقه لري. لومړی د اریایانو په دوره کې، د امولہ سیند نه په راپورې کېدو کې په بلخ، ننني مزارشريف، خلم (چې احمد شاه بابا یې نوم په تاج قرغان بدل کړو)، میمنه او نورو ځایو کې ځای پر ځای شول. بیا پېړيو وروسته موږ د پښتنو شاهانو نوم له غور نه اورو چې هلته یې خپل بشپړ حکومتونه درلودل او د پښتو ژبې لومړی شعر په ۷۱۲ م کې چې امیر کروړ ویلی، د همدې غور د شعر او ادب نمونه ده، او دا شعر د وزن او قافیې او موزونو تورو د استعمال نه دومره پوخ دی چې ژبپوهان دې نظر ته رسېدلي چې پخوا تر دې شعر باید تر پېړيو پېړيو وړاندې د پښتو شعر ویل شوي وي، تر څو دې درجې ته رسېدلي وي. له همدې غور نه، سوریانو او غوریانو د بیلا بیلو قبیلو په صفت په هند کې حکومتونه کړي چې شېرشاه سوري او د هغه اولاده چې اصلاً د غور دي نو هم پخپله غوریان، د پښتنو د سلطنت او خودارادیت بهترین مثالونه دي. [د غوریانو، لودیانو او سوریانو د تفصیل لپاره د M, A, Rahim 1961 کتاب ته دې رجوع وشي] د پښتنو دا دورې د هند په تاریخ کې، د "دهلي د سلطنت" په نوم یادېږي چې د ظهیرالدین محمد بابر، د هند د مغلو د ادارې له شر نه پخوا یې، هلته حکومتونه درلودل. زما په دې مضمون کې به له دې ځغلنده نظر نه، نور نه غواړم چې د پښتنو په دې پخوانیو دورو باندې زیات څه ولیکم، ځکه د مقالې پر ځای

به يو پند کتاب ورڅخه جوړ شي زما هدف د هغو پښتنو په باره کې معلومات وړاندې کول دي، چې د امير عبدالرحمن خان په وخت کې او بيا د ظاهرشاه په دوره کې، د افغانستان شمال ته وليږدول شول. ځکه د همدې پښتنو په باب اوس ډېر ناوړه دروغ او مبالغه اميزه مضمونونه او تبصرې ليکل شوي دي چې نتيجه يې د پښتنو بې ستري، د هغو د مالونو چور او غلا کول او پښتانه بالاخره دې ته اړ کول چې له خپلو کلو او بانډونه، د مهاجرو د يو بل سيلاب په ډول د افغانستان جنوب او پاکستان ته وکوچېږي.

نو لومړی پوښتنه چې بايد ځواب يې وليکل شي دا ده چې ولې امير عبدالرحمن خان پښتانه د افغانستان شمال ته ولېږل؟

افغانستان په ۱۹ پېړۍ کې د ابرقدرتونو تر منځ پروت و چې ختيځ ته انگرېزان او شمال ته تازي روسيه وه. انگرېزان چې د تجارت په پلمه په ۱۶ پېړۍ کې په مدارس کې پلي شول، د دوه سوه کالو په موده کې يې ځانونه له افغانستان سره پولې ته را ورسول او په دې لړ کې يې له سکانونو سره مرسته وکړه چې د ابداليانو په مقابل کې راپاخېږي او وروسته د پنجاب له نيولو نه ځانونه پېښور او سوبه سرحد ته راوړسوي او په ۱۸۹۳ کې د ډيورنډ د کرښې په لاسليک سره، لږ او بر پښتانه سره جلا کړي. په همدې ډول د شمال له لوري تازي روسيې د سیر د درياب نه په راپورې کېدو سره له جنوب لوري ته په حرکت کې و او د لوي کترینی له هيلې سره سم يې غوښتل چې ځانونه يوه ورځ د هند د سمندر تورو اوبو ته ورسوي. له تورو اوبو نه مطلب دا چې د روسيې په شمال، ختيځ او لوېديځ کې سمندرونه د ژمي د څو مياشتو لپاره کنگل نيولي وي چې نه ډ جنگ او نه هم د تجارت لپاره په دې وخت کې ورڅخه استفاده کېدای شي، پس د هند بحر ته لارې پيدا کول به د دوی لپاره ستراتيژيکي لوی مشکل حل کړي.

له يوې خوا د تازي روسيې دا هېر وي چې جنوب لوري ته په حرکت کې وه او بل دا چې د ترکمنانو درې قبيلې چې دوره يې، سار او سارق نومېدې، تل به په اسونو باندې له امو سيند نه راپورې وتل او د افغانستان په شمال کې به يې په بې رحمه ډول چور او چپاول کولو. دا نارامي دې

مرحلي ته ورسېده. چې د امو د سیند په جنوب کې په تېره بیا په فاریاب او باد غیس کې ټولو خلکو خپل کلي پرېښودل او بیا حتی په میمنه کې به هم د همدې ترکمنانو غلو او چپاولگرو تر حملو لاندې راتلل.

کله چې به امیر عبدالرحمن خان ته د روسانو له خوا د خطر نه یادونه کیدله، چې د امو هغه لوري پنځده او د سیند جنوب ته به یې متوجه شي، امیر به د ترکمنانو دا قومونه په گوته کول چې هغوی به روسان پرې نږدې چې دا سیمې ونیسي. خو کله چې روسانو په پنځنده لښکرې ویستلې او په ۱۸۷۳ کې یو لک او دېرش زره کیلو متر مربع ځمکه په پنځده کې ونیوله او بیا یې په ۱۸۹۱ کې واخان او ذوالفقار ونیول. نو عبدالرحمن خان برسېره پردې چې ۱۲ کاله یې په تبعید کې د روسیې په مرکزي اسیا کې تېر کړي وو، دې نتیجې ته ورسېد چې له پښتنو پرته نور هېڅوک به هم د روسانو مخه ونه نیسي. [نانسي ټپر ۱۹۸۳، ۲۳۴ مخ] یو ځل چې امیر د برتانوي هند د لاهور ښار په سفر بوخت و، ورته د روسانو د حملې خبر ورسېد، هغه له انگرېزانو نه غوښتنه وکړه چې ورته وسله ورکړي چې د دې تېري مخه ونیسي، خو څرنګه چې انگرېزانو له روسانو سره په مشوره لا پخوا د دې سیمو په برخه کې فیصله کړې وه امیر ته یې هېڅ هم ورنه کړل، یوازې دومره تلسي یې ورکړه چې روسان له امو سیند نه، راپورې وتل نه غواړي.

امیر چې د یوې خوا د روسانو له بهرني سیاست نه، کله چې په تبعید کې و پوره خبر و چې هغوی تورو اوبو ته تلل غوښتل او له بلی خوا، په داخل کې له ټولو نه زیات له غلزي پښتنو سره د شپږو کالو لپاره د غزني په شاوخوا کې په جنگ کې و، نو فیصله یې وکړه چې د افغانستان شمال ته د پښتنو په لېږلو سره به د هغه ډېر مشکلات حل شي: اول دا چې د غلزيانو قوت به د هغه په موجوده ځایو کې کم شي، دوهم دا چې پښتانه به د روسانو د تېري مخه ونیسي او درېیم دا چې د هغه لوی هدف چې غوښتل یې یو متحد افغانستان جوړ کړي، د قومونو په مخلوطولو سره به، د بېلا بېلو اتنيکي ډلو تر منځ د بدبینۍ او مصافه مخه ونیول شي، ځکه

هغوی به په یو ځای اوسېدو سره سم، ودونه سره وکړی، په یو جومات کې به لمونځونه کوي او بالاخره په یوه هدیره کې به خپل مړي ښخوي. امیر عبدالرحمن خان د داسې افکارو په پس منظر سره ۱۸ زره پښتانه فامیلونه چې اکثره یې غلزیان وو، د افغانستان په شمال کې له روسیې سره په پوله ځای پر ځای کړل. دا پښتانه، د نورو استوګنو خلکو په ځمکو او باغونو باندې ځای پر ځای نه شول، لومړی هغوی د امو د سیند په غاړه کې خواره واړه شول، خو د وخت په تېرېدو سره څرنګه چې په شمال کې ځمکې زیاتې او نفوس خورا کم و، هغوی یو څه ځمکې واخیستې او نور یې چې دښتې او وچې وې، تر یوې لاندې راوستلې. په بل عبارت هېڅوک هم نه شي کولای چې د یوه محلي قوم مثال پیدا کړي چې د هغوی کلي او ځمکې په زور پښتنو نیولې وي.

پښتانه د توري او مېراني تر څنګ په کرهڼه او د کرهڼې په صنعت کې خاص استعداد لري. کله چې سوریان، لودیان، غوریان او نورې کوچنۍ پښتني ډلې د هند شمال ته، چې هوا یې د هغو له مزاج سره تطابق کاوه، وکوچېدل، هغو د هماليا د غرونو په لمنو کې بایر ځمکې تر یوې یا قلبې لاندې راوستلې او هم یې د غرونو له منځ نه، تونلونه ووهل، چې د غره د یوې خوا اوبه، د غره بلې خوا ته واړوي. انګریز لیکوال ګومانځ -- چې د پښتنو د امپراتورۍ په اقتصادي وضعه یې یو کتاب لیکلی د داسې مثالونو ذکر کوي [J.L. Loss Sommans] په هند کې د پښتنو امپراتوري (۱۹۹۵) نو کله چې پښتانه د افغانستان په شمال کې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا په شلمه پېړۍ کې ځای پر ځای شول، هغو د خپلو څو پېړیو د کرهڼې له صنعت نه په استفادې سره ته یوازې کندز ته نژدې اړچي دښته له صفر نه اباده کړه، خو د کندوز د ملاریا غوماشي چې په زرګونو کسان به یې هر کال وژل هم د خپلو متو په زور ورکې کړې، او کندوز یې عصري استوګنې ته برابر کړ. په همدې ډول د افغانستان په شمال کې پښتنو بایر او لامزرع ځمکې تر اوبو او یوې لاندې راوستلې او د نورو قومونو تر څنګ په ورورۍ او ورورګلوی سره استوګنه شول. یوازې په سرپل کې د نظرځیو خانان چې په اسحق خېلو ګډېرې، له استوګنو ازبکو

سره سخته رویه نیولې وه. پخپله وزیر محمد گل خان، په هغه وخت کې نظرځی خانان وغندل او د هغوی پر ځای یې د شورا د وکالت لپاره یو ازبک د خلکو له منځ نه انتخاب کړو [تېر ۱۹۸۳، مخ ۲۴۲]. ځکه په شمال کې ډېر قومونه د شلمې پېړۍ تر نیمايي پورې ځای پر ځای شوي وو او د هغو ورورگلوې د حکومت مهم هدف و تېر لیکي چې د سرپل او شبرغان تر منځ د سرک پر غاړه دا قومونه څنګ په څنګ پراته دي. ازبک، دراني، ملکي، ازبک، هزاره، دراني، بلوچ، عرب، سید، دراني، غلزي، دراني [تېر ۱۹۸۴، مخ ۲۳۷].

د سرپل او شبرغان تر منځ د سرک په دواړو خواو کې پورتنی مثال ښيي چې د افغانستان شمال ته عرب چې په اوومه پېړۍ کې په مرکزي اسيا کې د اسلام له خپرېدو سره راغلي وو او بیا فارسي ژبي شوي وو، هم راغلي وو. بلوڅان، سید او هزاره هم، شمال ته تللي وو. خو یوه پوښتنه دا ده چې ولې د هغوی په مقابل کې دومره بدبیني او بدنظري نه شته، لکه چې د پښتنو په مقابل کې شته ده؟ د دې پوښتنې ځواب اصلاً د نورو قومونو نیمګړتیاوو ته ګوته نیسي، هغوی هېڅکله هم د افغانستان د ازاديو په جنگونو کې په پراخه او دوامداره توګه د پښتنو په شان برخه نه ده اخیستې، ځانونه یې ناقلین او اقلیتونه ګڼل چې د "اوغانانو" تر څنګ هر چېرې پراته وو. ځکه هم نن ټول ملي افتخارونه او ملي قهرمانان پښتانه دي. پښتنو د موجوده افغانستان د جوړېدو لپاره په لوېدیځ کې د صفویانو د ۱۵۰ کاله سلطه په ۱۷۰۹ کې له منځه یوړه او ملي قهرمان میرویس نیکه، نه یوازې صفویانو ته ماته ورکړه او د افغانستان لوېدیځې سیمې یې ازادې کړې، خو د هغه زوی او وراره، ټول ایران ونيوه او تر دریو لسيزو پورې یې هلته حکومت وکړ. په همدې ډول پښتنو مخکې تر دې په ختیځ کې د ۱۵۰ کالو لپاره د مغلو په مقابل کې جنگونه وکړل او بیا درې ځلې یې له انګریزانو سره جنگونه وکړل، بل هېڅ قوم په افغانستان کې داسې قهرماني او مېړانه نه ده ښودلې. په حقیقت کې په شمال د افغانستان کې دې غېر پښتنو قومونو له یوې خوا پنځده، واخان، ذوالفقار روسانو ته تسلیم کړل او له بلې خوا یې تر هغو دمخه، د بخارا امارت قبول کړی و.

حال دا چې احمد شاه بابا نه، حتی قزاقانو چې په ۱۷۶۲ کې ورڅخه خوا هس وکړ چې د اسلام د یوه پیاوړي پاچا په صفت ورسره مرسته وکړي ترڅو د چین د منچو ادارې له ولکې نه، ختیځ قزاقستان ازاد کړي. احمد شاه بابا چې وروسته ۱۷۴۷ نه یې د تاریخي افغانستان د یووالي لپاره لښکري وپستلي او په موفق ډول یې د افغانستان په لوېدیځ کې تر کرمان او په ختیځ کې تر ډهلي پورې یو موټی کړ، نو له قزاقانو سره یې د مسلماني ورورگلوی پر اساس، د هغو د ملک د ازادولو ژمنه وکړه. همدا و چې په ۱۷۶۳ کې یې د محلي ځواکونو یو لښکر جوړ کړ. خو هغوی ونه شو کولای چې د منچو قواوې وپاسي. احمد شاه دراني پنځه کاله وروسته د پښتنو یو لوی لښکر جوړ کړ چې د منچو چینایان یې له ختیځ قزاقستان نه وشړل. د همدې مېراني له امله، هغه ته خرکه مبارکه ورکړه شوه چې تر دې وخته په بخارا کې وه، په لاره یې په زرگونو خلکو ته وښودله وروسته په کندهار کې تبرک کړه او تر نن ورځې پورې هلته ده.

د قزاقانو مطلب ما د دې لپاره ذکر کړو چې غیر پښتانه پوه شي چې پښتنو په خپلو وینو حتی د هغو لپاره هم جنگونه کړي دي. بل دا چې د لوی احمد شاه بابا دا کارنامه د "گردن کلفت" موجوده قزاق مشرانو به هېره وي او باید ورته په یاد شي چې که نن هغوی په اصطلاح د شمال ائتلاف تر څنګ درېږي باید په یاد ولري چې همدا پښتانه وو چې هغوی د چینایانو له منگولو څخه خلاص کړل.

مخکې له دې چې د موجوده وضعې څېړنې ته راشم غواړم د یوه امریکایي له قوله بیا واضح کړم چې پښتنو په شمال کې هیڅ وخت د کوم بل قوم یا اتنیکی ډلې کور او مال په زوره نه دی نیولي. د مثال په ډول کله چې صافیان د ظاهر شاه د حکومت په وخت کې فرار شول، یوه برخه یې له نورو پښتنو سره قطغن ته فرار شول. بار فیله وایي چې هغوی نه امام صاحب ته ولیرل شول او نه هم تالقانو او یا خان اباد ته، خو په دشت ارچي کې چې واقعاً یوه لامزرع اوبایر دښته وه واچول شول. دا دښته په هغه وخت کې نه ترکمنانو، عربو، ازبکو له خوا نیول شوي وه او نه هم هغوی کومه علاقه درلوده. پښتنو دې دشتې ته، نهر راوست او بیا یې په ډېره حاصل

خیزه ځمکه بدله کړه. لکه چې د کندز ډنډونه او خندکونه یې وچ کړل او د ځای پر ځای اوبو دلدلزارونه یې له منځه یوړل چې ورسره د ملاریا غوماشو د هګۍ اچولو ځایونه هم له منځه ولاړل او بیا یو بل خروټي پښتون د ناشر په نوم عصري صنعت او فابریکې راوړلې چې قندوز د هر چا لپاره د مرګ له بنار نه، د هر چا لپاره د استوګنې او ژوند پر بنار بدل شو. [بار فیلډ ۱۹۷۷، مخ ۳۰.]

ولې د کمونستانو له شکست نه راپه دې خوا په شمال کې له پښتنو سره ناوړه پخلن غوزه شوی دی؟

په افغانستان کې د ډاکتر نجیب اله د کمونست حکومت د سقوط مهم دلیل هغه کودتاه وه چې په فبروري ۱۹۹۲ کې په مزار کې وشوه. دا کودتاه د پښتنو پر ضد، صف نیول و چې د لمړي ځل لپاره قلابي مجاهدین لکه د نظار شورا او جمعیت ډلې له کمونستانو او د روسانو له ملیشو سره چې دا ستمیان او کیهانیان وو د شیعه حزب وحدت او اصف محسنی شیعه ډلې تر څنګ یو ځای شول او یو حکومت یې هم جوړ کړ چې په هغې کې مسعود، مزاری، دوستم او نورو ته لوړ مقامونه ورسپدل. دوی غوښتل چې دا حکومت په مناسب وخت کې اعلان کړي، خو په کابل کې د نجیب تر حکومت وروسته پخپل منځي جنگونو کې بې له دې چې هغه اعلان شي، له منځه ولاړ او په ضمن کې یې هزاره حزب وحدت او د ازبک جنبش له پښتون حکمتیار سره د تاجک مسعود او رباني پر ضد یو ځای شول.

وروسته له پنځه کاله قتل وقاتال، بې ناموسیو، غلا، زنا او هر ډول نورو کړاوونو چې هم د اسلام او هم د افغان او پښتون د عنعنې او دود پر ضد دي، طالبان راپیدا شول او د هغوی لومړۍ وعده، د جنگ سالارانو له منځه وړل، د افغانستان د یو موټي پاتې کېدو ضمانت او پر بنځو او بې وزلو خلکو باندې تعرضونه ختمول، او هم دا ژمنه چې قدرت به هر هغه چاته ورکړي چې اسلامي حکومت ټینګ وساتي ورسپړي. په دې کې شک نه شته چې طالبانو امن او آرامي راوستله، ملک یې بیا یو موټی کړو او پر ۹۵ فیصده یې خپل حاکمیت ټینګ کړو، بې ناموسی ختمه شوه، وسلې تر یوه حده ټولې شوې او چا به نه شوای ګرځولی. ټوپکي قومندانان په

غارونو او سوږو کې ورننوتل. خو له بده مرغه چې طالبانو نه له قدرت څخه لاس واخېست او نه یې هم حکومت کول زده وو. ډېر بادرده افغانان د هیئتونو او په جلا ډول هغو ته د نړۍ له ډېرو برخو نه ورغلل چې د ملک په ابادۍ کې د اوسني وخت او زمان له شرایطو نه خبر کړي، خو هغو به په ډېر احترام د مېلمنو خبرو ته غوږ نیوه، لیکن په یوه یې هم عمل ونه کړو. همدا دلیل و چې د هغوی په له منځه تللو لکه د پخوانیو ډلو په شان [د داود جمهوریت خواهان، خلق، پرچم، د نجیب د ملي پخلا کېدو حکومت، ستمی او افراطي ډلې] چا ورپسې اوبنکې تویې نه کړې، اوبنکې د هغو تنکیو ځوانانو لپاره تویېږي چې د اسلام لپاره یې ملا وتړله خو د طالبانو په بې سنجشه پلانونو کې محوه او نابود شول. دوستمیانو د روسانو د ځواکونو د ملېشو په ډول، په کندهار، کابل او گردیز کې زیات پښتانه ووژل، د طالبانو په لومړي شکست کې په مزار کې ۱۹۹۷ چې له قاتل مالک سره په یوه سازش کې یو ځای شوي وو، د ۷ او لسوزرو تنو پورې پښتانه او طالبان ووژل شول او د لیلیا دښته او ژور کوهیان یې ورڅخه ډک کړل. یو کال وروسته د جون پر ۱۹۹۸ کله چې طالبانو مزار ونيو، د بي بي سي د خبريال له خولې چې اولین بهرنی خبریال و چې مزار ته ورته د تگ اجازه ورکړل شوه، وویل "د ۵۰۰ - ۱۰۰۰ تنو پورې ازبک او هزاره د مزار په جنگ کې وژل شوي دي. خلک خوشاله دي چې دا دی افغانستان سره متحد شو، خو د طالبانو له اسلامي کړو وړ څخه په وېره کې دي" [د بي بي سي خبریال ویلیم رافیز رپوټ له مزار نه سپتمبر ۱۹۹۸].

طالبانو وروسته له دې چې مزار یې ونيو، د هزاره جات، هرات، کندهار او نورو ځایونو په شان د انتقام وژونکي لار یې ونه نیوله. له همدې امله په دې او نورو ځایونو کې د خلکو ملاتړ ورسره شو. حتی په مزار او بامیانو کې خلکو هېڅ باور نه کاوه چې په افغانستان کې هم د تېرو شلو کالو په بربادیو سربېره، "د طالب" په شان یوه طبقه پاتې وي چې نه یې د چا په سر، مال او ناموس باندې تجاوز کاوه او نه یې هم زغملی شول چې افغانستان یو موټې پاتې نه شي. خو د طالبانو مشرانو ځانونه یا پوه نه کړل او یا یې

هم اختيار نه درلود چې د تېرو ډلو تپلو تجربو نه استفاده وکړي چې ولې هغوی د ملت نه تجرید شول او دوی باید هغه سهوې تکرار کړې نه وای. خود امریکې بمباری چې د اکتوبر پر شپږمه ۲۰۰۱ کې پیل شوې، که څه هم د امریکې هدف د القاعدې د مشرانو نیول او د هغو د کمپونو پښتول و، خو ډېر ژر یې خپلې ستراتیژۍ ته بدلون ورکړ او د طالبانو په لومړۍ کوربه یې په کابل او تخار کې فرشي بمباری پیل کړې. ځکه ورته څرگنده شوه چې د القاعده د مشرانو نیول به وخت ونیسي او په امریکې یې د خلکو توقع دومره زیاته کړه چې باید عملاً ونیسي چې د هغوی پر ضد یې گام پورته کړی دی.

نو څرنگه چې طالبانو په لوېدیځ کې ځان ته یو دوست هم نه و پریښودلی او چا د هغو غږ نه پورته کاوه، امریکا هم د ۷۲ ساعتو په منځ کې د هغوی د تباهی لپاره لستونې رابده وهل.

کابل د بمباریو په ۳۴ ورځ طالبانو پریښود او ټولې هغه ډلې او ټپلې چې طالبانو د جنگ په میدان کې له منځه وړې وې یو په یو بېرته راپیدا شوې او د امریکې له ځمکنیو او هوایي ځواکونو سره په یو لاس یې د طالبانو سنگرونه په شمال، مرکزي افغانستان او نورو ځایونو کې ونیول.

د ائتلافی ډلو چلن له پښتنو سره:

د امریکا په بمباریو کې د شمال تبعیضي ډلې چې یوازې مشترک ټکي یې د پښتنو پر ضد درېدل و او د نجیب حکومت په پای کې د لومړي ځل لپاره دا ائتلاف منځ ته راغی، یو ځل بیا سر راپورته کړ. که څه هم دا ائتلاف څو ځلې منحل شو او د ائتلاف مهمې ډلې چې د دوستم جنبش او د مزاری وحدت ډلې وې، څو میاشتې وروسته له لومړني ائتلاف څخه ووتې او د حکمتیار تر څنګ د نظار شورا او جمعیت پر ضد ودریدې، خو د ائتلاف په انشعاب سره ځینې کسان یې یوې خوا ځینې یې بلې خوا شول چې تفصیل ته یې دلته ضرورت نه شته. له دې ډلو څخه چې زیات تېري یې پر پښتنو کړي دي هغه په مزار کې د دوستم جنبش، د محقق هزاره گان او د نظار شورا تاجکان دي.

تورن اسماعیل هم په هرات او فراه کې د پښتنو تجاوز او د ځایي خلکو پر ضد جنگ او تعصب شروع کړي دي، خو د شمال د ډلو په شان بې ناموسي دلته نه ده شوې چې دلیل یې هم دلته پخپله د پښتنو زور او شمېر دی. نه د اسماعیل خان لطف او شفقت.

د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد تعصب، بې ناموسي، چور، چپاول او قتلونه بې سابقه دي چې باید د تاریخ پانوته وسپارل شي.

په نیویارک کې د بشر د حقوقو موسسې غړي د ۲۰۰۱ او ۲۰۰۲ کالونو تر منځ د افغانستان شمال ته یو لړ سفرونه وکړل چې په پښتنو باندې ظلمونه پخپلو سترگو وويني، د امریکایي ورځپاڼو او جریدو خبريالانو هم په دې باب په تفصیل سره په تېریو کال کې رپوتونه لیکلي دي. په بل عبارت پر پښتنو باندې د جهاد په ټوله دوره کې دومره مواد د لويديځو ملکونو او د هغو د مطبوعاتو له خوا نه وو لیکل شوي لکه چې په دې تېر کال کې لیکل شوي دي. افغان پوهان او لیکوال باید د دې عیني شاهدانو په اسنادو د پښتنو د تېر کال په باب په تفصیل سره مقالې او کتابونه وليکي، تر څو هغوی تاریخ ته ور وپېژني. دا مقاله د دې پېښو د تفصیل د لیکلو حوصله نه لري، خو غواړم چې له دې تېریو او ظلمونو نه پرده پورته کړم. د بشر د حقوقو د رپوتونو د تفصیل لپاره د هغو د برېښنا وېب سايټ نه استفاده کولای شئ چې پته یې <http://www.hrm.org> ده:

دا لاندې پېښې په Homun Rights Watch او په واشنګټن پوسټ کې لیکل شوې دي:

الف: اختر محمد چې وروسته له ۱۵ میاشتو مزدوری او مهاجرت نه په ایران کې بېرته، د افغانستان په شمال کې خپل کورته راستون شو، نو د دې پر ځای چې د فامیل غړي یې تود هرکلی وکړي د سرویس نه په کښته کېدو کې یې ازبک ټوپکیانو ونيو او خپلي قرارگاه ته یې یووړو، هلته یې دومره وواهه چې ضعف یې وکړ او څه چې یې په ایران کې په مزدوری گټلي و، هغه یې ورڅخه غلا کړل. کومې تحفي چې یې د فامیل غړو ته اخستې وې، هغه یې هم ورته پرې نښودې.

کله چې وروسته له څه مودې اخنر محمد ازبکانو خوشی کړ، هغه خپل کور ته ولاړ او ویې لیدل چې کور یې هم تالا شوی و او د کورنۍ درک یې نه و.

ب: ۱۴ کلنې فاطمې، هزاره عسکرو ته عذر او زاری وکړې چې ورباندې تجاوز ونه کړي، ځکه عمر یې کم او باکره ده. خو یوه هزاره ګي ټوپک ورباندې را واړه چې «کالي دې وباسه او که نه نو وژنو دې!» او عسکرو پرې تجاوز وکړ او بیا نورو چې ټول د حزب وحدت غړي وو د هغې په سپین سرې مور هم جنسي تجاوز وکړ. د فاطمې مور له دې کسانونه پوښتنه وکړه چې تاسو ولي زموږ په حق کې دومره ظلم کوي، هغوی ورته وویل چې ته طالبه او پښتنه یې».

مخکې له دې چې دا عسکر ولاړ شي هغو د فاطمې پلار چې یو بوډا شل او شوت سړی و، دومره وواهه چې بې سده شو، بیا یې د دې کورنۍ هر څه په چور او غلا سره یوړل. د فاطمې مور خبریالانو ته وویل چې موږ ته نور هېڅ نه دې راپاتې. موږ عزت واده او ننگ ټول له منځه وړل شوي دي. د واشنګټن پوست نمایندګي: په شمال کې اوس پښتانه، د طالبانو د نیمګړتیاوو تاوان ورکوي. د بشر د حقوقو (H.R) ټولنه وایي چې موږ په تېرو څو میاشتو کې د شمال په څو ولایتونو کې، لکه بغلان، تخار، بلخ، جوزجان او سرپل کې له یوه کلي نه بل کلي ته تللي یو او و مو لیدل چې د پورته دوو مثالو په شان، هر چیرې د جنش، وحدت او نظار شورا له خوا په پښتنو باندې ظلمونه تحمیل شوي دي. د رپوټ په بله برخه کې لیکي چې په یوه کلي کې ۳۷ تنه نارینه په دې ووژل شول چې ورڅخه غوښتل شوې پیسې یې نه درلودې چې دې ملیشاوو ته یې ورکړې وای. رپوټ وایي چې اوس د پښتنو کلي بې ارواح باندو ته ورته دي او اوسېدونکي پښتانه یې یا پاکستان او یا هم د افغانستان په جنوب کې، د پښتنو سیمو ته مهاجر شوي دي.

ج: رپوټ وایي چې د فاریاب په یوه کلي کې زموږ ناڅاپه رسېدل یو ازبک ټوپکچی و هېراوه چې له یوه سپینبري پښتون نه یې په زوره پیسې غوښتلې.

د د سمنگان په ولايت کې په هغه ورځ چې موږ ورسيدو د کلي يو مشر پښتون مجبور کړای شوي و چې خپله ټوله رڼه په هماغه سهار ټوپچکي قومندان ته د خپل ځان او د فاميل د ژوند په مقابل کې ورسپاري. واشنگتن پوست ورځپاڼه د خپل رپوټ په پای کې ليکي چې د امريکا په مرسته دا سرغړونکي په قدرت راغلل خو لوس امريکا او زموږ متحدين بايد په بېرې سره قدم پورته کړي ترڅو دا جنگ سالاران له هغه څه نه چې د القاعده او طالبانو پر ضد تر لاسه شوي، له لاسه ورنه کړي. ځکه امريکا د روسانو له وتلو نه وروسته افغانستان ته شاه کړه او د سپتمبر د ۱۱ يوولسمې تاوان يې ورکړ. دا ځل که د افغانستان د خلکو لپاره نه وي، نو موږ بايد د خپل ځان لپاره د افغانستان امنيت او استقرار ته په درنه سترگه وگورو.

ه: پر پښتنو باندې د تېريو له امله د ملگرو ملتونو د بشر د حقوقو رئيسه مېرمن رابين سن د ۲۰۰۲ په مارچ کې د افغانستان شمال ته ولاړه او وې ويل چې په پښتنو باندې د تاجکو ازبکو او هزاره، اتنيکي ډلو د تېريونه هغې "شوک وخور". ځکه په مزار او بلخ کې پښتنو په خپله خوله، هغه قتل و قتال، غلا او چور او بې ناموسی چې د هغوی په حق کې شوي، ورته حکايت کړی. د اسلام اباد په يوه مطبوعاتي کنفرانس کې ميرمن رابين سن وويل چې دواړه نارينه او ښځينه وو هغې ته د جنسي تېريو د سر او مال د تجاوز په باب کيسې وکړې. هغې خبريالانو ته وويل چې دا تجاوز ډېر جدي دی چې په هغو کې قتل، وهل او ټکلول، پر ښځو باندې جنسي تجاوز، په يوه کلي کې د زرونو پسونو غلا کول او د پښتنو له کورونو نه د هر شی په سرقت او غلا وړل شامل دي.

د کوريا ازادي راډيو چې په پراگ کې د امريکي په پيسو چلېږي ۲۰۰۲ کال د مارچ پر ۱۴ مه وويل شول چې په شمال کې تر يو ميليون پښتانه، ټول د ازبک، هزاره او تاجک اتنيکي ډلو، له انتقام اخيستنې سره مخامخ شوي دي.

و: په يوه رپوټ کې چې له تاجکستان څخه د ۲۰۰۲ کال په سپتمبر کې راپېرل شوي وو تاجک او ازبک ټوپچکيانو خبريالانو ته په پښتنو باندې د

خپلو تېريو کيسې وکړې چې څرنګه موږ حتی په ۸ کلنو نجونو چې بدن يې هلکانو ته ورته و او نه پوهېدل چې موږ څه ورسره کوو، جنسي تېري کړي دي. هغوی وايي چې موږ ته ويل شوي و چې له وژلو نه هم په پښتنو باندې جنسي تېري وکړئ چې ټول عمر د بې ننگۍ پور ورباندې وي، له دې څخه ښکاره ده چې دا ټوپکماران نظر يو پلان ته چې د هغو مشرانو طرح کړی دی دا ډول تېري کوي، ممکن يو هدف هم د افغانستان د شمال او لوېديځ تصفيه له پښتنو نه وي، تر څو که ورځ يې راغله چې دا سيمې بې له کوم مقاومت نه په شمال کې له تاجک او ازبکستان او په لوېديځ کې له ايران سره يوځای شي.

ز: ځکه د بشر د حقوقو (H.R) په رپوټ کې له بغلان نه ليکل شوي چې د شورای نظار او سيد کيان اسماعليه ډلې د پښتنو پر کليو د تعرض په وخت کې هغوی ته ويلي وو: "تاسې پښتانه يئ ستاسو له دې سيمې سره اړيکي نه شته، تاسې بايد کابل ته ولاړ شئ، نور دغه سيمه موږ ته پرېږدئ" د دې بشري ټولني څلور تنه چې د ۲۰۰۲ کال د مارچ او فبروري په مياشتو کې بغلان، سمنګان، بلخ، او فارياب ولايتونو ته ولاړل او هم يې له هغو مهاجرينو سره چې له کندوز نه بې ځايه شوي وو خبرې وکړې، ټولو ورته ويلي چې د ښځو له گانو او د کور له غلې دانې څخه نيولې تر جنسي تېريو، وهلو او وژلو پورې ورباندې د دې اتنيکي ډلو د لوټمارانو له لوري تحميل شوي دي.

د بشر د حقوقو اداره (H.R) د رپوټ په پای کې وړاندیزونه لري چې څرنګه د دې حالت مخه ونیول شي، او هم ملګري ملتونه وړاندیزونه کوي چې څه بايد وکړي او درېيم په منځ مهاله حکومت کې دوستم، فهميم، او محقق ته ګوته نيسي چې بايد د خپلو سرغړونکو کنترول په لاس کې واخلي، هغوی چې دا جرمونه کوي بايد لرې کړل شي او له حکومت سره د دې تېريو په پلټونو کې مرسته وکړي ځکه هغوی هر يو د دې عبوري ادارې غړي دي. په شمال کې پښتانه بيرته په خپلو کورونو او کليو کې ځای پر ځای کړي او د پخلاينې لاره تر مخه شي.

د بشر د حقوقو او دملګرو ملتونو د بشر د کمیسون د مشري مېرمن رابین سن له رپوتونونه دا دي اته میاشتي تېري شوي خود پښتنو پر ضد، تېري او تعصب دوام لري. عبوري حکومت د دې پر ځای چې مخه یې ونیسي، د هغوی ویاند یوسف نورستاني خبریالانو ته د ۲۰۰۲ په مارچ کې وویل چې د "تیريو رپوتونه مبالغه امیزه دي" دا هغه خبرې ته ورته ده چې خلقیانو به د مهاجرو په باب کوله چې هغه کوچیان دي او له کلونو کلونو راپه دې خوا پاکستان ته اوږي او را اوږي، خدای (ج) دې ظالمان په جزا ورسوي.

اخځونه:

- ۱- م، ع، رحیم: د افغانانو تاریخ په هند کې ۱۵۴۵ - ۱۶۳۱ م پورې، پاکستان پبلشینگ هوس کراچي ۱۹۶۱
- ۲- ج، ل، لوس گومانخ: د هند و افغان د امپراتوری پیدا کېدل ۱۷۱۰ - ۱۷۸۰
- ۳- ای، جی، برل لایډن، هالنډ ۱۹۹۵
- ۴- ریچارډ تپیر [سر محرر] ((مقدمه))، د په افغانستان او ایران کې د قوم او دولت تر منځ مخالف، گروم هلم، لندن ۱۹۸۳
- ۵- نانسي تپیر مقاله په همدې کتاب کې
- ۶- توماس، جی، بارفیلډ: د ناقلو پښتنو تاثیر په کوچي تگ لاره، د مرکزی اسيا اتحادیه، نیویارک ۱۹۷۸

انجنیر محمد انعام واک

د افغانستان قومي — ژبني جوړښت

او قومي تجانس

يادونه: دا څېړنيزه ليکنه د واک فونډېشن سروې او څېړنې (۱۹۹۱ — ۱۹۹۶) هغه لنډيز دی چې د سپر کال د مې د مياشتې پر يوولسمه نېټه د جرمني د کولن په ښار کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولني له خوا په رابلل شوي سيمينار کې ما ولوسته.

ليکوال

د افغانستان قومي جوړښت:

د افغانستان قومي جوړښت په ټول افغان نفوس کې د خټې پر بنسټ د افغانستان د قومي گروپونو له فيصدي څخه عبارت دی. له شپېتمې لسيزې (۱۹۶۰) نه وړاندې په افغاني ټولنه کې په خټه نسب او قوم پورې د ځان د ترلو روحیه پياوړې وه، خو په هېواد کې د "دولتي حاکميت" او "ملي احساس" نسبي پياوړتيا په خلکو کې د قوم او نسب پر ځای په مربوطه اداري سياسي واحدونو (ولایتونو) پورې د ځان ترلو احساس منځ ته راوست.

د ۱۹ پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د منځ په کلونو کې يو شمېر ټولنيزو، کلتوري، مواصلاتي او اقتصادي پروژو د افغانيت او افغان کولو (Afghanization) په بټۍ کې د قومي گروپونو په نسبي ويلې کېدنې يو "لوار" ملي پيوستون منځ ته راووست. خو د

دموکراسۍ د لسيزې (۱۹۶۴ - ۱۹۷۳) ناورو پایلو شته ملي

احساس کمزوری او په دې ډول شته ملي پیوستون نور هم لوار شو: په اتیایمه لسيزه کې د "طبقاتي مبارزې" په بټۍ کې د یوې ایډیالوژۍ او په ۹۰مه لسيزه کې د "مذهب" په بټۍ کې د بلې ایډیالوژۍ د ټولني او دولت جوړونې ناکام پخلي د شته ملي پیوستون او قومي ژبني جوړښت خام کوشیرونه نور هم وخپړول. په پای کې ټولنه په ۱۹۹۲-۱۹۹۶ دوره کې په قومي بنسټونو ټوټه شوه. په اتیایمه لسيزه کې څه پخپله افغانانو او څه بهرنيو محافلو د افغان قومي گروپونو د نوي تناسب او فیصديو په وړاندې کولو د قومونو د فیصد دا بالقوه ټولنيزه ستونزه په یوې بالفعل سیاسي ستونزې بدله او هغه یې د ننني افغان سیاست په محراق کې ورننه ایسته.

په دغسې یوه ټولنيز - سیاسي چاپیریال کې واک فونډېشن د یوې ټولنيزې پروژې په توگه په ۱۹۹۱ م کال کې په افغانستان کې د قومي گروپونو د کره فیصدي د لاس ته راوړلو کار پیل او په ۱۹۹۶ م کال کې یې په بریالیتوب پای ته ورساوه.

د نفوسو دقیق شمار او د قومونو کره فیصدي به زموږ د وپشلې ټولني او وران ویجاړ هېواد په فزیکي بیا ودانولو او اقتصادي پرمختیا کې د لنډې مودې او د ملي ټولني په جوړښت کې به د اوږدې مودې د هدف په توگه لوی لاس ولري.

د واک فونډېشن دا سروې او خپرنه د دې پروژې پای نه، بلکې د پیل ټکی دی. موږ هیله من یو چې راتلونکې او نورې خپرنې به زموږ دا موندنې لاهم غښتلې کړي.

د دې سروې او خپرنې نتایج د ولسوالیو، حوزو او زونونو په تفکیک یو ځل په ۱۹۹۸ کال کې په پښتو او بیا په ۱۹۹۹ کال په انگرېزي ژبه په پېښور کې چاپ شول.

موږ دلته په لنډ ډول یوازې د زونونو او ټول هېواد په کچ د قومي گروپونو دا فیصدي وړاندې کوو.

۱- شمال+ لوېديز زون (بدخشان، تخار، کندز، سمنگان،

بغلان، بلخ، فارياب، جوزجان، بادغيس، هرات، فراه):

پښتانه په سلو کې ۳۹ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱۳).

تاجک په سلو کې ۲۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۷).

ازبک په سلو کې ۱۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۶).

هزاره په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

ایماق په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳۴ په دې زون کې اباد دي.

۲- مرکزي زون (غور، بامیان، ارزگان):

هزاره، په سلو کې ۵۰ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳).

پښتانه په سلو کې ۳۵ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

ایماق په سلو کې ۱۲ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

نور اقلیتونه په سلو کې ۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱).

یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۶ په دې زون کې اباد دي.

۳- جنوب + ختیز زون:

پښتانه په سلو کې ۷۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳۷).

تاجک په سلو کې ۱۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۵).

هزاره په سلو کې ۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۴).

نور اقلیتونه په سلو کې ۴.

یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې نژدې نیمایي، په سلو

کې ۴۹، په دې زون کې مېشت دي.

کوچیان:

ټول کوچیان د افغان نفوس په سلو کې ۱۸، ۱۱.

پښتانه کوچیان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۹، ۹۵.

نور کوچیان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱، ۳۲.

د قومونو وېش د هېواد په کچ:

۱- پښتانه په سلو کې ۶۲,۷۳.

۲- تاجک په سلو کې ۱۲,۳۸.

۳- هزاره په سلو کې ۹,۰.

۴- ازبک په سلو کې ۶,۱.

۵- ترکمن په سلو کې ۲,۶۹.

۶ ایماق په سلو کې ۲,۶۸.

ټول: ۹۵,۵۸

نور اقلیتونه په سلو کې ۴,۴۲.

ټولټال: ۱۰۰

د افغانستان په شمال + لوېديز زون يانې له بدخشان نه نيولې تر فراه پورې په يوولسو ولايتونو کې دا چې تاجک په سلو کې ۲۱، ازبک په سلو کې ۱۸، ترکمن په سلو کې ۸، هزاره او ایماق هر يو په سلو کې ۶ دي. نو، پښتانه په سلو کې د ۳۹ اوسېدونکو په توگه د دې زون اکثريت قوم دی.

د يادونې وړ ده چې د هېواد د ټولو تاجکو په اندازه پښتانه يوازې په شمال + لوېديز زون او د هېواد د ټولو ازبکو په اندازه تاجک په همدې زون کې اباد دي.

پښتانه: په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له ۶۲,۷۳ پښتنو څخه ۲ د هېواد په مرکزي زون ۱۳ د هېواد په شمال + لوېديز زون په سلو کې ۳۷ په جنوب + ختيز زون او په سلو کې پاتې ۱۰ يې د کوچيانو په توگه ژوند کوي.

تاجک په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له نوموړو دولسو (۱۲) تاجکو څخه (۷) يې له هندوکش نه هاخوا په شمال ختيز کې له بدخشانه نيولې په لوېديز کې تر فراه پورې په يوولسو ولايتونو کې او پاتې (۵) يې په عمده ډول په ختيځ - مرکزي ولايتونو يانې کاپيسا، پروان او کابل کې اباد دي.

د واک فونډېشن د سروې او څېړنې په نتیجه کې د قومونو وېش ښيي چې اصلي تاجک مېشته سیمې د پروان، کاپیسا، تخار او بدخشان ولایتونه دي. په نورو ولایتونو کې لکه کابل، بغلان، کندز، بلخ، جوزجان کې تاجک حاشیوي او څېرمه ییز نفوس لري. نو که د پورتنیو څلورو ولایتونو اوسېدونکي ټول هم تاجک وگڼل شي، بیا هم د دې ولایتونو نفوس ۲۰۷۵۷۴۹ (۱۹۹۰ کال) د ټول افغان نفوس په سلو کې ۱۲ جوړوي، خو داسې نه ده:

د کاپیسا ولایت ۵۳ په سلو کې د پروان د ولایت ۶۰ په سلو کې د تخار د ولایت ۴۵ په سلو کې او د بدخشان د ولایت په سلو کې ۱۷ اوسېدونکي غیر تاجک دي. یانې د دې څلورو ولایتونو ټول تاجک په منځنۍ توګه د دې ولایتونو په سلو کې ۵۷ نفوس جوړوي. چې دا د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې ۷ کېږي، په سلو کې پاتې ۵ تاجک په نورو ولایتونو کې مېشته دي.

هزاره:

بامیان په مرکزي افغانستان کې هغه هزاره مېشته سیمه ده، چې د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې یوازې څه ناڅه ۲ هزاره ګان په کې اباد دي. په عمومي ډول په ټول افغان نفوس کې په سلو کې ۲ هزاره په شمال + لوېدیځ زون په سلو کې ۳ په مرکزي زون او په سلو کې پاتې ۴ یې په جنوب + ختیځ زون کې مېشته دي.

د واک فونډېشن په عقیده د هزاره ګانو لپاره د فیصدي د ۶ (L. Dupree) او یا د ۱۹ (CIA) اعداد هېڅکله هم د منلو وړ نه دي.

د بامیانو هزاره ګان په سلو کې نژدې دوه ۱،۷.

د ارزګان ولایت د شهرستان او دایکندي د دوه ګڼ مېشته ولسواليو په ګډون د دې ولایت ټول هزاره ګان د دې ولایت په سلو کې ۴۷ نفوس جوړوي؛ چې دا پخپل وار د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳،۱ کېږي.

د غزني ولايت هزاره گان د دې ولايت د نفوسو په سلو کې ۴۵ دي، چې دا د ټول افغان نفوس په سلو کې ۹,۱ کېږي. د هېواد نژدې نهمه برخه هزاره گان (۰,۹) په کابل او پروان کې اباد دي.

نو د همدې ولاتونو هزاره گان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۶ ناخه ۶ هزاره گان جوړولای شي. په سلو کې پاتې درې هزاره گان په لوگر، وردگ، بادغيس، بلخ، کندز، جوزجان، او سمنگان کې مېشت دي.

کوچيان: د افغان نفوس په سلو کې ۱۱,۱۸ دايمي يا اصلي کوچيان دي. د کوچيانو په سلو کې ۸۹ پښتانه دي چې د افغان نفوس په سلو کې ۹,۹۵ کېږي، نور کوچيان د هېواد د ټولو کوچيانو په سلو کې ۱۱ دي، چې دا د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۲۳ کېږي.

د افغانستان ژبني جوړښت:

افغان ژبني جوړښت هم يو وېشلی جوړښت دی. د ملگرو ملتونو د معلوماتو او يونيډېټا (UNIDATA) د ۱۹۹۱ کال د سروې او څېړنې له مخې په افغانستان کې د بېلو بېلو ژبو د ويونکو منځنۍ حد په لاندې ډول دی:

دري ژبې په سلو کې ۴۸.

پښتو ژبې په سلو کې ۴۰.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

بلوخي ژبې په سلو کې ۱,۸.

د ختې پر بنسټ د واک فونډېشن او د ژبې پر بنسټ د ملگرو ملتونو د نوموړې سروې د نتايجو له پرتلې نه جوته ده چې افغان قومي او ژبني جوړښتونه يو پر بل کې ننوتې دي. يانې يو شمېر

افغاني قومي گروپونه په کلتوري-ژبني لحاظ يو په بل کې ورک شوي دي. پښتانه او هزاره زيات ورک شوي قومي جوړښتونه دي.

موږ له نوموړې پرتلې څخه په ټول هېواد کې په ژبني بنسټ د ورکو شويو قومي گروپونو فيصدي لاس ته راوړې دي. دلته يوازې څو مثالونه وړاندې کوو.

په فراه کې په سلو کې ۵۵، په هرات کې په سلو کې ۳۳، په غور کې په سلو کې ۴۱، په پروان کې په سلو کې ۲۱، په کابل کې په سلو کې ۴۲ او په پای کې په ټول هېواد کې په سلو کې ۷،۷۳ پښتانه له کلتوري ژبني پلوه ويلي شوي دي.

هزاه گان، ايماق، ازبک او ترکمن هم په همدې ډول له کلتوري ژبني لحاظ ويلي شوي دي. داسې چې هزاره گان او ايماق څه ناڅه په سلو ۳۳.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵،۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱،۴.

د يادونې وړ ده چې يو شمېر تاجک (۱) د پکتیکا ولايت په ارگون، د ننگرهار ولايت د چپليار او روداتو په ولسواليو او د کونړ ولايت په دم کلي کې په ژبني لحاظ پښتانه شوي دي. د ننگرهار ولايت د خوږيانيو د ولسواليو د قليغو په کلي کې نژدې پنځوس کورنۍ اباد قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنيان) شوي دي. دا يو نادر مثال دی چې مذهبي چاپيريال د گوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فونډېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسی يا مذهبي اکثريت په افغانستان کې قوميت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولايت د کران او منجان روشن، شغنان، واخان او زيباک د ولسواليو اسمعيليه تاجک شيعه گان اوس هم په خټه تاجک دي. قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنيان) شوي دي دا يو نادر مثال دی چې مذهبي چاپيريال د گوتو

په شمار خلک په مذهبي چاپیریال د گوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فونډېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسو یا مذهبي اکثریت په افغانستان کې قومیت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولایت د کران او منجان روشن، شغنان، واخان او زیباک د ولسوالیو اسمعیلیه تاجک شیعہ گان اوس هم په خټکه تاجک دي. قزلباش شیعہ گان (پرته له پورتنۍ استثنا نه) د یوه ډېر کوچني اقلیت په توگه چې د پښتنو، تاجکو او نورو سني قومونو سره گډ اوسېږي اوس هم قزلباش دي. د بغلان د ولایت د دهنه غوري، دوشی او پلخمری د ولسوالیو اسمعیلیه شیعہ گان هم په خټه هزاره پاتې دي. سره له دې چې سني او شیعہ هزاره گانو د نورو افغان قومي گروپونو په څېر نړیوالې نه دي مات کړي بیا هم په بامیان، بلخ، کندز، ارزگان، جوزجان او غزني کې هماغسې هزاره گان پاتې دي.

نو ویلای شو چې: برلاسي په افغانستان کې په عمومي ډول کلتوري - سیاسي وه! نه قومي او مذهبي یانې د اکثریت مذهب نه اقلیتي مذاهب او نه یې د اقلیتونو قومیت، یو هم نه دي اړولي. همدې کلتوري ژبنۍ برلاسي منځ ته راوستې وه.

په افغانستان کې د قومونو د ویلي کېدلو او ژبنې ورکېدنې عدد زموږ د څېړنې له مخې ۲۱ دي. یانې، په ټول افغانستان کې د غیرتاجک قومي گروپونو ۲۱ تنه له کلتوري - ژبنې پلوه فارسیوان شوي دي. نو افغان ژبنی جوړښت په لاندې ډول گڼلای شو.

د پښتو ژبنی جوړښت په سلو کې ۵۵، لومړنی مستقل ژبنی گروپ.

دري ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳، دویم ژبنی خواتلافي گروپ:

په دې ډول چې تاجکو په ژبنی لحاظ: په سلو کې څه ناڅه ټول هزاره گان،

په سلو کې سل واړه ايماق.

په سلو کې ۱,۲۹ ترکمن،

په سلو کې ۰,۳ ازبک،

او په سلو کې نژدې اته (۷,۷۳) پښتانه په خپل ځان کې ويلي

کړي دي. نو د افغانستان ژبني جوړښت په لاندې ډول دی:

پښتون ژبني جوړښت په سلو کې ۵۵.

تاجک، ژبني جوړښت په سلو کې ۳۳.

هزاره ژبني جوړښت په سلو کې څه ناڅه صفر.

ازبک ژبني جوړښت په سلو کې ۵,۸.

ترکمن ژبني جوړښت په سلو کې ۱,۴.

قومي تجانس:

يو په بل کې د قومي - ژبني گروپونو ويلي کېدل او ور کېدل عامه

خبره ده.

نه يوازې په افغانستان، بلکې په درسته بشري ټولنه کې دا ويلي

کېدل ليدل کېږي. دا ويلي کېدنه په لنډه موده کې کلتوري او په

پای کې د ملي ټولني د جوړېدو په درشل کې قومي تجانس منځ ته

راوړي.

طبعي قومي تجانس په افغانستان کې د نولسمې پېړۍ له پای

څخه کمزوری شو. د ۱۹مې پېړۍ تر پایه ۱۸۹۳ قومي تجانس په

افغانستان کې څه ناڅه ۸۰ و. اوس قومي تجانس ۶۳ او کلتوري

ژبني تجانس د پښتو ژبې په بنسټ ۵۵ او د دري ژبې پر بنسټ ۳۳

دي.

قومي تجانس په پاکستان کې ۴۸، په ايران کې ۴۵,۶، په

تاجکستان کې ۶۲، په ازبکستان کې ۷۱ او ترکمنستان کې ۶۵

دي.

په پاکستان کې په سلو کې ۲۳، پښتانه په پنجابي، سرايکي،

سندي او بلوخي کلتور کې ويلي شوي دي، نه يوازې پښتانه، بلکې

د پښتنو په گډون ټول پاکستان مېشت پورتنی قومي ژبني گروپونه په (پنجابي قومي - ژبني) گروپ کې ويلي شوي دي. ويلای شو چې په پاکستان کې قومي تجانس ۴۸ دی، خو کلتوري - ژبني تجانس تر دې ډېر اوچت دی.

په ايران کې غټ قومي گروپ فارس دی. چې د ايران د ټول نفوس په سلو کې ۴۵,۶ کېږي. د ايران ملي ژبه فارسي ده. د ايران نور غټ او واړه قومي گروپونه اذري، کرد، عرب، بلوڅ، قشقاري، ترکمن، بختاري، لرارمیان او نور ټول او ټول په فارسي کلتور کې دل شوي دي.

ويلای شو چې د پاکستان په څېر په ايران کې هم ژبني کلتوري تجانس د قومي تجانس نه ډېر اوچت دی او ليدل کېږي چې: په ايران کې اقليتونه د اکثريت په کلتوري ژبني بټۍ کې ويلي شوي دي.

په پاکستان کې د غټو او کوچنیو قومي گروپونو د کلتوري ويلي کېدنې په نتيجه کې یو نوی قومي ژبني جوړښت منځ ته راغلی دی، خو:

په افغانستان کې د غټ قومي گروپ پښتانه په گډون یو شمېر کوچني قومي گروپونه په تېره بيا هزاره او ایماق په یوه کوچني قومي خوپیاوړي قومي ژبني گروپ، تاجک کې ويلي شوي دي.

د کلتوري ويلي کېدنې بهير په پاکستان او ايران کې د پاملرنې وړ ملي احساس منځ ته راوستی دی، خو په افغانستان کې په تاجک کلتوري بټۍ کې په سلو کې د ۲۱ غیر تاجک قومي گروپونو له ويلي کېدنې سره سره بيا هم ملي احساس او د ملي ټولني د جوړېدو يو "افغان" بهير بريالی نه دی.

د تېرو څلوېښتو کلونو سياسي - کلتوري تجربو وښوده چې افغان قومي توکي د ملي ټولني د جوړېدو په افغان بټۍ کې هماغسې لوار پراته دي، لکه د کمونېزم د ۷۰ کلن پخلي په بټۍ کې د مرکزي اسيا قومي توکي.

بنکاره ده چې د قومي تجانس او د ملي ټولني د جوړېدو لپاره تاجک کلتوري بټۍ په سلو کې په خپل ۱۲ قومي ظرفيت په سلو کې د پاتې ۸۸ افغان قومي ظرفيت د ويلي کېدو لپاره ډېره کوچنۍ ده. ويلای شو د قومي تجانس او ملي ټولني د جوړېدو لپاره ۶۳ پښتون قومي ظرفيت او ۵۵ پښتون کلتوري ژبني ظرفيت مناسب ظرفيتونه دي، خو؛ بيروکراسۍ له دوه نيمو پېړيو او اېډيالوژۍ له نيمې پېړۍ راهيسې د ملي ټولني د جوړېدو لپاره په افغان بټۍ کې د قومي جوړښت د ويلي کولو ناکامې تجربې کړې دي.

د پښتو ژبني جوړښت مخالف مثلث

الف، اېډيالوژي:

۱- يونيم افغان سياسي سازمان، لکه د افغان ملت گوند، چې څه يې پرون او څه يې نن د ډموکراتيکو اصولو له مخې له کلتوري پلوه د پښتون ژبني جوړښت په بنسټ د ملي ټولني په جوړېدو باندې ټينگار کړی خو په عمل کې يې څه غټ گام نه دی اوچت کړی.

۲- د داسې اېډيالوژيو په تېره ولاړ سياسي سازمانونه چې د ژبې ستونزه ورته ملي ستونزه نه بنکارېده اونه بنکارې، او نن دې سازمانونو ته يوازې او يوازې پښتانه غړي پاتې دي.

پښتانه خلقيان او پښتانه مذهبي بنسټپالي د مثال په توگه اخوانيان او طالبان.

پښتانه خلقيان: سره له دې چې د خلقيانو د لنډمهالي حاکميت په دوره کې د ژبې او قومي په بنسټ نه، بلکې د اجتماعي - اقتصادي طبقه بندي په بنسټ د اکثريت او اقليتونو تفکيک له يوې خوا او د اکثريت او اقليتونو ټولو ژبو ته د ملي او يوې ته په دولتي - رسمي سترگه په کلتوري له بلې خوا، د ژبې دملي مسئلې

د حل پالیسي د ستالیني مکتب د ایډیالوژیک تاثیر لاندې وه، خو بیا هم په دې لاره کې په یوه نه یوه بڼه څه کار وشو.

پښتانه/خوانیان: دوی لاهم د "پښتو او فارسي په اسلام کې نه شته" او د "اکثریت او اقلیت په اسلام کې نه شته" په نظریاتو باندې کلک ولاړ دي.

یو څوکسان او یوه نیمه سیاسي حلقه شته چې د پښتو پښتو خبره کوي، خود هغوی د دې خبرو په وړو کې د هغوی د ایډیالوژۍ شکه گډه ده او له پښتو نه د یوه سپر کار اخلي.

پښتانه بنسټپالي لکه څنګه چې په شلمه پېړۍ کې د خپل ایډیالوژیک انجماد په تېره کلک ولاړ و، نن په یوویشتمه پېړۍ کې هم هماغسې ولاړ پاتې دي. دوی ته د ژبې ملي ستونزه او نور ملي منافع له خپلې ایډیالوژیکي ونې نه ډېر تیت ښکاري.

ایا په خټه پښتنه مذهبي بنسټپالنه هم شته؟

اسلامیزم په ټوله مرکزي او جنوبي اسیا کې په پښتنو کې ډېره وده وکړه، خو دا چې ایډیالوژي قومي پولې نه پېژني او هغه ماتوي هم. نو؛ پښتون اسلامیزم شونی دی؟

ایا د طالبانو دوره د پښتون اسلامیزم دوره وه؟ که د پښتون نشنلیزم؟

او که د دې دواړو "ایزمونو" د گډون او امتزاج دوره؟

ځینې افغاني پوهانو د طالبانو دوره د پښتون نشنلیزم دوره گڼلې ده او ځینې یې پښتون اسلامیزم گڼي. خو دا یوه درنه تېروتنه او سرسري نظر دی.

واک فونډېشن د ۱۹۹ کال په وروستیو دريو میاشتو کې په پاکستان او افغانستان کې د یوې سروې په ترڅ کې له ۲۰۰۰ دوه زرو تنو باخبرو افغانانو څخه د طالبانو "د سیاسي ایډیالوژیک" هويت پوښتنه وکړه. په سلو کې ۸۶ کسانو نه یوازې د طالبانو

تحریک "پښتون نشنلېزم" او "پښتون اسلامیزم" ونه گانده، بلکې هغه یې سوچه بنسټپالې اسلامي وباله.

واقعیت دا دی چې له تیوريکي پلوه هم نه پښتنه مذهبي بنسټپالنه شته او نه په عملي لحاظ مذهبي بنسټپالنه، د ۱۹۹۲ کال نه تر ۲۰۰۰ کال پورې د اخوانیانو او طالبانو په خپلو دواړو بنوکې نه د پښتو ژبې او نه د نورو پښتني او افغاني ارزښتونو په یوه تیره هم ونه درېده، نو ویلای شو چې:

ایډیالوژي په خپلو دواړو "کمونیسې" او "مذهبي" بنوکې د پښتو ژبني جوړښت په وړاندې د مخالف مثلث یو کونج جوړ کړ.

ب، بیروکراسي:

بیروکراسي نه د افغانستان د ۱۳۴۳ ل کال د اساسي قانون درېیمه ماده چې پښتو او دري ژبې د هېواد رسمي ژبې گڼي او نه د همدې اساسي قانون پنځه دېرشمه ۳۵ ماده چې پښتو ژبه د هېواد ملي ژبه "گڼي" یوه هم په رسمیت نه پېژني، بیروکراسي نه پښتو لیکي او نه په پښتو غږېږي. بیروکراسي په واقعیت کې یوازې او یوازې دري ژبه د هېواد رسمي او ملي ژبه منلې ده.

یانې:

بیروکراسي د پښتو ژبې جوړښت د مخالف مثلث راس.

ج:

یوه ډله دوه اتشه غیر گوندي پښتانه خپرونکي او لیکوالان شته چې سوچه پښتو لیکي او له هر چا زیات د پښتو ژبې جوړښت ملاتړ کوي، خو دا بناغلي په خپلو کورنو کې له خپلو ماشومانو سره په پښتو ژبه نه غږېږي.

له یو غیر پښتو ژبي افغان سره خو کسه ناست پښتو ژبي افغانان په دري ژبه غږېږي.

ځینې پښتانه خپرونکي د پښتو ژبې شپږ اوه سوه خپرنیز کتاب په پښتو، خو سریزه یې په دري ژبه لیکي.

دا ډول درانه څېړونکي ليکوالان، پښتو ژبي پښتانه او فارسيوان پښتانه او د پښتو ژبني جوړښت انقلابي غوښتونکي په لوی لاس د پښتو ژبني جوړښت د مخالفينو تېر ته لاستی اچوي. ویلای شو چې په بېروکراسۍ پورې نښتي ښاري شوي او محافظه کار پښتو روښانفکره قشر لږ تر لږه له دغسې یوه کلتوري انحطاط او لوېدنې سره وړان نه دی، یانې دا ډول کلتوري - ژبني بهیر د پښتو ژبني جوړښت د مخالف قشر بل کونج.

لنډیز

ایډیالوژي، بېروکراسۍ او نوموړي کلتوري - ژبني بهیر د پښتو ژبني جوړښت پر وړاندې د مخالف مثلث جوړ کړی. واقعیت دا دی چې قومي جوړښت بېله کلتوري - ژبني جوړښت څخه یو کمزوری او بې بنسټه جوړښت دی. دا خو ژبني جوړښت او بنسټ دی چې قومي جوړښت ښکته پورته بیایي.

کلتوري - ژبني جوړښت په افغانستان کې پښتانه په سلوکې ۱۳؛ او هزاره گان په سلوکې سل را ښکته کړي.

خو،

تاجک یې درې ځلې پورته کړي دي.

پورتنۍ څېړنې او ارقام ښيي چې

پښتون "قومي اکثریت" په واقعیت کې په سیاسي لحاظ پر یوه

کلتوري اقلیت بدل شوی دی.

پښتو ژبه له "یوه سیاسي واقعیت" نه یوه کمزوري کلتوري

واقعیت ته راښکته شوې ده.

په حقیقت کې قومي جوړښت د یوې ټولني بطني او "ژبني

جوړښت" یې سیاسي پوله ده. یو په بل باندې د دې پولولېرول

مطلوب قومي تجانس منځ ته راوړل شي.

وراندیز

پښتو ژبني جوړښت له مخالف سياسي کلتوري مثلث نه لږ تر لږه د خلاصون درې پخې رسمي، ملي او دموکراتيکې لارې لري: د نوموړي اساسي قانون د درېيمې مادې له مخې د پښو ژبې رسمي موقف؛ د همدې اساسي قانون د ۳۵ مادې او د اکثريت د ژبې په توگه د پښتو ژبې ملي موقف؛ او په مرکزي او جنوبي اسيا کې د يوې سيمه ييزې ژبې سيمه ييز موقف،

نو:

د پښتو ژبني جوړښت غوښتونکي، د ټولني د کلتوري واقعيتونو په توگه د هېواد نورو ژبو ته په احترام، د پښتو ژبې د کلتوري او علمي انکشاف لپاره نوموړي لارې خپلولی شي. تر څو پښتو ژبه له ننني کمزوري "کلتوري واقعيت" نه "سياسي واقعيت" ته اچته شي.

پوهنمل محمد اسماعیل یون

راتلونکې لویه جرگه او انتخابات

تشویشونه، اټکلونه او وړاندیزونه

تشویشونه: وخت او ژوند د باد او اوبو مثال لري، ډېر ژر ژر تېرېږي او شاته نه گوري. هوبنډیار خلک هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره گټه پورته کړي، رحمان بابا خو ان تېر وخت او تېر ساعت د لحد مړی گڼي چې ان په سختو ژړاگانو هم نه را ژوندی کېږي او نه بېرته لاس ته راځي.

د بن د تړون او د بېړنۍ لویې جرگې د پرېکړو له مخې د همدې بېړنۍ لویې جرگې تر جوړېدو یو نیم کال وروسته د اساسي قانون د تصویب لپاره بله لویه جرگه رابلل کېږي او تر هغه وروسته بیا د شپږو میاشتو په بهیر کې عمومي انتخابات کېږي او په نتیجه کې به یو منتخب حکومت رامنځ ته کېږي. اساسي قانون، لویه جرگه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې سترې سیاسي مسئلې دي چې د افغانانو او افغانستان برخلیک ټاکي. د زمانې څرخ په ډېره بېرته تاوېږي، خو زموږ ولس په تېره بیا ملي سیاسي ډلې، ملي شخصیتونه او نورې سیاسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سیاسي تحرک، خوځون او فعالیت نه لري او ددې طلايي وخت طلايي شپې یې له لاسه وځي. راتلونکې لویې جرگې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی که سیاسي ډلې همداسې ویدې پاتې شي او یا هم نوې متحرکې سیاسي ډلې او گوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي گوندونو همدا ډېب حالت همدا سې ډېب پاتې شي او د اوسنۍ واکمنې انحصارگرې ډلې پر وړاندې يو ملي بدیل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سياسي چارو کې د اوسنۍ واکمنې سياسي ډلې لاس همدا سې خلاص پاتې شي نو د سترو سياسي ناورینونو د پېښېدو اټکل کېدی شي چې ځینې یې دلته په گوته کوو:

اټکلونه:

الف_ د بدیل مخنیوی: اوسنۍ واکمنه سياسي ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرگې پورې په هېواد کې هېڅ یوه لویه سياسي ډله او جبهه چې ددوی گټو ته خطر او ضرر پېښولای شي رامنځ ته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لویې جرگې پورې همدا سې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لویې جرگې پورې له پوځي پلوه همدا سې برلاسي پاتې شي، نو بیا هم لویه جرگه تر خپل اغېزلاندې راوستلای شي، لکه څنگه چې دې جرگه کې امریکایانو او ملگرو ملتونو دوی ته د ویتو حق ورکړ او سولې ته د گواښ په پلمه یې دوی ته امتیازونه ومنل، نو بله لویه جرگه هم همدا سې وگڼه. واکمنه انحصارگره ډله غواړي د زور او پیسو په وسیله د قوي اپوزیشن مخه ونیسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې نوم او رنگ ورکړي او د هغو د خپلو لپاره د بهرنیو ځواکونو په تېره بیا د امریکایي ځواکونو پام راواړوي.

ب_ راتلونکې اساسي قانون: د راتلونکې اساسي قانون مسوده دیوه ځانگړي کمیسیون له خوا ترتیبېږي او لویې جرگې ته د تصویب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعگانې تر نورو زیاتې جنجالي وي، یوه د فېدرېشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فېدرېشن پلویان اوس دومره ځواکمن نه دي، خو کېدی شي په افغانستان کې د یو مرکزي حکومت موضوع د زیات تائید وړ وگرځي، نو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ ل کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي او هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له گواښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واک کې

دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کمیسیون خپل فشار راوړي چې د اساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بیا به په لویه جرگه کې د خپلو پلویانو له لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فېډرېشن او ژبې له موضوع پرته په اساسي قانون کې نورې موضوعگانې ځکه د زیات تشویش وړ نه دي چې هغه پر ټول ولس، پر شمال و جنوب، ختیځ او لوېدیځ یو شان تطبیقېږي.

ج. عمومي ټاکنې (انتخابات): په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي د یوې بلې ځانګړې ضمیمې په توګه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد د راتلونکي سیاسي برخلیک او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، دلته مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنیز عدالت او ټولنیزو واقعیتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو د قانون بشپړ متن لویې جرګې ته وړاندې کېږي او که نه؟ که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لایحه د بېړنۍ لویې جرګې د ځانګړي کمیسیون د انتخاباتو په شان وي، نو بیا خو ښکاره خبره ده چې ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کېږي، د بېړنۍ لویې جرګې د انتخاباتو یوه بېلګه به وړاندې کړو: په بېړنۍ لویه جرګه کې د لغمان له ولایت څخه ټول (۲۵) له لوګر څخه ټول (۱۸) خوله پنجشېر ولسوالۍ څخه له بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زیات راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونه له (۱۳) څخه (۲۸) پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې به حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره زیاته مطرح کېږي. دې کې بیا د ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کولو اټکل زیات دی، یو خودا چې په تنظیمواکۍ کې استاد رباني په خپل سر د تاجک مېشتو سیمو اداري واحدونه زیات کړي او د نفوسو په اټکل کې هم کېدی شي مبالغه وشي لکه په تېره لویه جرګه کې چې دا کار وشو، په بېړنۍ لویه جرګه کې د خوست یو وکیل محمداکبر نېکزاد استاد رباني ته د پارلمان د اشخاصو د ټاکنې په برخه کې وویل: "استاد در افغانستان شما (تاجیکها) اکثریت هستید یا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وویل: "شما" نو نېکزاد صیب ورته وویل: "دا نو چې زه په لویه جرګه کې له هر لسو تنو څخه یو تن د

پارلمان د غرو په توګه ومنم نو دې کې خو ته اکثریت کېږې او موږ په اقلیت کې راځو، نو دا خو معلومېږي چې تاسو او د لویې جرګې کمیسیون له موږ سره درغلي کړې او زموږ حق مړ سلب کړی، اکثریت مو په اقلیت بدل کړی، نو هغه پارلمان چې اکثریت په کې په اقلیت بدلېږي نو موږ یې ولې ومنو؟ ښه به دا وي چې له هر ولایت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او څه ځواب یې نه درلود.

نو ګه د انتخاباتو په قانون کې بیا هم څوکۍ په همدې ډول ووېشل شي، لکه د بېړنۍ لویې جرګې له خوا چې وېشل شوې وي، نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتیجه کې به یو ملي حکومت رامنځته نه شي، ځکه چې د هېواد اکثریت به په لومړي ګام کې له واکه محروم شي.

د راتلونکې لویه جرګه: تر اوسه دا معلومه نه ده چې د راتلونکې لویې جرګې لپاره بیا انتخابات کېږي او که نه؟ یا همدا وکیلان لویې جرګې ته ځي؟ او که نه په دې برخه کې به څه کمی وزیاتې او یا غورچاڼ کېږي؟ او که غوراوی کېږي دا به دچا له خوا کېږي؟ د انتسابي غړو، وزیرانو او والیانو د ګډون مسئله به چې اکثره د واکمنې ډلې پلویان وو څنګه اوارېږي؟ دا ټولې هغه پوښتنې دي چې باید تر لویې جرګې ډېرې دمخه سپینې او اوارې شي. که لویې جرګې ته د همدې انتسابي غړو په ګډون همدا ترکیب بیا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په همداسې قوت کې پاتې وي او بهرنیان یې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وګڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصویب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه به هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هر راتلونکې انتخابات: راتلونکې انتخابات د راتلونکې لویې جرګې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لایحې له کیفیت څخه ښه څرګندېږي، که چېرې لویې جرګې ښه وړتیا درلوده او د پوره عدالت پر بنسټ یې اساسي قانون تصویب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنیز او ملي اندول او عدالت پر بنسټ ولاړ و. نو بیا خو د راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم

مثبتې بولې، کله چې د انتخاباتو نتيجې د عام ملت د هيلو بنکارندويې وي، نو د هغو پر اساس به جوړ شوی حکومت هم ملي او د ولس د خوښې وړ وي او که په پورته ټولو مسایلو کې درغلي شوي وه، نو حکومت يې هم همداسې بې کفايته او بې ثباته وگڼه.

و د ټاکنو د نتيجو تضمین: تر ټولو ستره او سياسي وېره د انتخاباتو د نتيجو تضمین دی، که چېرې په افغانستان کې رښتیني انتخابات هم وشي او د ولس د خوښې استازي په ټاکنو کې غوڅ بری هم ترلاسه کړي، خو دې سره سره بیا هم واکمنه نظامي ډله د واک له اساسي لېږد څخه ډډه وکړي نو ایا داسې کوم تضمین او سرچینه شته چې واکمنه ډله دې ته اړه کړي چې واک نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

په خواشینۍ سره باید ووايو چې تر اوسه داسې کوم تضمین او د واک کومه بله سرچینه نه شته چې واکمنه ډله واک پرېښودو ته اړه کړي. په افغانستان کې اوس د واک اساسي سرچینې بهرني پوځي ځواکونه او په کورنۍ کچه د نظار شورا پوځي سياسي ډله ده، بهرني پوځونه نه غواړي چې په افغانستان کې د ټولنيز عدالت د تضمین او تامین لپاره خپله وینه قربان کړي، غوره مثال يې همدا تېره بېړنۍ لويه جرگه ده.

دا واقعیت ټولو ته څرگند دی، چې که پخوانی پاچا اعليحضرت محمد ظاهر شاه په لويه جرگه کې ځان کاندید کړی وای نو (۸۰ - ۹۰) سلنې وکیلانو ښه ته رایه ورکوله، خرد نظار شورا د مخالفت له وجې هغه ځان کاندید نه کړ او امریکایانو نه غوښتل له نظار شورا سره د جگړې او یا د هغوی د خپگان په بیه د شاه ملاتړ وکړي، په دې وخت کې له ملگرو ملتونو او امریکایي پوځونو پرته بل مطرح قوت نه و چې پر نظار شورا باندې يې د زور له لارې د ولس حق منلای وای. کله چې پخوانی پاچا له خپلې کاندیدۍ تېر شو، نو په کاندیدانو کې تر ښاغلي حاکم مرزي بل غوره شخص نه و، نو ځکه وکیلانو هغه په ډېر اکثریت يانې (۱۵۰۰) رایو څخه په (۱۲۹۵) رایو د هېواد د مشر په توگه په دې نیت چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت د جوړېدو خبره شوه بیا له جرگې څخه واک واخېستل شو او خبره د پردې شاته ولېږدول شوه. نظار شورا ځکه اساسي پوستونه او کابینه انتخاباتو ته وړاندې نه کړه چې دوی پوهېدل د انتخاباتو له لارې یې نه شو گټلای. د لویې جرگې د رئیس هیئت د پنځو څوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره بېلگه وه، چې د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ دکاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو، نو کله چې د جرگې د رئیس هیئت څوکۍ نه شي گټلای، نو وزارتونه به څنگه وگټي؟ همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه گټه پورته کړه، کرزي صیب امریکایان او ملگري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرگې ته اعلان کړي چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. د کابینې تر معرفۍ څه موده وروسته په یوه خصوصي غونډه کې ښاغلي کرزي صیب دا اعتراف کړی و چې: "موږ په لویه جرگه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجیح ورکړه." له "سولې ته ترجیح" څخه ښاغلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې "که چېرې د کابینې په ټاکنه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وینو ولېږو." نو کرزي صیب ځکه غوره وبلله چې څه که عدالت تامین نه شي نو لږ تر لږه خو به موقتي سوله رامنځ ته شي، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتیجې د تطبیق او تضمین لپاره هم همدا وېره شته چې بیا به د بېړنۍ لویې جرگې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لویې جرگې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشویشونو او اټکلیزو خطرونو د مخنیوي لپاره د حل کومه لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي چې د حل لارې شته، خو دا د حل لارې زیات کار، زغم، پوره تدبیر او زیاته قرباني غواړي، دلته به ځینو حل لارو او وړاندیزونو ته هم اشاره وکړو:

وړاندیزونه:

۱. د یوه ملي سیاسي بدیل جوړول: د اوسني انحصار د

مخنیوي لپاره تر ټولو ضروري خبره د یوه افغانشموله سیاسي بدیل جوړول دي. په دې سیاسي بدیل کې باید په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازی تمثیل وشي، که چېرې داسې وشي نو د یوې ځانګړې ډلې د انحصار ماتېدل ډېر اسانه وي، اوسنی انحصار ګره ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرګې او انتخاباتو پورې هم سیاسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او په دې موده کې کوم قوي مخالف تحریک سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسني سیاسي نظامي ډلې د بري اټکل زیاتېدی شي.

۲. د لویې جرګې د وکیلانو رول: که چېرې د راتلونکې لویې جرګې

لپاره بیا له سره ټاکنې کېږي، نو باید د هغو لپاره سم ترتیبات ونیول شي او هغه نیمګړتیاوې چې په بهرنۍ لویه جرګه کې وې د هغوی د مخنیوي لپاره باید هڅه وشي، کونښن دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصیتونه لویې جرګې ته ولېږل شي، ولایتونو او ولسوالیو ته د زیات وګم سهم د ورکړې هغه نا اندولي چې په بهرنۍ لویه جرګه کې وه هغه باید بیا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکیلان بیا لویې جرګې ته ځي او یا په کې غورچاڼ کېږي، نو د دې لپاره باید یا یو بېل ناپېیلی کمیسیون وټاکل شي چې د هېڅ سیاسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او یا دې هم د هر ولایت له خپلو وکیلانو یوه یوه جرګه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لویې جرګې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لویه جرګه کې د مسلک پر خاوندانو ځکه زیات ټینګار لازم دی، چې دا د اساسي قانون د تصویب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلک خاوندانو ته په کې ډېره اړتیا لیدل کېږي، که لویې جرګې ته په رښتیا هم ډېر غوره غوره وکیلان لار شي نو زیات اټکل دی چې دوی به په هېوادني کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې چې د ملت د ګټو پر ځای د ځینو خاصو ډلو د نظر او ګټو د تمثیل لپاره وړاندې کېږي د هغو مخه به ونیسي.

۳. د انتخاباتو ځانګړی کمیسیون: د انتخاباتو ځانګړی

کمیسیون باید بشپړ ناپېیلی او د ملګرو ملتونو تر مستقیمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو تنظیمي ډلو تر اغېزې لاندې باید نه وي، انتخابات هم باید د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې ترسره شي، د انتخاباتو طرز العمل باید روښان او د عدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سیمه ییزه، ژبنی، قومي او تنظیمي لېوالتیا په کې په پام کې نیول شوې وي او په انتخاباتي حوزو کې د څوکيو او یا استازو شمېر نا عادلانه وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پیل شي - باید سمون په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د نا عادلانه طرز العمل له مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي نتیجه به یې منفي وي، د ساري په توګه که د انتخاباتو په طرز العمل کې یوې ولسوالۍ ته (۱۰) څوکۍ او یوه ولایت ته (۱۰ یا ۱۲) څوکۍ ورکړل شي نو دا عدالت نه دی. د بېړنۍ لویې جرګې د طرز العمل له مخې پنجشېر ولسوالۍ (۹) څوکۍ، لوګر او نورستان ولایت ته (۱۷)، (۱۷) څوکۍ ورکړل شوې وې، خو وروسته د بنځینه استازو او نورو غړو په ګډون له پنجشېر ولسوالۍ څخه (۳۰)، له لغمان څخه (۲۵)، له نورستان څخه (۱۹) او د لوګر څخه غالباً (۱۸) کسانو ګډون کړی و، نو که دا او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات تر پوښتنې لاندې راوړي، که فرضاً د انتخاباتو طرز العمل له دا ډول بېلګو څخه ډک وي. نو بیا انتخابات ځکه ضرور نه دي چې طبعاً یې همغه خلک ګټي چې چا پر طرز العمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحمیل کړي. په تنظیمي پړاو کې د اداري واحدونو خبره بله لاندې مسئله ده، که د هغو پر بنسټ نویو زیاتو شویو اداري واحدونو ته امتیازات ورکړل شي، نو بیا به اکثره مستحق ولایتونه او د هغو اوسېدونکي زیانمن شي، د تنظیمي پړاو له مخې د پنجشېر یوه ولسوالۍ پر څلورو ولسوالیو بدله شوې، لغمان ولایت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به یو ډول حقوق ورکول کېږي، که چېرې د انتخاباتو کمیسیون هم د بېړنۍ لویې جرګې د کمیسیون لاره تعقیب کړه نو څرګنده خبره ده چې عدالت تر پښو لاندې کېږي.

د اداري واحدونو تر څنګ د نفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو کمیسیون به ورسره لاس وګرېوان وي. په افغانستان کې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځینو احصائیو کې بنودل شوی قانع نه دی، اکثره احصایې هم دقیقې نه دي، نو که د نفوسو د همدې اټکلي شمېر له مخې ولایتونو او ولسوالیو ته سهم ورکړل شي، ځینې نور به پرې ځکه قانع نه شي چې هېڅوک تربل ځان کم نه ګڼي او که په انتخاباتو کې نفوس په پام کې ونه نیول شي نو دا هم لویه بې انصافي ده، که چېرې د ملګرو ملتونو له خوا واقعیت ته کومه نږدې احصائیه وي، نو هماغه دې په پام کې ونیول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام کې ونیول شي او که دقیقه احصائیه نه وي، نو د هرې سیمې او په مجموعي ډول د هېواد د نفوسو تر دقیقې سرشمېرنې پورې دې انتخاباتي سیستم تر تنظیمي ادارې دمخه اداري واحدونو له مخې اعیار شي. هغه ولایتونه چې په بنکاره تر نورو لوی دي او زیات نفوس لري لکه کابل، ننګرهار، کندهار، هرات، مزار شریف او پکتیا دوی ته دې تر نورو ولایتونو نسبتاً زیات سهم ورکړل شي او نورو ولایتونو ته دې مساویانه ونډه ورکړل شي، کله چې تر منتخب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بیا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونیول شي، لنډه دا چې د بېرني لویې جرګې د ځانګړي کمیسیون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه هغه باید بیا تکرار نه شي.

۴. د انتخاباتو د نتیجو د برې د عملي کولو تضمین: ډېر زیات احتمال دی چې تر انتخاباتو پورې به په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پولیس (څارندوی) جوړ نه شي، البته تر اوسني حالت به یو څه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پولیسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن برېښي، که چېرې اوسنی واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سیاسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبیعي خبره ده چې نه یوازې پر ټاکنو خپل اغېز غورځولای شي، بلکې د هغو تګلورې هم بدلولای شي، که چېرې همدا ډله انتخابات وګټي نو بیا یې د نتیجې د عملي کولو لپاره تضمین ته ځکه اړتیا نه پیدا کېږي چې خپله

همدوی دي نو دوی به په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دريځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې د دوی مخالفینو انتخابات وگټل لکه په تېره لویه جرگه کې چې تقریباً اکثره وکیلان د دوی له انحصار سره مخالف وو، نو بیا به څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سیاسي واک پرېږدي او که نه؟ په هېڅ ډول فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله خوښه واک پرېږدي. که فرضاً ډېر زیات نړیوال سیاسي فشار پرې راشي نو بیا به هم ووايي چې څه ملکي برخه یې د منتخب حکومت خود نظامي چارو امتیاز باید موږ سره وي، ځکه چې د طالب او القاعدې پر ضد مو جگړه کړې ده؟! نو که بیا هم همداسې حکومت چې نظامي چارې یې د تنظیمي اشخاصو او ملکي چارې یې د ملت د استازو له خوا ترسره کېږي رامنځ ته شي گومان نه کېږي چې ډېر دوام به وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له خوا ترگواښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره یې داده چې یو نړیوال سیاسي او پوځي تضمین موجود وي. گومان نه کېږي چې امریکایي پوځونه او نړیوال سوله ساتی ځواک تر راتلونکو انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی ووځي د اوسني حکومت عمر هم شاید رالند شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملگرو ملتونو تر نظر لاندې سوله ساتي ځواکونه تر نویو انتخاباتو پورې د اوسني واکمنې ډلې ټولې ملېشې بې زملې کړي او د ملي پولیسو او ملي اردو د جوړولو کار دې ډېر زیات گړندی کړي، په ملي اردو او پولیسو کې باید د جهاد او الحاد په نومونو د تنظیمي اشخاصو او ټوپکوالو داخلول بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وایي چې له کابل ښار څخه باید ټول وسلوال کسان ووځي. تر هغه چې کابل ښار له وسلوالو ملېشو څخه پاک نه شي او د ملگرو ملتونو تر چتر لاندې سوله ساتي ځواکونه او همدارنگه د نړۍ ستر زبرځواکي؟ د امریکا متحده ایالتونه، انگلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان کې د راتلونکو انتخاباتو د نتیجو تطبیق تضمین نه کړي او افغان ملت ته یې ډاډ ور نه کړي راتلونکي انتخابات به یې باوره او بې نتیجې وي.

پوهاند دکتور مجاور احمد زیار

د افغانستان اوسنی ژبتو کمیز رغبت

(Ethno – Linguistic composition of Afghanistan)

پورتنی لیکنه چې د پوهاند صاحب زیار یوه ژوره څیړنیزه او پوهنیزه لیکنه ده، د "پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې" خپره شوې ده او د لیکنو له دغې ټولګې سره سمون خوري، ځکه درانه لوستونکي د نوموړې ښوونیزې لیکنې لوستلو ته رابولم چې د اثر په شپږم څپرکي کې (۲۶۸ - ۲۹۸ مخونو) بشپړه راغلي ده.

په مینه او مننه

ډاکټر جاوید

ډاکټر جاوید

د افغانستان په شمال کې

د طالب او القاعده په نومونو د پښتو وژني

د لیلی دښته یوازې دښته نه ده
چې له منې نه یې زه پکښې مدفون یم
هره دښته د وطن لیلی - لیلی ده
زه د خپل وطن له سره تېر مجنون یم

یادښت:

د روان زېږدیز کال د اګست په پیل کې د همدغه کتاب چې اوس
یې تاسې لولئ د لیکنو د راتولو هوډ وکړ او د همدغې مقالې تر
سرلیک لاندې مې موضوع ښاغلي ډاکټر سبحان هاتفي ته وسپارله.
هغه په ورین تندي ومنله. خو وروسته بیا ښاغلي هاتفي صاحب
زیات بوخت شو، او د نومبر تر اومې نېټې پورې مې په دې اړه د هغه
له خوا کوم احوال تر لاسه نه کړ، نو پرېکړه مې وکړه چې د په همدې
برخه کې په مطبوعات کې خپرې شوي مستندي لیکني او راپورونه
ستاسې په وړاندې کېږم.

په دې کې خو هېڅ شک نه شته، چې پښتانه له خپلې ژبې سره ګډه رېښه لري او د میشتېدنې اولېږدېدنې لومړني مرکزونه یې د هندوکش شمالي برخې دي، چې ګڼو بهرنیو څیړونکو او ختیځپوهانو لکه، ګایګر، ډاکټر مارګنستېرزن او ډېرو نورو په اثبات رسولې او همداراز یو شمېر افغاني څېړونکو او پوهانو هم په خپلو اثارو کې ورته اشاره کړې ده.

که چېرې موږ د خپل ټاټوبي د لېږدېدنو لنډ تاریخ ته څیر شو نو د مونتګري په قول په منځني اسیا کې د کمونستانو تر واکمنېدو وروسته (۱۹۲۶ - ۱۹۱۷) څه له پاسه نیم ملیون په تېره بیا تاجک او ازبک کډوال زموږ هېواد ته راوکوچېدل او ګڼ شمېر یې د افغانستان په شمالي سیمو کې مېشته شول او د هغه مهال افغاني واکمنانو په ډېره ورینتدي او اسلامي روحیه ځمکې او افغاني هويت وروبخښل.

(رڼا او دفاع، د محمد حسن سهاک لیکنه)

خو د دېموکراسۍ له لسيزې را په دېخوا کله چې د افغانستان په اساسي قانون کې پښتو د ملي ژبې په توګه ومنل شوه، روسيې د همدغو کډوالو په مرسته د اقلیتونو او ملیتونو د مارکسېستي اصطلاحگانو او اطلاعاتو په مرسته زموږ د ملي کور د وړاندو بنسټ کېښود، چې په یو اړخیزه توګه د پښتنو پر وړاندې، ان تر ننه دوام لري.

”د ټولنپوهنې علم، په بېلا بېلو ټولنو کې ورځني ژوند او سياسي چارو دا ثابته کړې چې اقلیتونه یا لږکي په هره ټولنه کې د هغې د اکثریت په اندول کې ثباته وي، له استثنایي حالاتو پرته دوی هغه وخت زیات سر راپورته کوي چې هېواد له عمومي بحران سره مخ وي او همدا حالت دوی د خپل ځان او ژوند د خړوبېدو او د خپلو غوښتنو د لاس ته راوړلو وخت بولي، ان که د دوی غوښت د ټولنې او د هېواد له ملي ګټو سره په تضاد کې هم وي. هر هغه ټولنه چې لږکي ولري په خپل ځانګړي موقعیت او حالت کې د خپلو اقلیتونو له دې ډول غوښتنو سره مخ وي، اقلیتونه کېدای شي مذهبي وي او یا کیدای شي قومي وي. هغه هېوادونه او ټولنې چې ګڼ قومیزه وي له دې ستونزو سره مخ وي. په ځانګړې ډول هغه ټولنې چې

اقلیتونه یې له نورو هېوادونو سره قومي او مذهبي اړیکې لري، په خطرناک ډول له دې بحران سره مخ وي.

افغانستان هم له هغو هېوادونو څخه دی چې د یو لوی (اکثریت) قوم تر څنګ ځینې واړه قومونه او مذهبي لږکي هم په کې ژوند کوي. دا اقلیتونه کېدی شي پر دوو کتګوریو ووېشل شي: یو هغه لږکي چې له بهرنیو هېوادونو سره ژبني، قومي او مذهبي اړیکې لري او په اصطلاح د طمعی، لمسونې، هڅونې او پارونې اصلي سرچینې یې هم هماغه هېوادونه وي. دویم هغه ډول اقلیتونه دي چې تر هېواد دننه ژوند کوي، ځانګړې ژبه، تقریباً ځانګړې کلتور لري، خو له بهرنیو هېوادونو سره قومي اړیکې او نور ټینګ تماسونه نه لري.

افغاني ټولني ته د لومړي ډول اقلیتونو د حقوقو مدعیان د زیات خطر او سر دردی سبب کېږي. په دې لږکیو کې تاجکان، چې د پخواني شوروي له تاجکستان او له ژبني پلوه له ایران، ازبکان چې د پخواني شوروي له ازبکستان او هزاره ګان چې له مذهبي پلوه له ایران سره اړیکې لري، ځینې وختونه په افغانستان کې د خپلو قومي، ژبنيو او مذهبي "حقوقو" د تلف کېدو چیغې پورته کوي.

سره له دې چې افغانستان یو داسې هېواد و چې د اقلیت او اکثریت خبره په کې چندان مطرح نه وه، که ظلم هم شوی، نو پر ټولو شوی او که د سوکالی لمر هم لګېدلی نو پر ټولو لګېدلی دی. البته د ځینو واکمنو له خوا به د پردې تېري د مخنیوي او اقتدار ته د خطر د له منځه وړولو په نیت پر کوم ځانګړي اتنيکي ګروپ فشار راوړل شوی وي، خو دا ټولتال په دې مانا نه دي چې ګڼې چا پر کوم ځانګړي اقلیت ظلم او تعدی کړي دي. د نفوس په اندول په افغاني ټولنه کې تر ټولو خراب ژوند د پښتنو و او دی، یوازې د کوچیانو پښتنو له خوا ریو ډک ژوند او د هغو د وګړو شمېر، د افغانستان د هر اول، دویم او درېیم اقلیت له وګړو څخه زیات دی، پاتې نور پښتانه لا خو پر ځای پرېږده. له دې سره سره بیا هم په افغانستان کې ځینو اقلیتونو ته منسوب اشخاص په قراره کېناستل او له لرې او نژدې

سرچینو سره یې اړیکې ټینګ کړل، یا هغوی ورسره اړیکې وساتل او په افغانستان کې یې د "اقلیتونو"، محرومو اقلیتونو "ملیتهای ستمدیده" او په نورو نومونو شعارونه پورته کول.

له پخوا زمانې راهیسې روسان په دې گروهه وو چې د منځنۍ اسیا د قومونو تر اېل کولو وروسته به د افغانستان ځینې سیمې هم د همدغو قومونو د قومي اړیکو په واسطه اېل کړي، خو ځینې پښتانه د دوی پر دې نیتونو پوه وو، نو د روسانو د احتمالي او یا هم څرګند او جدي خطر پر وړاندې یې پښتانه په شمال کې د یوه پولادي دیوال په توګه ودرول او هم یې د هغه ځای شاپېرې ځمکې پرې ابادې کړې. روسان هم آرام کېناستل او خپلې هڅې یې پیل کړې. کله چې د افغانستان په اساسي قانون (اعلیحضرت محمد ظاهرشاه د وخت) کې پښتو ژبه رسمي او ملي اعلان شوه، نو روسانو د یوې تبصرې په ترڅ کې وویل: "د افغانستان د دولت سیاست د پښتو پالنې پر لوري روان دی".

دویمه سقاوي، سمسور افغان

بې وزله افغانانو لا د شوروي پوځ او بیا ورڅېرمه دویمې سقاوي وروسته د سولې او هوساني دمه نه وه ایستلې چې د سپتمبر یوولسمې د بدمرغۍ غبرګون هم زموږ پر ولس وروټپل شو. تر نوموړې نېټې وروسته زموږ مظلوم ولس چې د امریکا تر سختو او غیر انساني بمباریو لاندې شو، د "الجزیره" تلویزیون د ارقامو له مخې څه له پاسه ۶۳ زره افغانان په شهادت ورسېدل، شمالي ټلوالې ته یو ځل بیا موقع په لاس روغله چې د کلدارو او روبلو ځای ډالرو ونیو. په دې ترڅ کې امریکا د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره پر هغو کسانو تکیه وکړه چې په افغانستان کې د ترهګرۍ (ترورېزم) بنسټ اېښودونکي، د مخدره توکیو د قاچاق مافیا او د همدې مظلوم ملت بنسټګاره او څرګند جنایتکاران دي.

عام ولس او څېړونکيو دا تمه لرله چې په دې ځل به د امریکا دا نوی سیاست څه نا څه د دوی په ګټه وي او د هېواد د بیارغونې کار به په ډېره چټکۍ پر مخ لاړ شي، څه له پاسه درې نیم میلیونه کډوال به په تېره بیا له

ګاونډيو هېوادونو څخه ژر بېرته هېواد ته راستانه شي او همداراز په سوله او امن کې به د کاروبار او عزت څښتنان شي، خو دا د عام ولس يو خوب و، چې نه يوازې هېڅکله رښتيا نه شو، بلکې په ځانګړې توګه د پښتون تېر پر ضد د هېواد په هر ګوټ کې د وژنو، ټولوژنو او نورو جنايتونو لکه د کورونو، شتمنيو غلاوې او بې ناموسۍ د قومي تصفيې تر بريده دود شوې او د دې جنايتونو او بې ناموسيو ریکارډ — فاشيزم، سهيونييزم او ستالينيزم ته پېغور شو.

هو، په دې ځل بيا د شمالي ټلوالې جنايتونه لکه تېر ځل چې د روسيې، ايران او نورو غليمو هېوادونو له خوا رهبري شوي وو او د جنرال مالک او د شمالي ټلوالې د نورو غرو له خوا په نامرده — غير افغاني، غير اسلامي او غير انساني عمل چې په زرګونو تشلاسي طالبان او د طالب په پلمه د شمال بې وزله اوسېدونکي پښتانه يې په ډله ييزه توګه په ډېر بربريت سره ووژل، نه يوازې دا چې بې محاکمې پاتې شول، بلکې نن د امريکا په پلوی دغه بې فرهنگه قاتلين او ګوډاګي ډاره ماران د سولي حاميان او مدعيان هم وبلل شول او دا خو لا څه چې دغه نالوستي غله زموږ د مظلوم ملت پر ضد پر جنرالی، ستر جنرالی، مارشالی او ان وزارتونو هم ونازول شول، چې سليم عقل يې په هيڅ وجه نه شي منلی. په هېواد کې د تنظيمي سياليو ځای پر دو غليمانو ته د يو څو ډالرو په بدل کې د جاسوسۍ ناوړه عمل په ټوليزه شمالي ګډۍ (ټلوالې) او په ځانګړې توګه د نظار پنجشېری او منفوري مافيا ورځنۍ روزي وګرځيده، چې په وجه يې ډېرې پښتون مېشتې سيمې، کورنۍ او د پښتنو مخور مشران د طالب يا القاعده په نامه شهيدان کړای شول چې تر ننه دوام لري او د همدغه ګوډاګيتوب په مرسته له دې کمکۍ ولسوالۍ څخه د منځمهالې ادارې شپږ نااهله کسانو ځانونه په زور وزيران او په ګڼو نورو وزارتونو کې جګپورې استازي وټاکل، ځکه نن يې رښتيني مظلوم افغان ولس له خوږ ګوتې ټينګ او يرغمل نيولی او هرې لوړې څوکۍ ته د رسېدو معيار يې له پوهې او وړتيا څخه پر پنجشېريتوب او دويم پړاو کې د شمالي ټلوالې غړيتوب اړولی دی. د

ایران او روسی په مرسته کابل ته د یو بین المللی جاسوس د عکسونو لپاره چاپخونی راوړل شوې او د دوی د عبادت معبود گرځېدلي، چې پر ټول ولس یې غواړي وروتېي او سلو زر نور ورته جنايتونه چې یادون یې د دې کمکي ټولگي له وسه پورته ښکاري، خو د افغان شهید پال تاریخ یې د حساب او عدالت تر ورځې ټکي په ټکي په پام کې ساتي او ثبتوي.

د دې ټولو غلاوو، وژنو، ډلوژنو او بې ساري جنايتونو په اړه به ډېري رسالې او پنډ پنډ مستند کتابونه چاپ شي او د نړۍ په سینماگانو کې به یې په اړه فلمونه خپاره شي، چې بیا به هم لږ وي، خو موږ دلته د مشت نمونې خروار په توگه یوازې د یېنځو بهرنیو ژورنالېستانو او دوو هېوادوالو سترگو لیدلي حال په پوره امانتداری سره راځلو او هیله ده چې د دغه ویده ولس د خبرتیا، وینتیا او یووالي لپاره د اسرافیل شپیلۍ وگرځي، تش په نامه قبيله پرستی او سیمه ییزو توپیرونو ته شا کړي او ټول مجرمین او بې رحمه قاتلین په یو غږ د عدالت محاکمې ته وړاندې کړي.

د قلعہ جنګي قصابه

د لومړي ځل لپاره د قلعہ جنګي په اړه دقیقترین او بورډوونکی راپور

وروسته له یوې اوونۍ خونې جګړو په سلګونو عربان او له پردیو وطنو راغلي فدايان او طالبان په دې کلا کې په داسې توګه ووژل شول چې د انسانیت په تاریخ کې به د مثال په توګه یادېږي؛ ځکه چې دوی د جنګي کلا بغاوت په نوم له دغو محاصره شویو ګسانو سره هغه څه وکړل چې د شریف وجدان خاوندان یې هېڅکله هم نه شي تېرته کولی. خوزه نه پوهېږم په هغو درواغجنو او غلطو راپورونو چې جنرال دوستم او امریکایي سرتېرو خبري رسنیو ته ورکړي، تر څه حده د دې قصابخانې په بربریت پرده غوړلې؟ خوزه په داسې حال کې هلته ورسېدم چې ګڼ شمېر مړي پراته وو، د هر لاش په سر دوو دریو څرپرو څږو سپیانو خپلې ژامې او پنډې شخې کړې وې او داړل یې.

د دغو مړو په منځ کې یو څو اسونه هم مړه پراته وو چې سپیانو یې خپتې څیرلې وې او بد بوی ترې لټېدو. یو بل زخمي اس هم تړل شوی و چې د زخمونو او درد له وجې لېونی شوی و. پورته پورته غوړځېدو او زگیروي یې خوت او چیغې یې وهلې، یوه پښه یې په لاندې بند کې پرې شوې وه، پورته په کرکیو کې څوکسه ملیشي ورته ناست وو او خندل یې، دوی ته د اس وحشي شغار او زخمونو د یوې ډرامې حیثیت درلود چې دوی په ډېر لذت او خوند ورته په تماشا بوخت وو. اقله په لږ نژدې فاصله کې یو دوه سوي

ټانکونه او څو سوي ډاټسني هم پرته وي، دغه ټانکونه د شمالي ټلوالې (دوستم د مليشو) وي، خو ډاټسني د عربانو مربوطې وي.

د کلا په لويه دروازه چې وردننه شوم، نو کتل مې چې يو روسي غولپيکر ټانک په پولادي چينونو سره د کتار پرتو مرو او زخميانو پر سر ورخېژوي، د کتلو تاب مې نه درلود. هلته به د زخميانو د لاله الا الله فریادونه اورېدل کېدل. دغه اوازونه به ډېر لوړ شول، ټانک به چې څومره نژدې کېدو د دوی د لاله الا الله اوازونه به هم لوړېدل. د کلا پر بامونو بې شمېره مليشي ولاړ وو او له صحنې څخه په لذت اخېستو سره يې د مرو او زخميانو سرنوشت ته خندل. د مرو او زخميانو او ژونديو اسيرانو لاسونه او پښې سره گډ تړل شوي وو او ټول په يوه اوږد کتار د چيندار ټانک مخې ته اچول شوي وو. د ټانک پر سر يو ازبک افسر له پيکا ماشيندار سره ناست و، مردکي او گردنه يې تر غاړې او ملا تاو کړې وه، غټ کاهي يې هم څنگ ته ايښي وو، ده به د پرتو کسانو سيل کاوه، او که به له دوی نه چا سر پورته کاوه او يا غوښتل به يې چې د ټانک له چين څخه ځان وژغوري، نو په همدې غټو کاهو به يې پر سروېشتو، په همدې عجيب حالت کې يو مليشه د يوه مړه په خوله لگيا و او د سرو زرو غاښ يې ترې ايستو، په داسې حال کې چې سپي يې هم د همدې مړي په خپته بوت و. بله خوا د بامبوټي پر سر د فبروزي گمبډې (چې په چونه او ژېړو خاورو رنگ شوې) څنگ ته په مورچل کې د CIA افسر د يوه مړي لاش په داسې حال کې پروت دی چې يو عرب مجاهد له تړل شويو بمونو سره ځان پرې اچولی او د دواړو غوښې يې باد باد کړې دي، خو په مورچل کې د دواړو مړو وجود زياتې برخې پاتې دي، په يوه بله مورچه کې دوه تکي عرب ځوانان په داسې حال کې مړه پراته دي چې د دواړو تر منځ د لاسي بم کړی تړل شوې او په مجرد د دې چې څوک دغه مړی وښوروي او يا يې سره بېل کړي، نو بم به هم ورسره والوخوي، بله خوا ته د يوې بلې خاورينې گمبډې لاندې د زېرميني لور ته د زينو لاندې لاره ده، نه پوهېږم په زېرميني کې به څومره مړي پراته وي؟ ډېر څه په کې نه معلومېږي، ځکه چې ډېره ژوره او تياره وه، لرگينې زينې يې هم سوې وي، د سويو انسانانو بوی ترې

راخوت، چې سړی د لوگو او بوی زغم نه درلود. ووبرېدم او په بیره بېرته ترې راستون شوم.

کلا ډېره لویه ده، هره خوا په کې سوږې او زېرمینې او لغمونه دي، په ځینو زېرمینو کې مردارې او چټلې اوبه هم راغونډې شوې او د دغو مردارو اوبو پر سر تور تور مړي پراته وو.

د کوټو او زېرمینو د باندې گډې وډې ملیشي گړځېدې راگرځېدې، چا پلنگي درېشې، چا گوپیچې او چا برگ برگ خادرونه تر سر تاو کړي وو، د اکثرو ملیشو عسکري بوټونه او د ځینو سسورې په پښو وې. په دوی کې ځینې ملیشي لگیا وې او د مړو لباسونه او بوټونه یې ایستل، د یوه مړه عرب پښو ته یو سوزمخی جنگیالی ناست و او د هغه کرمچ یې را ایستل، ده په داسې حال کې چې د مړي یو کرمچ په خپله پښه کړی و او بله پښه یې لوڅه وه او غوښتل یې د مړي دویم کرمچ هم راوباسي، په داسې حال کې چې خپلې سسورې (لبرین بوټونه) یې د مړو خوا ته ورغورځولي وو. د کلا هرې خوا ته چې سترگې اړوې د بربادۍ او دهشت مناظر تر سترگو کېږي. هره صحنه او هره منظره د انسان زړه گروي، هره خوا مړي او زخمیان پراته دي، هره خوا وېرانی او بربادۍ دیو هره خوا پرې کړي سروته او بند بند شوي اندامونه او د وجود ټوټې پرتې دي، د بوی او وحشت ساری نه دي لیدل شوي.

افغانان دې ته جنگي کلا وایي خو اوس د جنگ تر څنګ څنګ باید ورته د مړو او دهشت کلا هم ووايي.

زه دلته په داسې حال کې راغلی وم چې د نومبر میاشت وه، د سهار د لمر زرینې وړانګې او د ژمي ساره بادونه او خیلې د سیمې فضا ته ډېر مغموم رنگ ورکړی و، زه که څه هم دغه کلا ته د معرکو تر کراری او سکون وروسته لومړنی شاهد نه یم، خو له څو ورځو وروسته هم انسان د مړو او بربریت په لیدو سره اټکل کولی شي چې دلته به څه قیامت تېر شوی وي! د وسلو پاتې شوي ذخیرې او درجن درجن مړي د مقاومت او نبرد زور پخپله بیانوي. د کلا منځ له مرمیو او پېکچکو (تولیو) داسې ډک دی ته به وایي د مرمیو فابریکه ده. د سپکو او درنو وسلو گولۍ او باروت هره خوا

نامنظم او کوټه کوټه پراته دي، د لاسي بمونو او د PRG راکټونو چاودلې او ناچاودلې مرمي له شمارة وتلې وې، د دې ټولو باروتو او مرميو د انبارونو په منځ کې په همدې خونې کلا کې زه هم گرځېدم راگرځېدم، نه پوهېدم چې چېرته پښه کېږدم، ترڅو د لاسي بمونو او ناچاودونو مرميو خوراک نه شم. عیناً د هغه پېښو په څېر لکه چې د اوبو په فواري کې را ایساره وي او زیار باسي چې اوبه پرې تویی نه شي. موږ هم د مرگ له وېرې په ډېر احتیاط پل د بل پله پر سر کېښود. زما شاوخوا د امریکایي توغندبو ټوټې پرتې وې، چې هر څه یې تباه کړي وو. دغه راکټونه د کلا په منځ کې د موټر او ټانکونو تر منځ د کلا په دېوالونو او چتونو راپرېوتې وو. د سوځل شویو ډاټسنو په منځ کې هم دغه راکټونه لیکېدلې وو. په ډاټسنو کې د سپرو عربانو غوښې یې هره خوا باد باد کړې وې. د یوې ډاټسنې په منځ کې صرف څو سوي هدوکي پراته وو. په کلا کې د سنوبرونې له چرو او کوفته شویو غوښو، داغ داغ ولارې وې، جنگي کلا د مرگ باغچې ته ورته ښکارېدل. تابه ویل چې دا تورو داغدارو ونو هم خون کړی وي. مهیبه او وحشتناکه ولارې وې. د باغچې دېوالونه هم تک تور اوښتي وو، یوه اوونۍ د کلا په باغچې کې اوروڼه بلېدل. د کلا تر مسجدې گمېدو لاندې په یو لېرې کونج کې یوه پلنه بنده دروازه ده، ښکاري له کلونو کلونو پرې د چا گوزر او دخول نه دی شوی. شاخوایې وچ بوټي او کاني پراته دي، لکه د پېریانو خای، څکه د کلا تر ټولو خلوت رکن همدا و. دلته بې شمېره پټکي، لونگي، خادرونه، او په وینو لړلي واسکتونه یو پر بل برسېره نامنظم پراته وو، لکه د پشمینه بافی زباله داني لوی ډېران ترې جوړ شوی

و.

مانا دا چې دا کلا جنگي ده، یو وخت د شاهانو او ملکانو قصر و، دا د خانانو کلا وه، ۱۲۰ کاله پخوانۍ کلا. دا کلا په اصل کې خټینه ده، خو کاني او لرگي په کې هم پرېمانه کارول شوي دي. د کلا دېوالونه او ودانۍ په ژېرې خاورې او گچ رنګ شوي دي. خو کلونه کلونه کېږي چې چایې مرمت نه دی کړی. د کلا محوطه لوړ لوړ پخه یې دېوالونه لریوچې تر نیم متر زیات سور لري. د دېوالونو لوړوالی یې ۱۰ مترو ته رسېږي. د کلا

د ننه ودانۍ په دوو برخو وېشل شوې، جنوبي او شمالي برخه د دواړو ودانیو پر سرد شلو مترو په لوړوالي برجي مورچلونه جوړ شوي دي، چې د کلا شاوخوا صحرا ترې په ښه توګه څارل کېدای شي. له همدې جګړو څخه مخکې په کلا کې د بزکشی ۳۰۰ اسان ساتل کېدل. د کلا شاهي اهمیت که څه هم ډېر کلونه کېږي چې ختم شوی، خو د اسونو له غوڅل خانې سره یې شکل او اهمیت بلکل ورک شو، کله چې په عربانو او طالبانو له هرې خوا حملې پیل شوې او له دوی څخه یې د پناه لاره ورکه کړه، نو ځینو یې (چې اکثره عربان وو) دې کلا ته پناه راوړه، په هغه ګړۍ کې لا په کلا کې ډېر زیات اسونه ولاړ وو. د امریکا او محلي متحدینو (لږیکو ملیشو، د نظار شورا، د حزب وحدت او حرکت محسني) په ګډو عملیاتو کې د وسلو او وسایلو له فوق العاده تفاوت سره سره د دې عربانو مقاومت یو ځل بیا جنګي کلا ته نړیوال شهرت ورکړ، داخل به تاریخ څه چې د زمانې ضمیر هم د شوي استبداد او وحشت کیسه هېره نه کړي، د ژوند په صفحه کې مې دغسې کیسه بله نه شته او نه پوهېږم نورو ته به دا روایت څنګه ښکاري او څه ډول به یې تعبیروي؟

خوزه یې د یو بې طرفه انسان په توګه لیکم او بیانوم، یوازې د صحنې د یو شاهد او ګواه په توګه، او کیسه داسې وه:

د کلا جنګي محاصره شویو جنګیالیو د تسلیمې اعلان وکړ، دوی پوهېدل چې په هېڅ صورت کې جنګ نه شي ګټلی. د سیمې قوماندان شمس الحق ناصري وايي: زما کسان په دې بريالي شول چې بې شمېره طالبان او عربان په مزار شریف کې اسیران کړي، موږ دغه نیول شوي، کسان ژوندي او سلامت د جنرال دوستم ځواکونو ته تسلیم کړل.

شمس الحق ناصري اوس د بلخ بېرېست دی، لوړه ځواني او تورې برنډې سترګې لري، خړه پلوي لونګۍ یې تر سر تړلې، له مظاهرو یې برېښي چې د بارسوخه کورنۍ غړی دی. په پیاوړي او ګټیالي چاپنداږي یې هم شهرت موندلی.

کله چې زما سره غږېده، نو له ډېر خوراو غضب څخه یې ګوتې پرېدلې. دی ځان ته د جنګي کلا د بغاوت د ختمولو فاتح وايي او په فخر سره وايي

چې په ترکمنستان کې د امریکا قونسلګری سره تعهد لري. د سپتمبر له پېښې وروسته یې له امریکایي ډیپلوماتانو سره اړیکې نور هم پاڅه شوي. اوس چې په سیمه کې طالبان او القاعده ختم شوي، د دوی راج چلېږي، امریکایان اوس په مزار شریف کې درې مخبروي مرکزونه لري چې په هوا کې د دريو مصنوعي ستوریو له خوا ورته اطلاعات راغونډېږي.

له مزاره تر کندز پورې:

د مزار له سقوط څخه یوازې دوه اوونۍ مخکې امریکا، جنرال دوستم ته د مزار د عملیاتو لپاره ۳۰۰۰۰۰ ډالره ورکړل، په داسې حال کې چې شمس الحق ته یې ۵۰ زره ډالر او ستلایتونه ورکړل. د ورځې په اوږدو کې د قوماندان شمس الحق جنگیالي لومړۍ ډوله وه چې د مزار شریف مقاومت یې ختم کړ. شمس الحق د دوستم په مشوره او د هغه د حکم په اساس د کندز په لور روان شو. دی په دې هم مکلف و چې د طالبانو او القاعدې غړي چې په هر ځای کې پټ او پراګنده شوي باید ژوندي یا مړه تر لاسه کړي. شمس الحق ته امریکایانو د سپوټرس Spotters دستګاه هم ورکړې، چې په ډېر دقت سره د معلوماتو په لېږدولو کې ترې کار اخیستل کېږي، د همدې د ستګاه د شفري فعالیت په اساس امریکایان کولی شي خپل اهداف په نښه کړي او د عسکري نقشي په درلودو سره یې په اتوماتیک ډول او له رادار سیستم سره تماس ټینګېږي، دغه دستګاه په اسانۍ سره د توغندیو او الوتکو بمبارد رهبري کوي. شمس الحق د مزار د سقوط په اړه وايي: "کله چې د مزار شریف نظامي مرکزونه او امنیتي کمربندونه د هوایي پریدونو په واسطه فلج شول، زموږ جنگیاليو پلي عملیات پیل کړل. مزېر مو لاندې کړ، د عربانو په شمول مو د طالبانو ۴۰ ډاټنسي او ۲۰۰ سړي ژوندي ونيول. د نومبر پر نهمه د شپې لس بجو د کندز په لور را روان شو. دوستم راته وویل چې د مزار شریف او نورو سیمو ټول وسله وال طالبانو او عربانو کندز ته تللي او زموږ کونښن به دا وي چې په سوله ییزه توګه د کندز مسئله حل کړو، په کندز کې د طالبانو او د القاعدې (له ۸۰۰ څخه تر ۱۰۰ تنه) خارجي جنگیالي (چيچنایي، عرب،

ازبکستاني، پاکستاني او...) راغونډ شوي وو. په کندز کې اصلي مشکل د طالبانو نه و، ټول مشکل د هغو خارجي جنگياليو چې تر مرگ پورې يې د مقاومت ژمنه کړې وه. د کندز شاوخوا ته له رسېدو سره سم مې خپل پخوانی دوست امير جان چې ډېره موده د طالبانو ملگری پاتې شوی و، ور ولېږو. امير جان په کندز کې د طالبانو له نظامي قوماندان ملا فاضل سره په تماس کې شو او زموږ سره په مذاکراتو کې قانع کړ. لومړني مذاکرات مو د دوستم په مشرۍ په جنگي کلا کې تر سره کړل، په مذاکراتو کې د هزاره وو مشر محقق، د نظار شورا عطاء محمد او دوه نور محلي قوماندانان او يو لوړ، سور او سپين امریکايي چې ازبکي لباس يې په تن و هم شامل وو.

جنرال دوستم ويل چې که چېرې دوی خپل خير غواړي، نو بهترينه لاره دا ده چې موږ ته وسلې او سامان وسپاري، موږ به دوی په اطمینان سره کندهار او نورو جنوبي سرحدونو ته ورسوو، خو خارجي طالبانو به امریکايانو ته تسليموو ملا فاضل ته د دې خبرې منل گران وو چې عربان او نور خارجي طالبان دې امریکا ته وسپارل شي، خو کله چې جنرال دوستم د وروستي ځل لپاره گواښ وکړ، که چېرې زموږ پر شروطنو توافق و نه شي نو نه به روغ انسان له دې سيمې ووځي او نه به په کندز کې د چا کور او مال سلامت پاتې شي، ځکه زه به ټول ژوندی وگړی د ټانک تر چينونو لاندې کړم.

له دې مذاکراتو وروسته کله چې د کندز د محاصرې کړۍ نوره هم تنگه شوه، د ملا فاضل موقف ډېر بدل شوی و، په دويم ځل مذاکراتو کې يې نه يوازې د دوستم ټول شرطونه ومنل بلکې ملا فاضل دا هم وويل: که چېرې دوستم په خپل کړيو ژمنو صادق پاتې شي، نو دی به اسامه هم لاس تړلی ورته تسليم کړي او تېر کابل او نورو سيمو پورې به شمالي ځواکونو مرسته وکړي. په همدې توگه کله چې مزار د نومبر پر نهمه او ورپسې کابل د نومبر پر ۱۳مه سقوط وکړ، لس ورځې وروسته (د نومبر ۲۴) کې کندز هم سقوط وکړ. د نومبر په څلورويشتمه ملا فاضل امير جان ته اطلاع ورکړه چې موږ ټول تسليمېږو، خو زر تنه عربان چې زموږ سره موافق نه وو له

کندز څخه وتلي او د مزار په لور روان دي. که څه هم د دوی له جملې څخه ۴۰۰ تنه موږ دې ته متقاعد کړې چې زموږ لاره ونیسې، خو ۶۰۰ نورو یې زموږ له فیصلو سرغونه کړې، دغه ۶۰۰ کسان چې په خپلو ډاټسنو او جیپانو کې سپاره وو او د مزار په یوه څنډه کې متمرکز شول. ملا فاضل او امیر جان له دې وېرې چې د مزار شریف د سلطان راضیې د بنوونځي پېښه تکرار نه شي. د هغوی په تعقیب شول (د سلطان راضیې په بنوونځي کې ۵۰۰ ایسار شوي غربان او پاکستانیان د شمالي تلوالې او امریکایانو له خوا په ډېرې رسوایۍ سره ووژل شول او څه یې تپیان هم شول)، که څه هم له کندز څخه د دغو ۶۰۰ تنو د وتلو هدف په مزار د حملې نه و. دوی غوښتل چې یوازې او یوازې ځانونه امیرجان ته چې دا خلک ورسره بلد وو تسلیم کړي، ځکه چې امیرجان یو باغیرته پښتون او مهربان انسان دی، خو په دې شرط به تسلیمېدل چې په صحنه کې به هېڅ امریکایي افسر نه وي، د دوی د شرط په اساس د امیرجان له خوا (د دوستم او نورو متحدینو په حضور) د دې کسانو د خلع سلاح کول کار پیل شو، خو دا څه اسانه کار نه و، ځکه چې ځینو افراطي عربانو له خپل ځان سره لاسي بمونه، پیسې، چاقو او تمانچې پټې ساتلې وې. خو کله چې د دوستم کسانو له دوی تلاشي اخیسته نو د دوی د پیسو په سړیې په خپلو کې هم ټکر او شخړې راغلې، خو کله چې ماښام نژدې شو او د دې مجاهدینو د روژه ماتې وخت راغی، د اسیرانو د شپې تېرولو لپاره د ځای بندوبست په کار و. دوستم غوښتل دا کسان د مزار هوایي ډگر ته انتقال کړي، خو هلته امریکایانو د خپلو ماموریتونو په پلمه اجازه ور نه کړه. نو د مجبوریت له مخې یې جنگي کلا انتخاب کړه، تر څو شپه هلته تېره کړي. تر جنگي کلا بل داسې مضبوط او ستر ځای په نظر نه راتو.

د جنگي کلا شپه:

کله چې اسیران جنگي کلا ته را ورسول شول، نو د دقیقې تلاشي لپاره د جنرال دوستم قوماندان "نادر" او د هزاره وو د ډلې "سیدالله مسرور"

کسانو د اسیرانو په پلټنې پیل وکړ. د تلاشی اخیستو په جریان کې یوه عرب خان په لاسي بم والوزاوه، چې له دې انفجار سره د شمس الحق ناصري دوه تنه هم له منځه لاړل. دا خو هسې مازې د کار پیلامه وه. عربان په دې ناراضه وو چې له دوی سره غلطي وشوه. لومړۍ غلطي دا وه چې دوی ځانونه امیرجان ته تسلیم کړي وو، خو په منځ کې ټول واک او اختیار د دوستم ملیشو ترې واخیست. بل دا چې له دوی سره وعده شوې وه چې تر هرات پورې به دوی سلامت رسول کېږي. خو له وضعې برېښېده چې دوی امریکایانو ته ورتسلیموي. له پېښې وروسته یې اسیران په ډېرې چابکۍ سره د کلا د جنوبي برخې زېرمینیو ته ښکته کړل او ټول هماغلته ځای پر ځای شول. د شپې ناوخته اسیرانو یو بل پسې خپل ځانونه پر بمونه الوزول، ښایي دوی ته دا کار تر هغه مرگ ښه برېښېده چې سبا ته د امریکایانو له خوا ور رسېږي. په دې زېرمینیو کې شل کلن "جان فلیپ واکر" هم موجود و چې ملگرو یې د عبدالحمید په نامه پېژانده. هېڅوک نه پوهېدل چې دی دې د امریکا د "ماریلاند" سیمې اوسېدونکی امریکایي وي. واکر د امریکا په سانفرانسیسکو کې د یوې کاتولیکې کورنۍ په غېږ کې رالوی شوی دی.

دا چې د زېرمینیو له لومړۍ ځان وژونکې چاودنې وروسته هلته نور څه پېښ شول، جان واکر داسې وایي: د نومبر پر ۲۵مه نېټه د شمال تلوالی ملیشو سهار وختي له زېرمینیو څخه زموږ را ایستل په داسې حال کې پیل کړل چې زموږ لاسونه یې تر شا راته کلک تړل او بیا یې یو یو را ایستلو، د لاس تړلو پر مهال دغو ملیشو له سختو وهلو او ټکولو هم کار اخیست، هېڅوک نه پوهېدل چې له څه ډول سرنوشت سره به مخامخېږو، په دې د ټولو یقین و چې تر هرات پورې د دوی رسول هسې یوه دوکه او فریب و، په موږ کې ډېرو اسیرانو په کړس کړس ژړل، ځکه اوس تر ډېره حده دا محسوسېده چې یا خو به همدلته لاس تړلي وژل کېږو، او یا خو به مو په ډېر ذلت سره امریکایانو ته سپاري. موږ یې چې له زېرمینیو زاوویستلو، نو سملاسي مې سترگې په دوو امریکایانو ولگېدې، د یوه په لاس کې وړوکې ویدیويي کامره وه او زموږ عکاسي یې کوله.

جان واکر زیاتوي: دغه دوه امریکایي صاحبمنصبان د CIA غړي وو. د لومړي کس نوم: دایف Dave چې لوړ قامت او غټه سره ږیره یې درلوده او د ازبکانو لباس یې په تن کړی و، هغه په روانه لهجه په ازبکي او روسي ژبه خبرې کولی شوای، خو له دې ټولو سره سره له ورايه بنکارېده چې هغه امریکایی دی. د ده سور او سپین مخ، شنې سترگې او په ورايه پورې تړلې تمانچه او د خبرو سبک په خپله دا ښودله چې امریکایی دی. د دویم سړي نوم مایک (جاني مایکل سپاین (Jonny Micheal Spayn) و. مایک چې ۳۲ کلن و او د جین پلټون یې اغوستی و او تور بریتونه یې لرل، د ده له ویدیويي کامري پوه شوم چې د CIA غړی دی. دغو دوو امریکایانو زما پلټنه کوله، خو زما په اړه یې هېڅ معلومات نه درلودل، او نه یې هم زه پېژندلم.

واکر وايي: همدا دوه امریکایان او ورسره د افغاني ملیشو سړي په څوکیو ناست وو او له هر بندي څخه یې په ډېر فاتحانه غرور پوښتنې کولې، دوی به هر بندي را غوښت او په گوند به یې خپلې مخې ته کېناوه (په داسې حال کې چې لاسونه به یې تر شا کلک تړلي وو) او بیا به یې تحقیق ترې کاوه.

جان واکر چې په خیرن او ډنگر صورت د CIA افسرانو مخې ته کښېنول شو، خو دوی تصور نه کاوه چې دا به د دوی په څېر یو امریکایی وي. د CIA مامورین په لوړ غږ غږېدل، او پوښتنې یې کولې، خو جان واکر چوپ او خاموش و، هېڅ ځواب یې نه ورکاوه. نور اسیران هم په کتار کې چوپ او غمگین ناست وو او د خپل تحقیق لپاره یې د نوبت انتظار کاوه.

دوی د مایک او دایف خبرې اورېدې. مایک خپل لاسونه په ډېر ځور تر ملا نیولي وو. له خپلې څوکۍ پاڅېده او ویې ویل: زموږ هدف د هغو خبیثانو لاس ته راوړل دي چې په نیویارک کې یې بې گناه خلک ووژل، په هغو چاودنو کې په سلگونو مسلمانان هم ووژل شول.

مایک په داسې حال کې چې جان واکر یې مخې ته ناست و، په لوړ اواز غږ وکړ:

خبرې کوي که نه؟ زموږ ځواب راکړه؟ خو واکر هېڅ نه ویل.

د ورځې يوولس بجې شوې، د تحقيق له مېز څخه ۳۰۰ متره لرې د سره صليب غړی سيمون بروکس Simon Brooks هم د دغې صحنې عيني شاهد و (ده له جنرال فوزي څخه چې د مليشو عمومي قوماندان و، د اسيرانو د سرنوشت په اړه د ملاقات لپاره وخت اخېستی و). بروکس خپل د سترگو ليدلی حال داسې بيانوي:

د کلا له يوې څنډې څخه د کلاشينکوف د ضربې اوازونه راغلل، ما لا له جنرال فوزي سره خبرې نه وې پيل کړې، دواړه د ده په يوه کوټه کې ناست وو، جنرال فوزي پاڅېده او ويې ويل اوس نو ملاقات نه شو کولی. زه يې په همدې کوټه کې پرېښودم، او دی ووت. د ډزو اوازونه وار په وار زياتېدل، ورسره ورسره د بمونو اوازونه هم راغلل، زه ووپرېدم، غوښتل مې چې کوټه پرېږدم، او جنرال فوزي ته ځان ورسوم. هغه د کلا له بام څخه خپلو ملگرو ته چيغې ور وهلې چې پام کوئ، څوک و نه تښتي، زه پوه شوم چې حتماً اسيرانو د کلا په جنوبي برخه کې بغاوت کړی.

د جرمني تلوېزيون استازی چې هلته موجود و، کيسه داسې بيان کړې ده:

بنديان په ډله ييز ډول تحقيق ته راوستل کېدل، او د CIA افسرانو (مايک او دايف) ترې پوښتنې کولې، مايک له يوه بندي څخه پوښتنه وکړه چې څوک دی؟ او ولې دلته راغلی دی؟ بندي په ځواب کې ورته وويل: ستاسو مرگ ته! او له دې سره سم يې ځان پر مايک ورغورځاوه. مايک خپله تمانچه راوويستله او بندي يې مړ کړ.

دايف يو بل بندي وپوښت او د شمالي تلووالي له يوه کس څخه يې کلاشينکوف واخيست او انداخت يې پيل کړ. بنديانو ځانونه پر مايک ور واچول او په لغتو يې په خوله خوله وواهه، هغه په خپله تمانچه دوه نور عربان هم ووژل، او ده هم تر پښو لاندې ساه ورکړه. نورو بنديانو په عين وخت کې له مليشو څخه څو ميله وسله تر لاسه کړه او ډزې زياتې شوې، دايف درې نور طالبان هم وويشتل او بيا يې د کلا د شمالي دېوال په لوري تېښته پيل کړه. هلته د سره صليب استازی هم موجود و، او پر هغوی يې چيغه وکړه چې ځئ، ځانونه وباسئ.

ضابط داود چې د بغاوت له پیل نه تر پایه پورې په صحنې کې و، وايي: لومړی هجوم او بغاوت څه کم یوه دقیقه وخت ونيو، خو وروسته وروسته یې لمن خورېدل، بغاوت درې مرحلې درلودلې. په لومړۍ مرحله کې د کلا د جنوبي څنډې له زېرمینيو څخه بنديانو په لاسي بمونو پر پهره دارانو حمله وکړه او په دم گړۍ کې یې هغوی ووژل او توپونه یې ترې واخېستل. په همدې کې د CIA ضابط مايک هڅه کوله چې په باغیانو فیرونه وکړي، خو د القاعدې هغه اسیر چې لاسونه یې تړلي وو، د سر په ضربې سره په مايک حمله وکړه او د مايک خوله او پوزه یې ورته مات کړل. مايک چې سرې وینې پرې رابهدلې، غوښتل یې خپل حریف په تمانچه وولې، خو په همدې شېبه کې یو بل عرب راوړسېد او پر مايک یې ډزې وکړې او ختم یې کړ. خو دايف په یوې ضربې سره خپل مخامخ دوه کسه عربان ووژل او په منډه یې ځان له صحنې څخه وويست او د کلا د شمالي برخې په لور یې تېښته واخېسته. معرکه نوره هم گرمه شوه، په دغو ډزو کې جان واکر هم تپي شو. بله خوا سیمون بروکس په تېښته تېښته د کلا د شمالي برجونو سر ته ځان ورساوه. هلته د المان د تلوېزیون ټیم هم راغونډ شوی و. په لږ شېبه کې همدې برج ته دايف هم ور ورسېد.

بروکس وايي: دايف په وېرې او وارخطايۍ سره وویل چې وضعه ډېره خرابه ده. بنديانو شل تنه ملیشي بې وسلې کړې، اوس تر شلو میلو زیاتې وسلې د عربانو لاس ته ورغلې دي. دايف له مور څخه وغوښتل چې هر څرنګه چې وي باید تاسو له کلا نه ووځئ. مور ورته وویل چې څنګه ووځو؟ ایا د کلا له سر څخه چې شل متره لوړوالی لري ځانونه وغورځوو؟ د دايف خبرې نورو وسله والو ملیشورد کړې او ویې ویل چې د کلا شاوخوا سیمې په مینونو فرش شوي پام کوي چې داسې اقدام ونه کړي. په هماغه شېبه کې مور په دې پوه شو چې په مصیبت کې راگیر شوي یو او له هرې خوا مرگ را روان دی. بروکس زیاتوي: دايف له ځان سره څه درودونه ویل او شکر یې ایست چې له پېښې ژوندی راووت. ده د الماني تلوېزیون له ټیم څخه د هغوی ستلايت امانت واخېست او ویې ویل چې بله چاره نه لرو،

مجبور یوو له خپلو ملګرو مرسته وغواړو. ژر کوی چې وضعه زموږ له کنټرول څخه وځي.

د کلا جنوبي برخه د باغیانو په کنټرول کې ولوېده، دوی فوراً په لوړو برجونو کې خپلې مورچې ټینګې کړې. دوی ته د بمونو او د RPG راکټونو دوه ذخیرې هم په لاس ورغلې وې.

د ورځې پر یوه نیمه بجه معرکه پوره ګرمه او خونی شوه. د القاعدې کسانو غوښتل چې د کلا عمومي دروازه او پر سر یې برجونه هم قبضه کړي؛ خو د دوستم ملیشو په پوره زور او خشونت سره د هغوی مخنیږنه کوله. په همدې لحظه کې له یوه "لنډاور" موټر څخه د برتانیې د ځانګړي ګارډ (SAS) شپږ تنه په خپلو مجهزو یونیفورمونو کې راوړسېدل، دوی پکول خولی پر سر کړې وې او مخامخ هماغه برج ته ورغلل چې سیمون بروکس د ټایم د مجلې خبریال، الېکس پیری د الماني تلوېزيون ټیم او د دایف په شمول ځینې نورې داخلي ملیشې په کې وو.

الېکس پیری خپله کیسه داسې بانوي:

برېتانوي پوځیانو له موږ وپوښتل چې که څوک په انګرېزي پوهېږئ، نو موږ ته دې د کلا وضعه تشریح کړئ. لږ شېبه به نه وه تېره چې په یوه نظامي موټر کې د امریکایي پوځونو یوه ډله راوړسېده. دوی هم همدې ځای ته راغلل او په درنګ ګرۍ کې ټولو په ګډه د شمالي ټلوالې له څو قوماندانانو سره پر پلان خبرې پیل کړې.

د امریکایي ځواکونو مشر د عسکري راډیو له لارې له خپلو مقاماتو سره په تماس کې شو او له هغوی څخه یې د الکترونيکي توغندیو د استعمال مرسته وغوښته... "اورئ، هلو... اورئ..." د همدې راډیويي ارتباط په لړ کې دایف هم خپل راپور وړاندې کړ او ویې ویل چې مایک ضایع شوی او باغیانو په کافي پیمانه وسلې او مهمات تر لاسه کړي دي. په همدې شېبه کې دایف له موږ څخه لرې و او د جنوبي برج په کوم نژدې برج کې پټ و. د ده په غږ سره موږ ته د مقابل طرف ټول معلومات حاصل شول. دایف چې د خپل ستلایت له لارې د خپل موقعیت معلومات ورکړل، ټول حیرانه شو. د یو بل برج په سر د ازبکو ملیشو یو قوماندان د ستلایت له

لارې له امریکایي ځواکونو سره په تماس کې و او هغوی ته یې له خپل موقعیت څخه د لېزر په شعاع سره د دښمن ځایونه بنودل. لږ شپه وروسته چېت الوتکې راورسېدې او راکټونه ترې راخوښې شول. هماغه د لېزر په شعاع نښه شوي ځایونه یې په نښه کړي وو. راکټونه د جنوبي برخې د بوالونو شا ته ولگېدل او سپرې دورې جوړې شوې.

بروکس وايي: موږ خپلو ملگرو ته وویل: موږ ته په کار ده چې دا موقعیت پرېږدو او ځانونه وباسو.

دا لومړنی هوایي برید و چې بیا پر څلورو بجو او پنځو دقیقو زموږ له سر څخه د راکټونو کتار تېر شو او د کلا په جنوبي برجونو ولگېدل، پاس د بام پر ناستو ملیشو چکچکې او شپېلاقونه پیل کړل، د راکټونو په گردونو او لوخړو کې د دوستم ملیشو هم خپل شاجورونه په پتو سترگو ورتشول. د ډزو لړۍ د شنبې تر سهاره روانې وې، تر هغې گړۍ پورې لا هم د باغیانو روحیه او قوت غښتلی و.

د لسو بجو په شاوخوا کې امریکایانو تصمیم ونيو چې د باغیانو خبره ختمه کړي، اوس نو دوی د کلا په شمالي برجونو کې د ترصد او قوماندانې لپاره خپل ځای تثبیت کړی و.

د کلا پر جنوبي برخې له بهر نه هم درې څلورو غول پیکره ټاکونو، توپونه وويشتل، همدې انداختونو تر دېره حده د جنوبي برخې برجونه فلج کړي وو. د جنرال فوزي له امریکایي او برتانوي ځواکونو سره په دې سلا شول چې دمخالفینو تر ولکې لاندې د وسلو گدام باید له منځه یوسي.

له هوایي ځواکونو سره په راډیويي مخابراتې تماس ونيول شو. د گودام پوره کورويي هوایي ځواکونو ته ورکړل شوه، د هدف نقطه (طول، عرض، مساحت او هر څه په انچ سر)، نښانې شول.

طیاره راورسېده "شرطي!! هول، شرقي خلکو!! پام... پام... تاسو ټاکلي هدف ته ډې نژدې یاست... لطفاً موقعیت مو بدل کړی... زموږ د برید تخریبي بمونه سل متر مربع ساحه له منځه وړي... لطفاً فاصله ونیسئ... فاصله... فاصله... ځکه چې تاسو په همدې سل متره کې شامل یاست..."

د شمالي برج قوماندان په ځواب کې ”...چاره نه شته... مور نه شو کولی دغه برج پرېږدو... ځکه چې مور له همدې برج څخه د لېزر په شعاع تاسو ته د هدف نقطه په نښه کولی شو... له بل موقعیت ممکنه نه ده چې تاسې هدف معلوم کړئ...“

او تر لږ سکوت وروسته پېلوت: ”... متوجه... متوجه... بم در واستول شو...“ ځمکنی قوماندان: ”هو کې... هو کې... موافق یو...“

څو ثانيې نه وې تېرې شوې چې هماغه خوشې کرل شوی بم د دې پر ځای چې د وسلو گودام له منځه یوسي د متحدینو د ترصد د برج پر سر راولوبد.

له کلا څخه دباندې فرانسوي کامره مین دامیان دیغول وکولی شو چې په تلوېزیون کامرې سره د منفجر شوي بم فلمبرداري وکړي. د ازبکویو قوماندان په خپلې مخابراتې سره لگیا دی چیغې وهي:

... دلته نه... دلته نه... بلکه غلط هدف... بس کړ... بس کړئ... نور بمونه و نه غورځوئ... زمور خپل کسان مو تباہ کړل... فوزي وايي:

په هماغه شېبه کې زه په برج کې وم چې بم زمور پر سر راوړسېد، د برج دېوال زما پر سر راوغورځېد، دا متې مې لا تر اوسه هم خوږېږي، تر همدې ورځې پورې زه سم غږ نه اورم. مخابراته مې په لاس کې وه چې د بم چرو راڅخه والوزوله، خو زه الحمدلله ژوندي راووتم. دا یوه حقيقي معجزه وه، زمور سره په برج کې هېچا د دې امید نه کاوه چې څوک به ژوندي پاتې وي، له مور سره ۳۰ امریکایان او برتانویان مړه شول، ۲۰ کسه زخمیان شول او ځینې نور چې ژوندي وتلي وو، د دوږو او خاورو له انبار څخه راووتل، په همدې یوه شېبه کې دغه شل متره لوړ برج د خاورو په انبار واوښت، دا بم دومره دروند و چې د کلا شاته یو ولاړ تانگ سرچپه راواوښت او په بل مخ شو. له هغه وروسته بمبارد ودرول شو، خو کله چې شپه شوه، نو د امریکا مدرنترینه څارندویه الوتکه AC ډوله الوتکه په کار واچول شوه، دغه الوتکه محشر جوړوي، په ډېره ټیټه فاصله کې پرواز کوي، خپل ښکار د شپې په تیاره کې کوي، الوتکه لیدل کېږي نه، نه یې

غږ شته، نه رنگ، خو دا هر څه ویني، مرگونه کړي، کله چې راوړسېده نو په یوه گوزار سره یې د باغیانو د وسلو ډیپو والوزوله. د چاودنې لمبې دومره لوړې وې چې د مزار شریف له بناړ څخه هم لیدل کېدلې.

د سې شنبې د ورځې په اوږدو کې د نومبر پر ۲۷مه تصفیوي عملیات پیل شول، د تانکونو او توپونو مشترکه بکتريا د مخالفینو مقاومت خنثی کړی و. وروسته همدغه تانکونه په مورچلو او زېرمینو ور وختل.

د چارشنبې تر سهاره پورې همدا تصفیوي عملیات روان وو. تر هغه ځایه چې د کلا په جنوبي برجونو کې پرته له کوفته شویو غوښو بل هېڅ نه وو پاتې. له یوې خوا شدید بمبارد او له بلې خوا د تانکونو او توپونو فیرونه او بیا د باغیانو پر مړو د چین داره تانکونو چین مالي هر څه ایره ایره کړي وو. یوازې د دغو مړو راټولول له سره صلیب سره څلور ورځې وخت ونيو. دوی په دې وتوانېدل چې ۲۳۷ لاشونه راټول کړي.

کله چې د متحدینو ځواکونه د مقاومت په ختمېدو مطمئن شول، پینځه کسه ملیشې یې په دې وگومارلې چې زېرمینو ته د زینو له لارې ور کوز شي او معلومه کړي چې که څوک ژوندي پاتې وي. پلټونکي له لږ شېبې وروسته راووتل او ویې ویل چې هېڅوک هم ژوندي نه دی پاتې، لږ شېبه نه وه تېره شوې چې دوه کسه زخمي عربان له زېرمینو راووتل. دوی په ډېره بده وضعه کې وو، څب څب وو، یوازې ساه په کې چلېده، لږ شېبه وروسته دوه نور چې چندان ژوبل نه وو هم راووتل، دوی د مرستې او مدد نارې وهلې او ویل یې چې په زېرمینو کې نور کسان هم شته.

د ځانگړي گارډ قوماندان وویل، چې په کار ده زېرمینو ته پرېمانه اوبه ورخوښې کړو تر څو پاتې کسان یا خوراوڅي او یا هم همالته د یخ له کبله کنگل شي. همداسې یې وکړل. وروسته له دې چې زېرمینو ته یې اوبه ورخوښې کړې د اوبو په سر یې تېل هم ورخوښې کړل او اور یې ورته ولگاوه. په زېرمینو کې جهنمي لمبې بلې شوې، تکې تورې لوخړې او سخته بدبویی ترې راووته، د اور د لمبو له منځه توري بلاوې راووتې، د دوی مخونه او لاسونه سوي وو، په دغو محدودو کسانو کې چې د لمبو له سپرغیو سره راووتل یو هم امریکایي جان واکړ و. دی تر اوسه پورې ژوندي

و. له څه شېبو انتظار وروسته متحدینو زېرمینۍ ته نارې وروهلې چې که څوک ژوند غواړي نو رابهر دې شي، خو د چا ځواب نه اورېدل کېده. بیا نو د دوی له هرې سوړې څخه زېرمینۍ ته گرنېټونه او چاودېدونکي مواد ورغورځول، او ورپسې یې یخې واورینې اوبه یو ځل بیا ورخوشې کړې. که څه هم له دې کار سره ډېر تپیان ووژل شول خو پوره یوه شپه په همدې توگه تېره شوه، دغه نور راوتلي اسیران د جان واکر په شمول د کلا په غولي سختې یخۍ ته کېنول شوي وو او پاس د بامونو له سرو څخه ملبشو نظارت پرې کاوه.

سهار شو (د شېبې پر ورځ سهار وختي) په داسې حال کې چې د متحدینو مشران او همداراز د ملیشو گڼ قوماندانان او د سره صلیب ماموران د کلا په منځ کې راغونډ شوي وو او د ناستو اسیرانو تماشا یې کوله چې له زېرمینو څخه داهونو اواز او د اخ اخ فریادونه تر غوږ شول. ملیشو ځانونه برید ته تیار کړل او منتظر وو چې که څوک له زېرمینۍ څخه د حملې په نیت راووځي نو په گوليو به یې سوري سوري کړي. خو دا ځل د زېرمینۍ پاتې شویو کسانو پناه غوښته او ځانونه یې تسلیمول.

د جنگي کلا تمرد چې د عربانو له خوا پیل شو، د پښځو پېړیو بربریت او د یووشتمې پېړۍ تنکالوژۍ پر داسې داستان بدل کړ چې تاریخ هم پرې شرمېږي. عجیبه دا ده چې دا جگړه پر یوه تسلیمي پیل شوه او یوه اوونۍ وروسته پر یوه تسلیمي پای ته ورسېده؟!

په کلا کې راغونډ شویو کسانو اټکل کاوه چې کېدای شي تر پښځو یا شپږو تنو زیات کسان نه وي، خو له دې محشر څخه (له دومره اورونو، بمونو، یخو اوبو او لوړو تندو سره سره) په شمار ۸۶ کسان راووتل. مخونه یې د لیدو نه وو، تا به ویل چې مړي دي. مخونه یې سوي و. د ډېرو خود سترگو کونجونو هم له یخ څخه چاودې او څیري وو. د ډېرو غږونو له یخۍ مات شوي وو. پوزې یې له تورو لوړو ډکې شوې وې، جامې یې سوې وې، داسې برېښېدل لکه چې د دوزخ له سپرغیو جوړ شوي انسانان دي. کله چې دغه ټول اسیران سره راغونډ شول او د هغو نورو اسیرانو چې له بېگانه څخه په همدې غولي ناست وو، یوه امریکایي د ترحم له مخې یوه تنکي

ځوان ته مالته وړاندې کړه، هغه سوي زخمي ځوان په انگرېزي ژبه مننه ورڅخه وکړه، په هماغه کړۍ کې امریکايي ځواکونه په دې پوه شول چې دا هماغه ورک جان واکر دی.

خو د دې ژونديو او مرو له شمېر څخه بيا هم داسې ښکاري چې ۱۱۷ کسان ورک شوي. او همدا نن چې نن دی هم څوک نه پوهېږي چې له دې کلا څخه هم ۱۱۷ ورک شوي عربان څنگه وتلي؟ چېرته وتلي؟ او ايا بيا به پيدا شي که نه؟؟؟

خو مور جنګي کلا په داسې وخت کې پرېښوده چې د مرو او زخمیانو په ليدو مو خپله دنيا هېره کړې وه، مور ته داسې ښکارېده چې گوندي په ټوله دنيا کې به قيامت وي. کله خو وایم چې دا به خوب و، خو دا هر څه رښتيا وو، مور ډير هغه رازونه لا کشف نه شواي کړای چې د دې کلا د بربريت واقعي انداز ترې څرگند شي. خوزه وایم يوه ورځ نه يوه ورځ به زمانه داسې هم راځي چې د دې کلا اصلي سناريو مور ته په رښتینې توګه راوسپري او معلومه کړي چې ايا دغه محشر د دې اسيرانو له خوا پيل شو، که فقط په دې خاطر چې د دې خونکاريو پرمخ پرده واچول شي، ورته د جنګي کلا د بغاوت نوم ورکړل شوی؟؟

جان پولي ماري:

له کلا څخه لرې کېدم، د ډاټسني په باډۍ کې ناست وم او تر اخره مې کلا ته کتل. کلا مې تر نظر وار په وار وړوکې کېده، د موټر په دورو کې مې تر لرې ځای د کلا عکاسي کوله، تر هغو چې بلکل د موټرو په دورو کې ناپيده شوه.

جان پول ماري، د فرانسوي مجلې نوفل ايزرفاتور ستر څېړونکی، پښتو ته ژباړه: عبدالرحمن سکوت، وطن مجله، د درېيم کال يوولسمه ګڼه، ۲۰۰۲ کال، اپرېل - مې، ۳۳-۴۱ مخونه.

د شبرغان په دښتو کې د مرگ قافلې چيرته لارې؟؟؟

د طالبانو بنديانو د ډله ييزو وژنو وروستنی بشپړ او ژوندي راپور

د شمالي تلوالي د شبرغان له تور زندان څخه د موټر په مزل د پنځلسو دقيقو په فاصله کې يو پراخه کنډو کپر دښته راځي چې د ليلي په نامه يادېږي.

له دغې دښتې څخه هستوگنو سيمو ته ځينو صحرايي حيواناتو په خپلو خولو کې هډوکي راوړي وو. چې ځينې يې وچ او زاړه او ځينې يې لاهماغسې تازه او په غوښو کې نغښتې وو دا څرگندونې ډاکټر "هاگلند" چې د بشر پوهنې په څانگه کې استاد دی او د بشري حقوقو په يو ټيم کې يې په دغو تازه ورځو کې له شمال څخه د ليدنې په ترڅ کې دليلي دښتې ته هم سر وربښکاره کړی، خپل راپورتاژ تهيه کړی.

نوموړی په دې هکله چې طالب بنديان څرنگه د مرگ کومي ته ورسول شول يو اوږد راپور ته تيار کړی دی، چې موږ يې ستاسو مخې ته ږدو. نوموړی ليکي: ما د ليلي په دښته کې نيمې کيندل شوې ځمکې وليدې چې ځای ځای د تښپو مری او تارونه، د سرونو گلگوتي وپښتان: د جمجمې هډوکي او همداراز بوتان په کې پراته وو، په ځينو ځايونو کې مې د بلډوزرونو هغه نښې وليدې چې د وينو ليکې او خاپونه يې تر ډېره له ځان سره کش کړي وو. خو زه وایم چې د ډله ييزو قبرونو موندل اسان کار نه دی، ولې پلټونکي او د دغه کار ماهرین په دې ښه پوهېږي چې چيرته د بلډوزرو د عرابو نښې او د کرهنې د ځمگې په پرتله د دغو ځمکو توپير ښکارېږي، نو دا نښې چې په دغه ځای کې ډله ييز قبرونه موجود دي

ما د لاسونو پټۍ او څه اندازه دستکشې وليدې چې يوه خوا او بله خوا پرتې وې او دا هغه دستکشې دي چې وژونکي يې د مړو جسدونو د بنخولو پر وخت په لاسو کوي، نو دا هغه ثبوتونه دي چې په ډاگه دا معلومېږي چې د دغو بنديانو وژل يو پلان شوی کار و.

ډاکټر هاگلند وايي: د ليلي دښتې له ليدلو وروسته زه له خپلو دوو ملگرو سره چې دواړه د "بوستن" دي، د شبرغان جيل ته لاړم، دلته مو چې څه وليدل ډېر دردوونکي دي، نژدې درې زره طالبان مو وليدل چې په داسې يوه کوټه کې اچول شوي وو، چې يواځې د اته سوه تنو لپاره جوړه شوې ده. دا ټول هغه زخميان، وږي او ناروغ طالبان وو چې د کندز د سقوط پر مهال د دوستم ځواکونو ته تسليم شول، مور د دوی د دغه دردوونکي حالت په اړه د زندان له يوه مسؤل قوماندان سره خبرې وکړې، خو هغه د دغه بد حالت له شتون سره تر منلو وروسته مور ته د پيسو د نشتوالي خبره وکړه او ويې غوښتل چې که تاسو دوی ته د غذا تيارولو او د يو کوهي (څاه) ويستلو مرسته وکړئ چې دوی ته پاکې اوبه ورسېږي، نو بڼه او کنه نو مور يې نه شو کولای.

خو خبره داسې نه وه، مور د طالبانو له بنديانو څخه نورې دردوونکې کيسې واوريدلې، خو له دې پېښو سره چې دوی ورسره مخ شوي وو، اوس هم طالعمند وو چې ژوندي پاتې وو، هغوی ويل چې مور څخه په سلهاوو ملگرو هغه وخت مرگ ته غاړه ورکړه چې له کندز څخه په وسپنيز کانتينرونو کې تخته بند او په زور ځای پر ځای شوو، دروازي راپسې بندې شوې او ساوې مو تنگې شوې، تر دې چې په سلهاوو ملگري مو له خپل ژوند نه ستړي او د مرگ کومي ته ولوبدل.

هاگلند مخکې وايي: کله چې مې له څو تنو ځايي کارگرانو سره د جسدونو لټولو لپاره د ليلي په دښته کې کار کاوه د پنځو فتو په اندازه مو يو ځای روسپرلو. نو و مو کتل چې بې شمېره جسدونه څنگ تر څنگ قطار پراته وو، بيا مو لږ ورهاخوا د شپږو مترو په اندازه يو ځای وکيندلو، پنځلس جسدونه په کې راووتل، خود حيرانۍ خبره دا ده چې دوی هماغسې تازه او په اندامونو يې غوښې لاندې وي، د ځينو لاسونه د

شاخوا ته تړل شوي وو، ټول ځوانان وو، د دوی په جسم ښکاره ټپونه نه وو او نه هم پرې د ټوپکو د برچو او یا مرمیو اثار وو، نو له دې نه دا خبره څرگندېدلې چې دوی ټول د ساتنګۍ له امله په کانتینرونو کې مړه شوي دي. دا چې د لیلی په پراخه دښته کې به څومره داسې ډله یزه وژنې او قبرونه تر خاورو لاتدې شوي وي، زه یې اندازه نه شم لگولي او نه پوهېږم، خو د ملګرو ملتونو د یو مقام له خولې دا خبره کوم، چې هغه ویلې دي چې د دغې دښتې په هره تنګه کنده کې په سوونو جسدونه د بلدوزرو له ارابو لاندې شوي او په همدې هکله د افغانستان د بشر د حقوقو مشر عزیزالرحمن رزاق ماته وویل چې له زرو څخه زیاتو تسلیم شویو طالبانو په بندو کانتینرونو کې ساه ورکړې.

همداراز په دې اړه ماته ډېرو بندیانو، د لارو چلوونکو، افغاني ملیشو، محلي کلیوالو او نورو وګړو ژوندۍ کیسې کړي دي.

د لیلی دښتې مرګونه هغه تریخ حقیقت دی چې د افغانستان په تاریخ کې ساری نه لري او د همدغه بې کرکي مرګونو لامل و، چې امریکا په ډېره لږه اندازه عسکري ځواک د افغانستان په خاوره کې پلي کړ او د ځایي ملیشو د مرستې لپاره یې د هوایي ځواک قوماندې په خپل لاس کې واخیسته چې دا کار د امریکا هغه مسوولیت تر پوښتنې لاندې راولي چې د بندیانو په هکله یې د "ژنیو" تړون ته لرلو خو په هر حال دا جګړه امریکایانو ته په ډېر ارزانه قیمت تمامه شوه او هغه دا چې د امریکایي وینو پرځای په کې افغاني وینې وبهیدلې.

کله چې تسلیم شوي طالبان په کانتینرونو کې اچول کېدل، امریکایي عسکر موجود وو، هغوی د دغو بندیانو د مړینې شاهدان دي. کله چې کانتینرونه روان شول او د شبرغان د جېل مخې ته یې دروازې خلاصې شوې، نو اکثره یې مرګ ته لیک ويلي و، خو د دوستم عسکرو داکار هېڅ خبره نه ګڼله او ویل یې چې موږ دوی په سخت امنیتي حالت کې ځکه ساتلي وو چې د قعله جنګي غونډې یو ځل بیا اغتشاش جوړ نه کړي، دا چې وژل شوي دي دا د خپلو ټپونو له امله دي چې په جګړو کې ورته رسېدلي وو.

کله چې په دې هکله د پښتاکون له ویاند سره تماس ونيول شو نو هغه له ځواب ورکولو څخه انکار وکړ.

همداراز په دې اړه نړیوالو مؤسسو ته دا گوته نیول کېږي چې د دومره لوی دردوونکي او ثابت شوي عمل په هکله به دا غوره نه وای چې دغه قصابان یې د محاکمې مېز ته راکش کړي وای، چې په دومره بې دردی یې له بندیانو سره دا ډول چلن کړی دی.

د شمال د ملیشو د مشر جنرال دوستم ویاند فیض الله ذکي نیوزویک ته دا خبره کړې چې دا سمه ده چې په کانتینرونو کې به یو څه بندیان مړه شوي وي چې ټول شمېر به یې سلو او یا هم یو سلو او شلو په شاوخوا کې وي، خو نوموړي دا هم ویلي که چېرې د قلعه جنگي د پېښې د تکرار وېره نه وای، نو موږ به دوی په ازاده فضا کې په ټرکونو کې انتقال کړي وای. هغه وایي چې کله بندیان په کانتینرونو کې بارېدل نو په دغه ځای کې دوستم موجود نه و او دا کار موږ د ټیټې سطحې قوماندانانو ته حواله کړی و. "چيفر لينينگ" چې د بشري حقوقو د پلټنې یو ماهر او د "هارورډ" په پوهنتون کې د عامه روغتیا پروفېسر دی وایي چې: "له دغه پېښې څخه چې چېرته، څرنګه او په کوم وخت کې رامنځته شوه، امریکایي ځواکونه ښه خبر وو.

د طالبانو او القاعدې پلویان د یوې معاهدې په ترڅ کې د کندز او مزار شریف ترمنځ د "یارګنک" په سیمه کې د دوستم قواوو ته تسلیم شول، د دوستم د یو قوماندان شمس الحق ناصري له خولې ویل شوي کله چې د طالبانو د تسلیمېدو مراسم تر سره کېدل نو د نورو قوماندانانو په شمول جنرال دوستم هم موجود و.

همداراز د امریکا د خفیه ادارو ځینې افسران هم راغلي وو او له بندي طالبانو سره دا وعده شوې وه چې د القاعدې له مخکښو غړو پرته به افغاني بندیان خپلو کورونو ته ستیږي، پاکستانیان به هم تر تحقیق او پلټونو وروسته خپل هېواد ته لېږل کېږي او عربان او نور خارجیان به ملګرو ملتونو او نورو مؤسسو ته سپارل کېږي.

د دغو حالاتو یو بل شاهد وثیق الله سادات دی، دی وايي: "د طالبانو نمایندگانو او استازیو په دې خبره ټینګار کاوه چې دوستم ته په دې شرط تسلیمېږو چې د تېرو وژنو انتقام به ترېنه نه اخیستل کېږي. د همدې موافقي پر اساس د نومبر پر پنځه ویشتمه نېټه له څلور سوه طالبانو پرته چې په کندز کې پاتې شول او له تسلیمېدو یې انکار وکړ نور ټول، لکه د پسونو په شان د تسلیمېدو میدان ته راغلل، د دوی د بې وسلې کولو لپاره څلور غونډونه جوړ شول او د وسلو له تسلیمېدو څخه وروسته یې په ډاټسنو، لاریو، روسي کامازونو او کانتینرونو کې بار کړل.

د مزار شریف د کانتینرونو د موټرو یو موټروان چې نیوزویک یې د اصلي نوم له ښودلو ډډه کوي او په محمد یې یادوي وايي چې: "ماښام ناوخته د دوستم څو عسکر زموږ د کانتینرونو تم ځای ته راغلل او له ما یې وغوښتل چې خپل کانتینر له موږ سره تر "کلا زیني" پورې بوځي چې په کې بندي طالبان د شبرغان زندان ته انتقالوو. "کلا زیني" د مزار شریف او شبرغان تر منځ د سرک پر سر پرته ده، ماښام نژدې اوه بجې وې چې کلا زینې ته ورسېدو، له یارګنګ څخه د بندي طالبانو کاروان را وړان و، کله چې ټول را پوره شوو نو عسکرو له هغوی څخه پګړې، خولۍ، او واسکتونه واخیستل، له موټرو یې راکوز او کانتینرونو ته یې د ختلو امر ورکړ، په هر کانتینر کې یې له دوه سوه څخه زیات بندیان واچول.

نوموړی ډریور وايي: "کله چې په دغو بندیانو پسې یې د کانتینرونو دورازې په وسپنیزو ځنځیرونو وتړلې، نو ما پخپله د ځینو بندیانو داسې غږونه واورېدل چې: له موږ سره مو خیانت وکړ! د کانتینر دورازې مو راپسې قلف کړې..."

ښایي چې بندیانو په غریدلو سترګو خپل مرګ لیدلی وي، دا د عکسونه ځای ډله ییزې وژنې هغه اسانه لاره ده چې په ۱۹۹۷ م کال کې د شمال یو بل جنګ سالار جنرال مالک پهلوان هم طالب بندیانو په وژنه کې له دا ډول طریقې څخه کار اخیستی و او ویل کیدل چې ۱۲۵۰ تنه بندیان یې د کانتینرونو په وسپنیزو گیدو کې د مرګ تر پولې ورسول او هغه داسې چې د مالک په امر کانتینرونه د لیلی دښتې سوزوونکي لمر کې ودرول

شول او کله چې د کانتینرونو دورازې پرانیستل شوي بنديان ټول د سوزیدلو سکرو په شان یو پر بل ټول پراته وو، زیاتره بنديان ویلي شوي او خوریت پریت شوي وو. خو کله چې طالبانو په ۱۹۹۸ م کال کې مزار شریف ونيو، د انتقام په توګه یې له دوی سره هم هماغسې وکړل چې ورسره شوي وو.

نوموړی موټروان وايي: "...د کانتینرونو له روانېدو څو ساعته وروسته ما د کانتینرونو له منځه د بنديانو تریکې او ټوپونه حس کړل د عکس ځای او چیغې یې وهلې چې مړه کېږو، لږې اوبه راکړئ، د خدای لپاره انسانان یو، ځناور نه یو او داسې نور..."

موټروان زیاتوي: په دې وخت کې ما یو څټک رواخیست چې د کانتینر ځینې ځایونه بنديانو ته د هوا داخلېدو په نیت سوري کړم، له یو دوو کوچنیو سورو څخه پرته یو عسکر چې ما سره ناست و، زما کار نیمګړي کړ او د ټوپک په مپله یې تهدید کړم. له دې سره سم یو بندي چې د دغه سوري په چاود کې یې خپله ژبه راویستلې وه، ویل یې (مسلمان یې که نه؟ ته دا زما ژبه وګوره!!) په ریښتیا چې د هغه ژبه له تنډې چاودلې وه.

د یوه بل کانتینر موټروان هم دې ته ورته خبره کوله چې ویل یې یو ځل ما کوښښ وکړ چې بنديانو ته د یو سوري له لاري اوبه ورکړم خو د دوستم ځواکونو په دې کار دومره وډبولم چې شپه یې هم راباندې په خپل موټر کې تېره کړه.

د عبدالله په نامه یو ځایي سړی نیوزویک ته دا خبره سپینه کړه، کله چې د دوستم عسکر و د شپې له خوا موبډ ته له دغه ځایه د بارولو وویل، زمونږ کور د زیني کلا په ځواکې و. نوموړی وايي کله چې موبډ د کور تشولو په حال کې د بام پر سر وختو، نو ومو لیدل چې څلور کانتینرونه د کلا خواته راوړسېدل او بیا د کلا په منځ کې په وار وار له هر یو کانتینر څخه بې شمېره بنديان چې لاسونه یې تړل شوي وو راکوز شول او هغه بنديان چې چالاکه مزل به یې نه شو کولای د عسکرو له خوا به د ماشیندارو په کونداغونو وهل کېدل، نوموړی وايي چې څه شېبه وروسته دغه بنديان بیرته کانتینرونو ته وخیژول شول او کله چې به کانتینر بڼه ډک شو، نو

دروازې به يې ورپسې وتړلې او روان به شول. عبد الله زياتوي چې د دوستم د عسکرو يواځينې هدف د دغو بنديانو وژل و او بس. دی وايي چې ما په دې هکله په پټه د امريکايي ځواکونو له خوا يو ترجمان وثيق الله سادات سره وکتل او له دغه حالت څخه مو خبر کړ او هغه راته د عملي اقدام کولو خبره وکړه. رښتيا هم امريکايي ځواکونو په خپر رنگو ډاټسنو کې زيني کلا ته راغلل، خوله بنديانو ډک کانتينرونه لا پخوا له دې ځايه تللي وو نو دوی هم بيرته مزار شريف ته ستانه شول. سادات وايي چې په همدغو ورځو کې يعنې د نومبر پر پنځه ويشتمه د قلعه جنگي د بنديانو پاڅون دوی (امريکايان) ډېر پریشانه کړي وو، له يوې خوا يې خپل يو افسر "مايک سپان" په دغه جنگ کې له لاسه ورکړی و، چې مړی يې بيا د مزار له هوايي ميدان څخه پورته شو او بل دا چې دوی يو امريکايي طالب "جان واکر" نيولی و، نو له همدې امله دوی په ډېر احتياط سره گام اخيستو، خو زه باور لرم چې دا ټوله ډرامه به ډير ژر امريکايانو ته افشا شي چې د شبرغان له زندان څخه څومره بنديان په کانتينرونو کې ووژل شول.

موټروان محمد وايي چې د نومبر پر ۲۹ نېټه د ورځې يوولس بجي وې چې موږ له يو بل کاروان سره چې ۱۳ کانترونه يې رابار کړي وو، يوځای شو، له هر ډريور سره په خوا کې يو عسکر ناست و، په دوی کې يو موټروان چې موږ به ورته حسن ويلو، ماته کيسه کوله چې کله به په کانترونو کې د پښو درېهار او ټوپونه پيل شول نو عسکر به راته امر وکړ چې دوی لا او س هم اوبه غواړي بس مزل کوه او گپرونه بدلوه. کله چې موږ د شبرغان جيل ته ورسېدو او له هغې وروسته چې يو يو کانتينر د جيل انگر ته داخلېدو، نو ما له خپل ځان څخه مخکې کانترونو ته کتل چې دورازې يې خلاصې شوې او د دوو سوه تنو په شاوخوا کې به اټکل کېدل چې مړه جسدونه لکه د رمې پسونه له کانتينرونو څه راوغورځول شول. د هغوی جامې ټولې لمډې وې د ځينو مړو له خولو او غوږو څخه وينې بهېدلي.

محمد وايي چې د دغو ۱۳ کانتينرونو له جملې څخه يواځې ۱۷۶ تنه بنديان ژوندي پاتې وو او هغه هم له دې امله چې په ځينو کانتينرونو کې

مورې سوري جوړ کړي وو، هغه وايي چې په دغه وخت کې چې کانتینرونه پرانیستل کېدل یو امریکایی هم موجود نه و.

د عبدالپه نامه یو بل اته ویشت کلن موټروان نیوزویک ته دا خبره وکړه: "په هغه کاروان کې چې ۲۴ ساعته یې مزل وکړ او بندیانو د اوبو، اوبو چیغې وهلې مورې له سوریو څخه ولیدل چې هغوی یو د بل د بدن خولې خټلې او ځینو خو یې داسې حالت ته رسېدلي وو چې پر یو بل به یې خوله لگوله"

نوموړی زیاتوي "کله چې مورې د شبرغان زندان ته ورسېدو یواځې له شلو څخه تر دیرشو پورې بندیان ژوندي پاتې وو او نور ټول مړه شوي وو."

د محمود په نامه یو پاکستانی بندي نیوزویک ته دا خبره وکړه: "مورې د پنځلس سوه (۱۵۰۰) تنو په شاوخوا کې طالبان دوستم او شمالي ټلوالې ته تسلیم شوو، له دې وروسته یې مورې په خپلو پگړیو کې له پښو او لاسونو څخه وتړلو او د میړو د رمو په شان یې کانتینرونو ته گوزار کړو، په کانتینرونو کې زموږ تنده او ساه تنگی دې حالت ته ورسېده چې اکثره په کې لېوني شول، خولې لگول، شوکاري لگول او هر هغه څه ته لاس کول چې کوم لوند او نمناک شی یې خولو ته ورشي، خو چې خو جیل ته رسېدو، سل تنه له مورې څخه مړه شوي وو."

یو ډریور چې دغه حالت یې لیدلی و، بې اخیتمه یې چیغې وهلې: ملل متحد، مرگونه، دا ډلې ډلې مرگونه ووینه! ملل متحده چېرته یې؟؟

کله چې د نومبر پر ۲۹ د سره صلیب مامورین زندان ته راغلل نو یواځې ~~هغه~~ ژوندي بندیان یې ولیدل چې سترگې یې وازې پاتې وې او نور ټول یې گورمان کېږي چې په لیلی دښته کې تر خارو لاندې کړي وي.

د لیلی دښتې تر څنګ د "لب جر" په نامه سیمې هستوګنو نیوزویک ته دا خبره په ډاګه کړه چې د دسمبر پر لومړۍ نیمايي کې په ناڅاپي توګه د دوستم د عسکرو له خوا مورې ته د کورونو پرېښودو امر وشو او پوره خو ورځې دغه ځای له اوسېدونکو تش ساتل شوي و. د دغه ځای یوه تن ځایی اوسېدونکی چې ۴۹ کلن سړی و دعوه وکړه چې عسکرو په دغه لاره چې د لیلی دښتې ته څېرمه پرته ده، د موټرو پیاده خلکو او ان د کچرو او خرو

تگ راتگ بند کړ. نوموړی وايي چې ما په پټه له دغه سيمې څخه د کانټينرونو کاروانونه وليدل چې د ليلي دښتي پر لور روان وو او همداراز ما له لېرې څخه د بلدوزرو د ماشينونو اوازونه هم واورېدل چې د ښخولو په کار لگياوو. سره صليب د ژونديو بنديانو له خولې راپور تيار کړ، هاگلند له خپلو همکارانو سره يوځای د دغو زړه بوږنونکو پېښو په هکله مفصل راپور وليکه، د ملگرو ملتونو د بشري حقوقو ټولني د پېښې له تصديق سره سره په دې اړه راپور تيار کړ، ولې امریکايان تر اوسه له دغه خبرې سره موافقه نه کوي او دليل راوړي چې که دا کار شوی هم وي زموږ د عسکرو په شتون نه دی شوی او نه ترې زموږ ځواکونه خبر شوي.

نيوزويک وايي چې د باوري سرچينو له قوله موږ خبر شو کله چې د شبرغان جېل ته د بندي طالبانو لومړی کانټينر راوړسېد او د مړو جسدونه يې ترې راوغورځول، نو د امریکا ځانگړی کومانډوي ځواک هلته موجود و. او دوی ته دنده سپارل شوې وه چې په بنديانو کې د القاعدې شکمن کسان په نښه کړي او ځينو خويې د جيل امنيتي چارې سمبالولي.

د امریکا د دفاعي چارو څانگې په دې هکله د پنځم نمبر ځانگړي امریکايي ځواک له قوماندان "کول جان" څخه د معلوماتو غوښتنه کړې وه، هغه ورته په ځواب کې ويلي وو چې د دغو سيمو مسول ځواکونه د لومړي نمبر قواوو پورې اړه لري، خو د دغه ډلې ځانگړو ځواکونو پنتاگون ته په صراحت سره وويل چې هو! ډير طالب بنديان مړه شوي، خو اصلي لامل يې هغه ناروغتياوې او زخموونه وو چې په کندز کې دوی ته رسېدلي وو. د نيوزويک خبريال وايي کله چې موږ د پېښې د سپيناوي لپاره له دواړو خواوو سره تماس ونيو، خو هغوی په دې هکله له څه ويلو څخه ډډه وکړه.

. سره صليب د مؤسسې لپاره هم دا ډېره زړه دردوونکې پېښه ښکارېده، خو نه پوهېږو چې هغوی له کومې وېرې زندان ته نه ورتلل، او بنديانو ته د مرستو تيارولو څخه عاجز و.

د افغانستان د بشري حقوقو د تنظيم مشر عزيز الرحمن رازق وايي چې موږ څو ځلې هڅه وکړه چې ICRC مامورينو چې دفتر يې په مزار شريف

کې و، دا خبره څرگنده کړې چې په ۲۲ او ۲۳ مه نېټه گڼ شمېر طالب بنديان د کندز له یارگنک څخه چې تسلیم شوي وو په کانتینرونو کې د شبرغان جېل ته یوړل شول، خو دوی وایي چې مقامي چارواکو نه غوښتل چې موږ دې له جېل څخه لیدنه وکړو.

د جنوري میاشت په نیمايي کې "جان حفران" او "جیفرنیگ" په کابل کې د ICRC له دوو مامورینو سره وکتل چې یو له هغوی څخه له ژینو څخه د تحقیقاتو لپاره رالېږل شوي وو چې معلومه کړي له بنديانو سره امریکایانو څومره مرسته کړې. نوموړی وایي چې کله مو په دې هکله له امریکایي چارواکو سره په کابل کې وکتل، هغوی ځانونه بې خبره وښودل او بیا یې وویل چې دا مهمه پېښه ده او باید په اړه یې پلټنه وشي. خو موږ په یقین سره چې د دغو ټولو ناخبرو سره سره چې امریکایان یې خپله بهانه نیسي او سره له دې چې د وژل شویو بنديانو په اړه له همدردۍ څخه په مرموز ډول ډډه کوي، دا کافي ده چې دوی په اعمالو د لیلی دښتې مړه جسدونه شاهدي ووايي.

وطن مجله، د څلورم کال دویمه گڼه، ۲۰۰۲ سپتمبر

له نیوزویک مجلې څخه د "وطن" د ادارې ژباړه.

لیکوال : ملزن کلاوس
ژباړونکی : سراج الحق بیرک زی خدران
له دیرشپيگل مجلې نه

د جنرال د قتلونو دښته

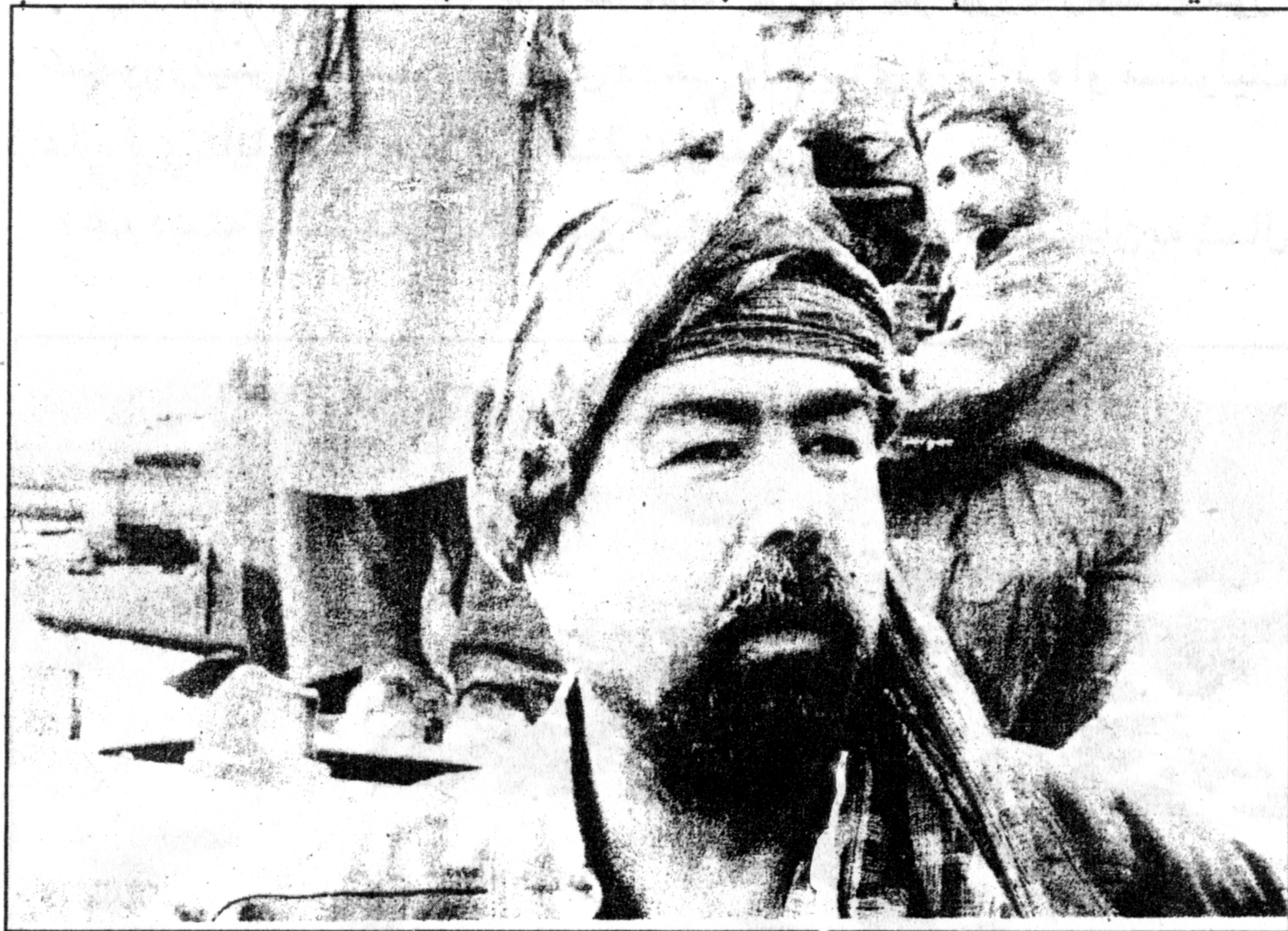
په زرگونو طالب جنگيالي په ۲۰۰۱ نومبر کې شمالي تلوالي ته ورتسليم شول، بيا وروسته په دغه دښته کې ډله ييز قبرونه وميندل شول. د جمهور رئيس د کابينې يو غړی ددغې ډله ييزې وژنې پره او مسئوليت پرغاړه لري، ايا امریکايانو دغه قتلونه زغملي دي؟
دغه دښته د شبرغان شاته پيل کېږي، شبرغان د افغانستان په شمال

کې د سوداګرۍ يو ډېر زوړ ښار دی، دلته تود باد ترپاک شنه اسمان لاندې

په مترونو ژبېرې شگې ډېرې کوي. ددغه پوستکارت غوندي ځای په منځ کې څه دي؟ يوازې څوگامه له سرک څخه لرې د مرگ انځور يا منظره ده، دلته ټوټې ټوټې د ملا هډوکي، لږ وړاندي څو ټوټې د پښتۍ، د ټټر نري هډوکي، کينې خواته د کوناتي هډوکي، لاندنۍ ژامه، يو متر وړاندي د خاورې نه يوه کوپړۍ راوتلې، تور وپښتان يې بنکاري، دغه د انسان پاتي شوې ټوټې دي، څه چې دلته په شبرغان کې اټکل اته مياشتې مخکې پېښ شوي دي.

په افغانستان کې ډېرې گنگوسې شته چې دغه د کرزي حکومت او امريکايي ملاتړي او ملگري تر فشار لاندې راولي، چې د امريکايي سرتېرو او د شمالي ټلوالې په گډون د طالب جنگي زندانيانو د ډله ييزې وژنې مسئوليت د همدوی پر غاړه دی. دغه صحنې څه موده مخکې په يو ايراني ټلويزيون کې بنکاره شوي. که څوک په دې اړه د لټون لپاره پوښتنې

کوي، پر جنرال دوستم نه شي تېرېدلی، څو اوونۍ مخکې دغه ۴۸ کلن ځوان ازبک د کرزي له خوا د شمالي ولايتونو د مسئول په توگه ونومول

شو. خو ځواک په شبرغان او شاوخوا کې د کابل له دغې دوعا سر بېره هم له دوستم سره و.

دلته په شمال کې ده هر وخت ځان ورگډ کړی دی، بیا یې له دوی سره خیانت کړی دی. لومړی له کمونستانو سره، بیا د مجاهدینو تر څنګ او د یو لنډ وخت لپاره له طالبانو سره هم و.

دغه سړی رحم نه پېژني ځکه په ژونديو جنگي اسیرانو باندې یې څو ځلې تانکونه یا شوبلې ورخپړولي دي، د خپلې واکمنۍ د خوندي کولو لپاره دغه خونخور یا وینې څښونکي د خپلو مخالفینو په له منځه وړلو کې له هر څه نه بې پامه کار اخیستی دی، دغه قتلونه د هغه په دښته کې دي، دوستم بې له کوم تور یا جرمه وایي چې دا هغه ازبکان دي چې طالبانو څو کاله وړاندې دلته وژلي دي، نو پوښتنه داده چې ولې د شمالي تلوالي دغه شهیدان په عزت من او سر لوړې توګه په هدیره کې نه ښخول کېږي؟ ولې دومره ډېر مات هډوکي لا تر اوسه په چټلي کې په دغه سیمه کې خواره واره تل دي؟ او څه کوي د طالبانو یو بیرغ یا جنده د شمالي تلوالي د مړو د سکلیتونو تر څنګ؟

دغو پوښتنو ته یو څه مات ګوډ ځواب په شبرغان کې موندل کېږي، یوازې پوښتنه د جنگي کلا دلارې په وګړو کې ډار اچوي، یو ازبک شپون ښه تکره ژنی چې په خوله کې یې "How are you" وه خپله رمه پیوله، په وېره او تلوار د سیند خواته وزغلبده او نارې یې وکړې چې زه نه پوهېږمه آرام مې پرېږده.

محمد احمد بیا نه ډارېږي، دغه بزګر تر خپل تراکتور لاندې پروت دی. له هغه لارې څخه لرې نه دی چې هغې دښتې ته ورځي، تاسو هغه مهال څه ولیدل؟ احمد یوه دقیقه غلی شو، یو سګرت یې ولګاوه، شین لوګی یې راوویسته او وچ یې وویل: "ما ټول شيان لیدلي دي، زه دلته ژوند کوم د دوستم سرتېرو یو شپږ کنتینره دغې دښتې ته یوړل" په دغو کنتینرونو کې په سلګونو طالب سرتیري وو، دوی خپل ځانونه اټکل ۲۵۰ کیلومتره لرې په کندز کې شمالي تلوالي ته ورتسليم کړي وو. د طالبانو د مشر ملا عمر څو زره سرتیري د افغانستان په شمال کې له وسلو سره دوستم ته ورتسليم

شول، چې یوه برخه جنگي اسیران یې هماغه مهال ونيول او جنگي قلعه ته راوړل شول، پاتې طالبان چې یو ډېر شمېر یې په خپله خوښه راغلي، پاکستانی وو، کنتینرو ته واچول شول، دوی بیا په کنتینرو کې شبرغان ته ولېږدول شول.

د نوامبر په اخره کې په دغه لښکرکوټ کې یو پاڅون وشو، چې د امریکایي پرله پسې هوایي بریدونو په ترڅ کې له منځه یوړل شو. د طالبانو په چوپړ کې هغه وسله تون ولوبد چې دوی له پخوانه په دغه لښکرکوټ کې پټې وسلې ځای پرځای کړې وې او د دوستم سړیو ته پټه نه وه. دغه نابره پاڅون ډېر شمېر امریکایي ایجنټان چې دوی له شمالي تلوالی سره یو ځای دغه لښکرکوټ کنټرولولو حیران کړل. سربېره پر دې له دغې وروستي بلوا څخه طالبانو لږ ګټه پورته کړه زیاتره سرتېري په دې پاڅون کې له منځه ولاړل. د شبرغان مړي سره له دې چې په نښته کې نه دي وژل شوي خو دا خبره د دوستم سړي یو ځلي هم نه کوي، په دغه دښته کې د لارې ترڅنګ په سلګونو د مردکیو پوښونه پراته وو چې د درنو وسلو وې، تر دې لږ وړاندې بیا د انسان هډوکي.

دلته اعدامونه ترسره شوي دي، څنګه چې یو افغان لیدونکی په یو مستند فلم کې ادعا کوي؟ احمد ډزې نه دي اورېدلي، د قواو راتولېدنه په دغه سیمه کې له رمزه ډکه پاتې کېږي، خو ددغو قبرونو تر څنګ په یوه وخت کې په دغه دښته کې تر ډېرو ورځو کنتینرونه ولاړ وو.

ددغو پېښو شاهد احمد وايي "لنډه دا چې سړیو دغه مړي اټکل ۶۰۰ یا ۷۰۰ له کنتینرونو څخه را وویستل او په دې دښته کې یې وغورځول. د افغانستان په شمال کې ډله ییزې وژنې په کنتینرونو کې یو میتود دی، چې د مقابل لوري د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخیستل کېږي. دا میتود د طالبانو، هزاره ګانو او اوزبیکانو له خوا کارېده، میتود تل یو شانې وي، لومړی ډېر شمېر اسیران په یو تنګ ځای کې راتول او پرس کېږي، په ژمي کې تودوخه په شبرغان کې له ۲۵ نه تر ۳۰ ګرادو رسېږي، حرارت په دغه پولادي کنتینري قبر کې دوزخ ته ورته وي، د اکسیجن کمښت پسې دغه سړي ورو ورو د یو ډېر خوږمن او ځوروونکي زندی مرګ پر لوري خوځوي.

د ليلي په دښته کې هم ځينې طالبان ژوندي پاتې و، دوی په دغه خوا کې وو، احمد وويل او گوته يې د محبس پر لور وخوځوله، دغه ۴۵ کلن بزگر پر خپل تراکتور ډډه ولگوله، زه په کافي اندازه پيسې لرم، زه له دوستمه نه ډارېږم او د خدای پامانۍ په وخت يې وويل:

ايا سړی کولی شي چې د شبرغان د خټينو لوړو دېوالونو او ازغنو سيمونو تر شا د حقيقت او رښتینو نښو او پل په موندلو کې بريالی شي؟

۱۲۰۰ طالب سرتېري او قوماندانان د محبس په يوه وتلي ځای کې اسيران دي، کله چې د طالبانو په واک کې و، د محبس دغه اوسنی قوماندان ازبک اختر محمد خپله په همدې زندان کې بندي و، هغه په خدني توگه وويل "افغانستان همداسې دی، يو وار د يو نوبت دی بل وار د بل" ډېر بربر غږېږي، يو سړی چې ۴۳ کالو څخه يې يوولس په محبس کې تېر کړي لکه اختر محمد، هغه چای او شنو انگورو ته وبللو "وگوری په ارامه دلته هرڅه منظم دي" محبس ته چې وگورې يو نمونه محبس برېښي، سور صليب يو کتنځای لري چې محبوسينو ته په کافي اندازه ډوډی، ورېجې، سابه او اوبه ورکول کېږي، اټکل ۵۰ تنه محبوسين په نري رنځ اخته دي، دوی په کرنتن کې ژوند کوي او درملنې يې هم کېږي.

طالبان په دريو برخو وېشل شوي، دوي برخې د افغانانو او يوه د پاکستانيانو لپاره بېلې شوي چې تر ۴۰۰ تنو پورې په يوه بلاک کې دي، په ۲۰ متر مربع خيمه کې تر ۱۵ تنو پورې ژوند کوي، په اوونۍ کې دوه واري انگر ته ایستل کېږي.

دلومړي بلاک د بنديانو استازي عبدالستار کندهاری دی کوم چې د طالبانو د پورته کېدو اصلي مرکز او ديو سترگي ملا عمر ولايت دی، ستار وايي يو معمولي سرتېری دی نه قوماندان، دی تېزې تېزې خبرې کوي، هماغسې چې په مدرسه کې يې زده کړي دي.

غواړی تاسو تر خوشې کېدو وروسته بيا هم وجنگېږئ؟ کله چې په کابل کې بې بوکريې ښځې وگورئ چې ښوونځيو ته د تللو اجازه لري هغه وخت به تاسو څه وکړئ؟ ستار له غوسې خپلې شونډې وچېچلې، ده وويل: زه يې

باید لومړی وگورم، د هغه په څنگ کې یو ساتونکی په شین یونیفورم کې ولاړ دی طالب ته یې د هغه په خبرو گوت څنډه وکړه.

عمران یو ۲۲ کلن پاکستانی د محبس ساتونکي ته څه خاص اهمیت نه ورکوي، دغه د لاهور ډوډی پخوونکي په نوامبر کې د خپل ملا په غږ افغان ورونو ته د وسلو د مرستې په نیت روان شوی و، پس له دوه ورځو دی په کندز کې اسیر شوی، یو ډم مرغه انسان دی په څه خبر و.

عمران په انگرېزي وايي: زه په کنټینر کې وم، ساتونکي په دې خبرو نه پوهېږي زړه تنگی شي او په خپله مخه ځي "موږ یې تر ۳۰۰ تنو په یوه کنټینر کې یو ځای تپل وهلو، بیا یې موږ د بنټې ته یووړو، په لومړیو درېیو ساعتونو کې هغه چې په جگړو کې تپي وو - مړه شول، بیا بوداگان چې دوی ته هوا ونه رسېده" عمران زیاتوي په سلگونو مړي په یوه کنټینر کې وو، د عمران وینا ډېرو نورو محبوسینو تصدیق کړه، په دویم بلاک کې افغانان وو، چې ډېر شمېر سړي په کې ناست وو، پوښتنه ترې وشوه چې څوک په داسې کنټینرونو کې بنديان شوي وو چې مړي په کې وو؟ ډېرو لاسونه پورته او د قتلونو خبرونه یې تائید کړل.

تر ۲۰۰۰ زیات پر هغه مهال مړه شول، ملا عبدالمنان یو شین سترگی پښتون له سویل نه وویل، دغه شمېره به له دې هم زیاته وي، په شبرغان کې یو اوزبک ډاکټر چې ځان یې نه معرفي کاوه، ځکه چې د دوستم په سیمه کې یې کار کاوه، دا خبرونه چې د هوا د بندېدو له امله وژل زښت ډېر وو تصدیق کړل.

دا چې د جنرال دوستم ملیشي جنګي جنايات، ډله یيزې وژنې تر سره کړي، نو بې له شکه امریکایي سرتېري هم په کې وو. دوی د طالبانو د اسیرانو ورمېرونه په رښتیا سره مات کړل، د پوښتنې گروېږنې او پلټنې پر مهال به زیاته شکنجه ورکول کېدله.

دغه خبرې همدارنگه د کنټینر لاری چلوونکیو او هم نورو عیني شاهدانو په مستند فلم کې په څرگنده توګه کړې دي، د عمران په یاد راځي چې په کندز کې ډېر امریکایان وو، کله چې په کندز کې له کنټینره

راوويستل شو، ډېر کمزوری و هېڅ يې نه شو ليدلی. محمد يو بل بزگر نه شي کولی چې امریکايان خپل خاطر ته راوړي هلته ټول د دوستم سړي وو. امریکايان په دې هيله وو چې چېرته به اسامه بن لادن او يا ملا عمر ونيسي، د جنگي کلا په پاڅون کې د CIA يو سړی هم ووژل شو، يو شمېر په ډزو کې تپيان شول، دوی امریکايي يونيفورم نه لرلو، بلکې ملي افغاني کالي يې اغوستي وو چې نور ونه پېژندل شي. دغو امریکايي مشتريانو خپلې وسلې په وطني عامو کلاشينکوفونو بدلې کړې وې.

له تصويره وتلې خبره ده چې دغه په شمال تلواله کې ځای پر ځای شوي د CIA اجنټيان د شبرغان په ډگر کې پر اينسودل شويو اوسپنيزو تابوتونو باندې خپل پام واړوي، يا پرې څه فکر وکړي او يا په دې اړه د بشر د حقوقو په رڼا کې په دې اړه کومه خواخوږي ښکاره کړي، هغوی د يو انسان په توگه له طالبانو سره هېڅ علاقمندي نه لرله.

د محبس امر په ډېرو باتو او کبر وايي چې ددغه ځای بنديان اوس په گوانتانامو کې ناست دي.

له "هيله" دوه مياشتنۍ خپرونې څخه په مننه

س. سپېڅلی

د افغانستان په شمالي سیمو کې

د بشري حقوقو حالت

هسې هم په تېرو دوو لسيزو کې په افغانستان کې د بشري حقوقو د بېلابېلو جنګي ډلو له خوا تل تر پښتو لاندې شوي دي، خو له ۱۹۹۲ کال څخه را په دې خوا کله چې په دې هېواد کې قانون، دولتي سيستم او اردو له منځه تللي او دولتي واک په سیمو کې د بېلابېلو ډلو په لاس کې ولويد د هېواد زیاترو سیمو د اوسېدونکو پر حقوقو د تېري پرېمانه بېلګې تر سترګو شوې دي.

په دې وروستيو کې د افغانستان په شمال کې د جنګي ډلو د سیمه ییزو قوماندانانو له خوا پر پښتنو او نورو مېشتو قومونو باندې شوي ظلمونه او د بشر له حقوقو څخه سر غړونې د نړۍ د مطبوعاتو او د بشر د حقوقو د نړیوالو سازمانونو د پاملرنې وړ ګرځېدلې دي.

د هېواد شمالي سیمو اوسېدونکي پښتانه، پشه یان او مغل د توکم او ژبې پر بنیاد ځورول شوي، شته او جايدادونه یې د شمالي ائتلاف د وسلوالو جاني ډلو له خوا په زور او جبر غصب شوي، ګڼ شمېر پښتانه وهل شوي او ټکول شوي دي. پر بنځو او پېغلو نجونو باندې په جبر سره جنسي تېري شوي دي د هېواد له شمالي، په تېره بیا د بغلان او تخار له

ولایتونو څخه په دې وروستیو وختونو کې ګڼ شمېر کورنۍ د ننگرهار ولایت د حصار شاهي ولسوالۍ د مهاجر کمپ ته ورکډه شوي دي. د دغه کډوالو ډېره برخه پښتانه دي چې د شمال د سیمه ییزو جنایتکارو قوماندانانو له خوا له خپلو کورونو څخه شړل شوي دي. که له یوې خوا د ملګرو ملتونو د پلان له مخې د روان عیسوي کال تر پایه له یو ملیون نه زیات افغان مهاجرین خپلو کورونو ته ستنېدونکي دي، له بله پلوه د هېواد له شمالي سیمو نه ګڼ شمېر نوي مهاجر د خپلو کورونو پرېښودلو ته مجبورېږي، دغه نوي کډوال د ژبې او توکم پر اساس د سیمه ییزو قوماندانانو او وسلوالو کسانو له خوا کړول کېږي، په حقه حقوقو یې تېري کېږي او دوی د خپل ژوند د ژغورلو لپاره پاکستان ته څېرمه د سرحدي سیمو په لور کوچېږي. په دې وروستیو وختونو کې د تخار او بغلان ولایتونو له بېلا بېلو سیمو څخه څه له پاسه درې سوه کورنۍ د حصار شاهي په کمپ کې مېشتې شوې دي.

د دغو کډوالو د یوې کورنۍ مشر خان جان چې د بغلان ولایت د دوشي ولسوالۍ اوسېدونکی دی، وايي چې د شمال په ولایتونو کې د طالبانو له ماتې وروسته د ځایي قوماندانانو له خوا پر دوی ډېره سخته راغله او په نتیجه کې د خپلو کورونو پرېښودو ته مجبور شول نوموړی وايي: وسلوالو کسانو مو تر رانه واخېست، بوټونه، پیسې، ساعت او هر څه یې رانه په زور واخېستل.

د دوشي ولسوالۍ د سرخ کوتل اوسېدونکی نور جلال هم ورته کیسه لري:

په دوشي کې وسلوال قوماندان امان پیسي، موټر او د کور ټول کالي رانه واخېستل او موږ په یو جوړ جامو کې له سیمې نه راوتښتېدو.

د دولت په نامه د کیله ګي اوسېدونکی بیا وايي چې ټوله خبره د ژبې ده. نوموړي زیاته کړه: خبره د پښتو او د فارسي ده، موږ له کیله ګي نه تر سلو زیات کورونه چې ټول پښتانه وو، له خپلو سیمو څخه راوشړل شوو، موږ چور شوو، هر څه یې رانه واخېستل. قوماندان مصطفی او قوماندان امان پر موږ ډېر ظلمونه وکړل، یوازې قوماندان جلال سالنګي له موږ سره

مرسته وکړه، خو د هغه زور نه رسېده، مور په لاره کې هم د وسلوالو کسانو له خوا چور شوو.

د تخار ولایت د فرخار ولسوالۍ اوسېدونکی سید محمد وايي: د سیمې قوماندانانو وویل چې نور دلته ستاسې د اوسېدو لپاره ځای نه شته. داود قوماندان او د نورو ورو قوماندانانو لکه بیداق، عبدالولي او قهار پر مور ډېر ظلمونه وکړل. دوی د خرماو، عساط، سیمان او خاکدای د سیمو اوسېدونکو ته وویل چې له سیمې څخه ووځي.

دغه راز د غلان د نوي ښار اوسېدونکی حاجي محمدالله وايي: زموږ د شهر جدید، نهرین او نورو سیمو له پښنو څخه یې ځمکې، کورونه او هر څه په زور واخېستل، قوماندان قاضي فضل، خورشید، ولي گک د حنیف زوی او نورو قوماندانانو د سیمې پر خلکو ډېر ظلمونه وکړل، له مور نه یې ځمکه، کورونه او ټوله شتمني واخېستله. د ننگرهار ولایت د حصار شاهي په کیمپ کې څه له پاسه ۳۵۰۰ کورنۍ مېشتې شوې دي، چې ټول د خوراکي موادو او پاکو اوبو د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخامخ دي.

د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو تر پښو لاندې کولو لپړې تقریباً د دغې سیمې ټولو ولایتونو ته غځېدلې ده.

د پروان ولایت اوسېدونکی تاج الدین وايي: ورک یې کړه، څه به درته ووايم هغه څه چې پر مور شوي دي، یا مو پر سترگو لیدلي دي په حوله مې نه راځي چې درته وپې وایم. د جمعیت اسلامي او نظار شورا وسلوالو کسانو د خلکو ښځې، خویندې او لوڼې بې عزته کړي، مالونه یې رانه بوتلل او ځمکې یې په زور رانه واخیستلې. مور غواړو چې د غو ټولو سیمو ته سوله ساتي پوځونه ولېږل شي او وسلوالو کسانو ته سزا ورکړل او د هغوی د زور زیاتي مخه ونیول شي.

د پروان ولایت یو ښل اوسېدونکی علمداد چې له خپلې سیمې شړل شوی دی، له ملگرو ملتونو او نړیوالو څخه گيله لري وايي: صاحبه! مور په قوم ناصريو، زموږ گناه څه وه؟ مور خو یوازې پښتانه وو! له مور نه یې هر څه په زور واخېستل، مور ايله بيله خپل سرونه راخلاص کړل، ملگري ملتونه

اونوره دنيا زموږ غم ولې نه خوري ولې زموږ له حاله ځان نه خبروي؟ د افغانستان له حکومت او ملگرو ملتونو څخه هيله کوو چې موږ بېرته خپلو سيمو ته ستانه کړي او له وسلوالو کسانو څخه وسلې تولې کړي او د ظلمونو مخه يې ونيسي.

د افغانستان د لنډمهالې ادارې د سپکو صنايعو او خوارکي موادو زيرمو محمد عارف نورزی چې د يو هيئت په مشرۍ د هېواد شمالي ولايتونو ته تللی و، د بشري له حقوقو څخه د وسلوالو ډلو دغه سرغړونې تايېدوي او وايي:

په شمالي سيمو کې د وسلوالو افرادو او قوماندانانو له خوا پر خلکو ډېر ظلمونه شوي، د پنځوسو په شاوخوا کې عريضې موږ ته رسېدلې دي چې هر يوه په کې د خپلو کورونو او جايدادونو د بېرته ورکولو غوښتنه کړې ده. د يادونې وړه ده چې د افغانستان له شمال نه په زور راکډه شوي ټولو مهاجرينو په يوه اواز په دغو سيمو کې د وسلوالو ډلو د بې وسلې کولو او د وسلوالو جنايت کارانو د محاکمه کولو او د هېواد په شمال کې د نړيوال سوله ساتي پوځ د ځای پر ځای کولو غوښتنه وکړه، خود سيمه ييزو وسلوالو ډلو د زور زياتي مخه ونيول شي او دوی په ډاډه زړه خپل ورځني ژوند ته دوام ورکړي.

له نوښت مجلې څخه په مننه.

د مزار تېولوژنه

په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه

د ژباړن یادښت:

کله چې تېر کال طالبان د واک پرېښودو ته اړ کړای شول، افغانانو هیله درلوده چې نور به هېواد ته سوله او آرامي شي، نور به ورور وژني، وینې توینې، خورونې او د ورانغې لړۍ ته د پای ټکی کېښودل شي، نور به آرامي او سوکالي راشي. خوله بده مرغه چې حالات لا نور هم توپاني شول. د هېواد په شمال کې د شمالي تلوالی او نړیوالې تلوالی له خوا بشري جنايتونه تر سره شول، داسې بشري جنايتونه چې د بشر په تاريخ کې به يې ساری ډېر لږ وليدل شي.

دا چې د هېواد په شمال کې بشري جنايتونه تر سره شول، نو اوس د افغانانو لپاره څه کول په کار دي؟

د ټولو افغانانو لپاره په کار دي چې نړیوالې او افغاني محاکمې ته د بشري جنايتکارانو را کښلو لپاره نه ستړې کېدونکې هڅې وکړي. ځکه د افغانستان د چارو څېړونکي او پلټونکي په دې باور دي چې د یوه رژیم له نسکورېدو سره د نوي رژیم د واک ته راتلو پر مهال ډله یيزې وژنې تر سره شوې دي، دا ډله یيزې وژنې د غوايي د کودتا پر مهال او بیا يې په اوږدو کې تر سره شوي دي. که هغه مهال او یا تر هغو وروسته دا بشري جنايتکاران او جنگي جنايتکاران محکمې ته را کښل شوي وای، اوسني

جنایتونه به نه رامنځ ته کېدل. اوس هم که دا جنایتکاران محکمې ته راتلونکي شي نو په راتلونکي کې هم د داسې جنایتونو وپېرې شته. نړیوالې محکمې او افغاني محکمې ته د جنایتکارانو د راکشولو مقصد د یوې ډلې پلوي او د بلې مخالفت نه دی، بلکې د جنایتکارانو مجاکمه کول له بشریت سره مینه ده.

له ۲۰۰۱ کال وروسته چې د هېواد په شمال کې کوم بشري جنایتونه تر سره شوي دي، د هغو په اړه یوه ایرلنډي ژورنالېست مستند فلم جوړ کړی دی چې *Clive Freeman* یې په اړه یوه لیکنه کړې او ما ژباړلې ده، تاسې یې لوستو ته رابولم.

اشفاق

د امیر شویو طالبانو په شکجنه کولو او وژلو کې امریکایي پوځیان لاس لري او د هغو درېیو زرو اسیرانو د ډله ییزې وژنې په پټ ساتلو او پټولو کې یې مرسته کړې چې مزار شریف ته خپرمه په یوه سیمه کې تر سره شوي. دا هر څه د یوه ایرلنډي فلم جوړوونکي *Jamie Doran* له هغه مستند فلم څخه په ښه توګه څرګندېږي چې له دغو تباہ کوونکو وژنو څخه یې ډک کړی دی.

د *Jamie Doran* دا وروستی فلم چې "په مزار کې ډله ییزه وژنه" نومی، د جرمني په برلین کې په پارلماني ودانۍ کې وښودل شو. د فلم له نندارې سره سم له لاسه د یوه نړیوال پلاوي د جوړوېدو غږ پورته شو چې د دغو سندونه له مخې پلټنې وکړي.

د نړیوالو بشري حقوقو یو مشر *Andrew McEntee* چې همدا مستند فلم یې د سینما پر پرده لیدلی او په دې اړه یې د فلم بشپړه لیکنه لوستې، په دې باور دی چې دا د سترو جنګي جنایتونو څرګند شواهد دي چې امریکایي عکسرو په افغانستان کې ترسره کړي دي. *McEntee* چې د مستند فلم د نندارې پر مهال په برلین کې و، وویل: څرګنده چې جنګي جنایتونه تر سره شوي دي، اوس باید جنایتکاران یوازې نړیوال عدالت ته

پرېښودل، له نړيوال عدالت سر بېره جنایتکاران باید د امریکا د متحده د ایالاتو د قانون منگولو ته هم وسپارل شي.

د Jamie Doran د مستند شل دقیقه یي فلم زیاته برخه په پټه جوړه شوې، که څه هم په فلم کې عیني شاهدانو ویلي چې د غچ اخیستو په وېره او ډار کې ژوند کوي، خو له دې سره سره بیا هم دوی ټول حاضر دي چې په یوه نړيواله محاکمه کې د شاهد په توګه او د سترګو لیدلو حالاتو د ویلو لپاره حاضر شي.

په دغه فلم کې یو عیني شاهد وایي چې ما په خپلو سترګو یو امریکایي پوځي ولید چې د یوه افغان بندي سر یې پرې کړ او پر نورو یې تېزاب تلې کړل؛ دلته امریکایانو هر هغه څه وکړل چې غوښتل یې، مور ډېر بې وسه او ناچار وو، هېڅ قوت موندلی چې د دغو بې رحمه خلکو د داسې جنایتونو مخنیوی مو کړی وای.

همدغه سړی د خپلو سترګو لیدلي حال وایي او زیاتوي: هغه بنديان چې وهل او دربول شوي او تپیان شوي وو، کله به یې چې له زندان څخه د باندې وویستل، بیا نونه رابنکارېدله، دوی بیا د تل لپاره غیبېدل. د نورو شاهدانو له منځه دوو نورو شاهدانو وویل: مور دې ته په زوره اړ کړای شوي وو چې کانتینر لرونکي موټرونو وچلوو او طالب بنديان دښتې ته یوسو، چې بیا به په بېرته او منډه په داسې حال کې په ټوپکو ویشتل کېدل او وژل کېدل چې ۳۰-۴۰ امریکایان د وژنو د افادې کولو لپاره ولاړ وو. د اسنادو او شوهو له مخې بنديان دغې دښتې ته د ځایي امریکایي قوماندان په امر وړل شوي او وژل شوي دي.

په فلم کې یو بل عیني شاهد پخپل لاس د بنديانو د وژلو اعتراف کوي او یو بل افسر چې د دوستم په ځواکونو کې افسردی وویل: زه په دې تهدید شوم، چې په راتلونکي کې باید هر څه د خپل ژوند د خونديتوب لپاره پټ وساتم. نو دغه افسر له خپلو جنایتونو څخه پرده پورته نه کړه.

په المان کې (PDS (Party of Democratic Socialism) ګوند چې په مزار کې د ډله وژنې (Massacre in Mazar) فلم د ځانګړې نندارې لپاره یې په Reichstage کې ترتیبات نیولي وو، د ګوند مشر Roland Claus په

احتياط او غور د فلم محتويات كتل، خود دغه فلم د سوچه والي او رښتینوالي په اړه يې خبرې وکړې.

Adre Brie چې په اروپايي پارلمان کې PDS گوند غړی دی، د پاتې ناروغ طالب بنديانو په درملنه کې يې علاقه وښودله، ده زیاته کړه: زه به خوشاله شم چې یو نړیوال کمېسیون هغه ناراموونکیو او پرېشانوونکیو سوالونو ته ځواب ووايي چې د دغه فلم له نندارې وروسته راپورته کېږي.

په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې Bire وویل: زه په افغانستان کې د Doran د خطرناک فلم په کړو وړو پوه شوم او زه به له فلم سره مالي مرسته ورکړم. د PDS گوند غواړي چې په افغانستان د جگړې رښتیني فلمونو تر لاسه کړي. ده زیاته کړه چې فلم به د اروپا په پارلمان کې هم نندارې ته وړاندې کړي.

د Clive Freeman لیکنه، ژباړن: حامد اشفاق، کوریت دوه میاشتني خپرونه، پرله پسې ۱۷ گڼه، ۲۰۰۲ کال،

میوند احمد، مزار شریف

په شمال کې د شمال ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت

د طالبانو له ماتې سره سم په شمال کې د پښتنو حالت ډېر زړه دردوونکی او خواشینوونکی دی. د شمال ټلوالې له خوا په شعوري ډول پښتانه خورول کېږي، په ډول ډول نومونو خپل شوي او په بېلابېلو ډولونو رېږول شوي دي. پښتنو ته د بې پاسپورته بهرنيانو په سترګه کتل کېږي او مال، شتمني، ځمکې او ګردې هسټۍ یې د هغوی له خوا چور او تالان شوي دي. د سمنګانو په ولایت کې له پښتنو سره ډېر بد چلند شوی دی

چې قلم یې د کاغذ پر مخ نه شي کښلی او د ایبک او نورو سیمو ترڅنګ د غزنیګګ کلي مېشت پښتانه یو مخ بې عزته شوي او د هغوی ګردې

هستی یې چور او تالان کړي دي، ددې ځای له پښتنو څخه یې یوازې څلوېښت زره مېرې بېولې دي.

ددې ځای د پښتنو گناه دا وه چې دوی د ستر افغان محمد گل خان مومند له تېر سره تر او درلوده، عزت یې لوټ شوی او ډېر ځوانان یې په دې جرم چې القاعده دي، وژل شوي او ان ځینې یې ژوندي له پوسته جلا شوي او حلال شوي هم دي. د مزار شریف او بلخ په سیمو کې هم د پښتنو حالت ډېر خراب او زړه دردوونکی دی، هغه ورځ چې په مزار کې د استاد عطا او دوستم ډلو ترمنځ جگړه وه په ښار کې د پښتنو کوم واده و او ناوې یې د شاه کورته لېږدوله چې په لاره کې یې څو ټوپکیانو مخه ونيوله او ناوې یې ترې بوتله، چې تر ننه پورې لا درکه ده او هېڅوک یې غږ نه اوري، همدارنگه د مزار شریف په ښار کې پښتانه په ازاد ډول نه شي اوسېدلای او نه شي کولای چې خپل کاروبار پر مخ بوزي. د مزار او پلخمرې دلارې په اوږدو کې د رباطک په سیمه کې وسله وال کسان د موټرو مخه نیسي او له پښتنو څخه پیسې غواړي، که لانجه یې ترمنځ راغله بیا یې ژوندي نه پرېږدي. په دې بهیر کې یې دوه اوونۍ وړاندې دوه پښتانه ځوانان چې کابل ته راتلل په دغه سیمه کې د نورو له منځه راښکته او بیا یې شهیدان کړل.

د جوزجان او نورو ولایتونو په ګردو سیمو کې هم له پښتنو سره ورته چلند کېږي او د ژوند ګردې اسانتیاوې یې ترې اخیستي دي، پر کورونو یې هره ورځ وسله وال کسان ورځي او په بېلابېلو نومونو یې وسله والو او پټو ځایونو ته بیایي او په ډېره سختۍ د پیسو په بدل کې راخوشې کېږي. پښتانه هېڅ حق نه لري چې خپل غږ پورته کړي او خپل شکایتونه څرګند کړي او که دا وکړي بیا یې د پټېدو ځای نه شته.

له بهرنیو خبریالانو او د بشر د حقوقو له بهرنیو چارواکو سره یا د شمال تلوالې ژباړن او وسله وال کسان وي او یا هم د شمال کوم لوړ پوړی چارواکی چې پښتانه ونه شي کولای بشپړ شکایت وکړي او په بهرنیو رسنیو کې یې خپاره کړي او نړۍ د شمال تلوالې له ظلمونو او تېریو څخه خبره شي چې د انسانانو پر یوه څوړېدلې ټولنه څه تېرېږي.

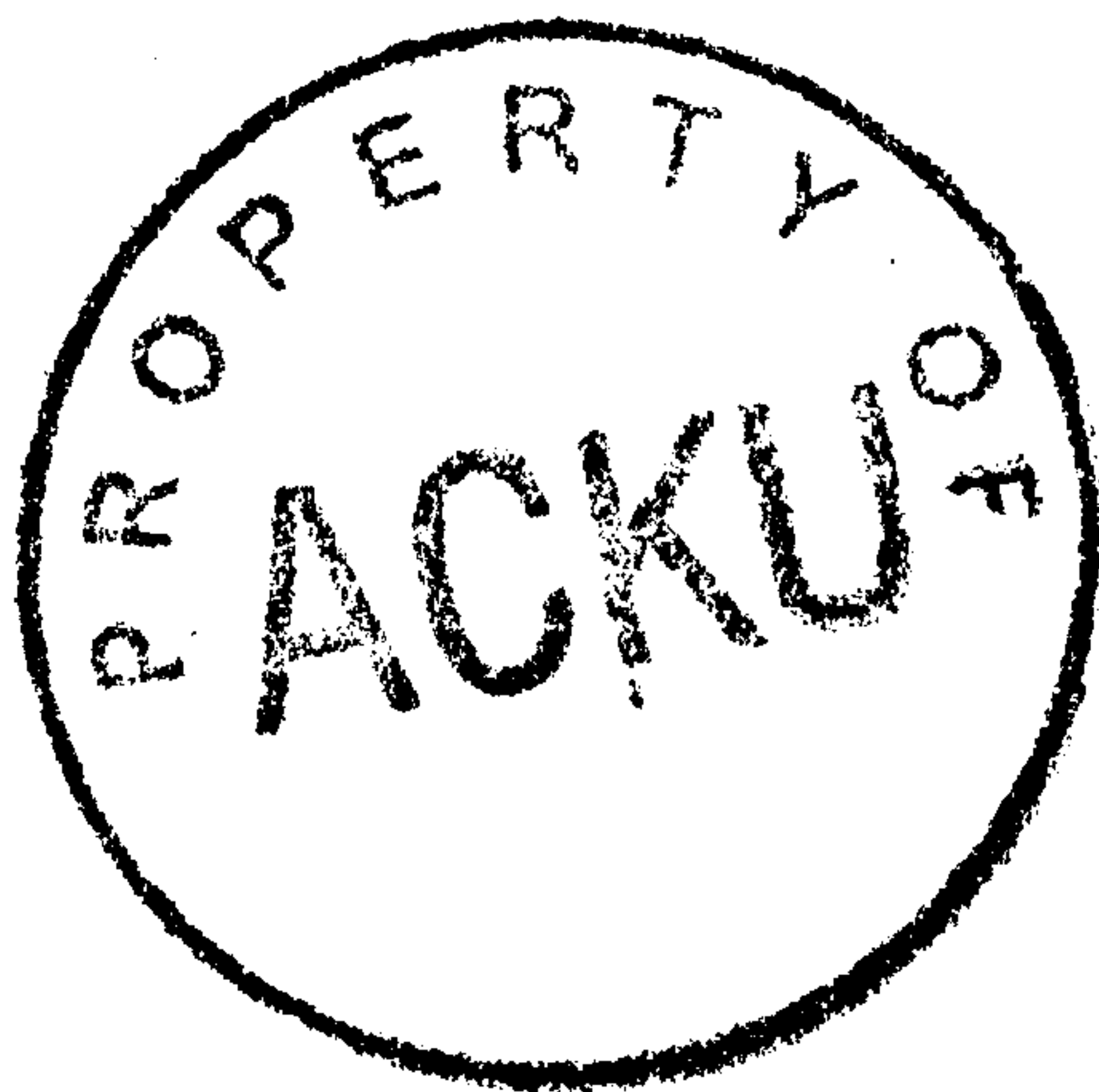
د منځمهالي دولت له خوا هم چې کله کوم پلاوی شمال ته راځي، د شمال ټلوالې کسان ورسره وي او پښتانه نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او هغوی ترې خبر کړي، ځکه له هغو سره د ټلوالې وسله وال کسان وي او څوک دا جرئت نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او گرد حالات ورته ووايي، خو له دې سره سره بیا هم هغوی څه نا څه د خلکو عريضې راټولې کړي او د منځمهالي دولت مشرتابه ته یې کېدی شي رسولې وي، همدارنگه د بشر د حقوقو غوښتونکو هم لږ تر لږه ځانونه په دې خبر کړي دي، خو تر اوسه یې هېڅ مثبتې نتیجه نه ده ورکړې.

د بغلان او کندز ولایتونو په مرکز او ولسواليو کې پښتانه وژل شوي، وهل شوي، او مالونه یې چور شوي دي. موټرې ترې په بېلابېلو نومونو وړل شوي او تښتول شوي دي او د موټر چلوونکو د وژلو ډېرې بېلگې په لاس کې شته. پر ځمکوالو او کروندگرو باندې له عشر پرته پر یوه جریب ځمکه دولس مننه غنم ټاکل شوي هغوی به یې د شمال ټلوالو ټوپکیانو ته ورکوي. په لارو کې امنیت نه شته او په ځانگړي ډول پښتانه په بېلابېلو سیمو کې لوټ شوي او ځینې یې وژل شوي دي، لنډه دا چې د شمال ټلوالې تر بریو وروسته په عمومي ډول پښتانه خورول شوي او په شعوري ډول یې چور او چپاول کړي دي، ځکه د شمال ټلوالې یو کوماندان چې نه غواړم نوم یې یاد کړم، ماته وویل: "ما ره جنرالان ایراني و روسی تربیه میدادند که پشتونهای شمال را بزینید، بکوبید، چور کنید، بی عزت کنید. تا شما از چنگال آنها ازاد شوید و کشور ازاد داشته باشید، به آنها مسلط باشید و تا آخرین قدرت خود کوشش کنید که آنها را از شمال بکشید، و مجبور کنید که وطن ابای شما را ترک کنند و پروند" په دې ډول د ټلوالې یو بل کنډک مشر چې غیور نومېږي، ماته وویل: "چه فکر میکنید که ما کی هستیم؟" ما ورته وویل تاسې مجاهدین یی او د نړۍ ستر زیرځواک ته مو ماته ورکړه او د منځمهالي دولت غړي یاست. ویې ویل: "نه، تو نفهمیده یی، ما مجاهد علیه فساد و مجاهدین نگهداری نوامیس کشور نیستیم، ما مجاهد هستیم علیه پشتونها، ما که شما را زنده مانده ایم شکر بکشید"

له دې خبرو څخه څرگندېږي چې روسان بيا غواړي موږ سره
 وځنګوي او دا ځل ورور له ورور سره دښمن کړي. د ايران هڅه داده چې نه
 يوازي په شمال بلکې په ګرد افغانستان کې د پښتنو ځواک او قوت له
 منځه يوسي او فرهنگ يې زيانمن کړي. د ډموکراسۍ مخه ونيسي او زموږ
 خپلواکي له ګواښ سره مخامخ کړي، همدا خبره ده چې ډول ډول ايراني
 فلمونه، کتابونه او نورې خپرونې شمال ته رالېږي، له شمال تلوالې سره
 مالي مرستې کوي او د شمال تلوالې د برلاسي هڅې کوي، همدارنگه
 شمال تلوالې ته لارښوونه کوي چې څه وکړي او کومه پاليسي غوره کړي او
 د چا پر وړاندې خلک راوپاروي. ايران نه غواړي چې د افغانستان ملي
 بېرغ د تل لپاره هسک وي او د نورې نړۍ په کتار کې يو پرمختللی او ازاد
 هېواد وي.

روسان هم دا هيله لري، په شمالي سالنگ کې همدا اوس هم د روسانو
 بېرغ رېږي او ترڅنګ يې د شمال تلوالې د پخواني حکومت (د رباني
 حکومت) بېرغ ولاړ دی، اوس نو تاسو خپله فکر کولای شئ چې د شمال
 تلوالې اصلي ماهيت څه شی دی؟

له هيلې مجلې څخه په مننه

تصویر خیری کوی

PROPERTY OF
ERIC
Established
1989

دعوه

کنندهار مې د بابا په قواله دی
که پنجشېر دی که واخان دی وطن زما دی
هره لوپشت مې د نیکه او بابا گور دی
پر هر گام باندي لحد او کفن زما دی
هر غاټول يې زما له وينو رنگ اخېستی
دا په وينو روزل سوی چمن زما دی
له نیکه را پاته سوی په میراث دی
دا د مشکو رباتونه ختن زما دی
سرداري يې زما په پچه ده ختلي
له آمو تر مست هېلمنده مامن زما دی
که تاجک دی که ازبک دی یو افغان دی
د دې خاورې هزاره ترکمن زما دی
چې فکرونه د نیکو یانی په سر کې
سپړي د ولسو کتنې زما دی
بڼه يې زما دي. بد يې زما دي خرڅه زما دي
د دې خاورې ارغوان او زرغن زما دی
دلته هره تپړه، کانی بدخشان دی
دا لالونه، غرونه غرونه دمن زما دی
د ازل تقسیم باغوان یم پیدا کړی
دا بهار دا لاله زار او گلشن زما دی
دا مورچل مورچل پکتیا او دا شېر برېتي
چې فلک به کوږ وگوري دښمن زما دی
که "میرویس" دی که اکبر که مسجدی دی
هره توره، هر میدان او تورزن زما دی
فتح زما ده، فخر زما دی، جشن زما دی
شهید زما دی د ویرژلو شیون زما دی
چې په زړه کې څه در تېر نه سي اسمانه!
چې پرون مې د نیکونو و، نن زما دی

Pushatoons In North of Afghanistan

**(Collection of Articles)
Collected By Dr. M.Jaweed**

Published by:

S.C.P.R.D --

Sapi's Center for Pushto Research and Development

Address: Flate No 314, 3rd floor, Gul Haji Plaza,

Ph/ Fax: 091-5704506

Email: SCP.R.D@psh.paknet.com.pk

Date

2003

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**